

STŘEDOVĚKÝ KOSTEL SV. ERASMA V ROHOZNÉ U POLIČKY

DALIBOR PRIX

MEDIEVAL CHURCH OF SAINT ERASMUS IN ROHOZNÁ NEAR POLIČKA

Despite its enlargement and reconstruction by František Schmoranz the Elder in the late 19th century, the rustic aisleless church of Saint Erasmus in Rohozná (Svitavy District) retained its medieval core consisting of the straight-ended elongated presbytery and a wide nave. The church has attracted attention since the mid-19th century especially for its unusual vault which gives the impression of a polygonal termination to the oblong choir ground plan. However, during the 20th century and in the early 21st century, attention was reduced to mere mentions in wider explanatory contexts (e.g. Václav Mencl, Jan Sommer, and most recently Jakub Adamski) or contrarily was mainly focused on the structure regardless of its architectural context (e.g. Zdeněk Wirth, Dobroslav Líbal). This led to the dispersion of dates of origin; with respect to the latest non-destructive surveys and comparisons to adjacent structures the dating has been specified to 1340 – before 1349. It shows that the church in Rohozná is the oldest surviving example of a special-type vault, referred to as pseudopolygonal (the term was coined and reasoned by Jakub Adamski in 2013), among the rustic aisleless churches in Bohemia, Moravia, and Silesia. Taking into account the latest findings (e.g. Jan Beránek in the Czech lands or the Austrian research over the past couple of years) and comparing it to structures that have not yet been included in publications (Chapel of St Catherine in Krems an der Donau, Church of St Martin in Neukirchen an der Wild in Lower Austria), a new explication can be drafted regarding one branch of the medieval process of gradual changes of Gothic vault art prior to the reformation appearance of Peter Parler in the third quarter of the 14th century.

Keywords: Bohemia – Rohozná – Saint Erasmus Church – Gothic architecture – 14th century

Venkovský jednolodní kostel sv. Erasma v Rohozné (okres Svitavy) si i po rozšíření a úpravách Františkem Schmoranzem starším na konci 19. století uchoval dobře čitelné středověké jádro sestávající z rovně uzavřeného, protáhlého presbytáře a širší lodi. Zvláště kvůli neobvyklé klenbě, která v kněžišti obdélného půdorysu navozuje dojem polygonálního závěru, byla kostelu věnována odborná pozornost již od poloviny 19. století. Ta se ovšem ve 20. a počátkem 21. století povětšinou omezila na pouhé zmínky začleněné do širších výkladových kontextů (např. Václav Mencl, Jan Sommer, naposledy Jakub Adamski), anebo naopak soustředila na stavbu samotnou, bez přihlédnutí k architektonickým souvislostem (třeba Zdeněk Wirth, Dobroslav Líbal). To vedlo k rozptýlení datace, kterou lze po novějších nedestruktivních průzkumech a v komparaci se stavbami v blízkém okolí upřesnit do let kolem 1340 – před 1349. Z toho vyplývá, že kostel v Rohozné je nejstarším dochovaným příkladem užití zvláštního typu tzv. pseudopolygonální klenby (termín zavedl a zdůvodnil Jakub Adamski v roce 2013) v okruhu venkovských jednolodních kostelů v Čechách, na Moravě, ale i ve Slezsku. S přihlédnutím k novějším poznatkům (např. Jana Beránka u nás či rakouského bádání posledních let) a srovnáním se stavbami, které dosud nebyly dostatečně zapojeny do publikovaných interpretací (kaple sv. Kateřiny v Krems an der Donau, kostel sv. Martina v Neukirchen an der Wild v Dolním Rakousku), lze nově narážet na výklad jedné z větví středoevropského procesu pozvolných proměn gotického klenebního umění, probíhajících před reformním vystoupením Petra Parléře v třetí čtvrtině 14. století.

Klíčová slova: Čechy – Rohozná – kostel sv. Erasma – gotická architektura – 14. století

Kolem roku 1260 okruh rádců na dvoře českého panovníka Přemysla Otakara II. vyřešil komplikovanou sídelně-správní situaci v povodí středního toku Loučné ve východních Čechách. Raná městská lokalita v poloze Staré Mýto na katastru dnešní Tisové z pozdní druhé čtvrtiny 13. století,¹⁾ která možná podle původních představ měla fungovat v symbióze s menším opevněným sídlištěm v poloze Spálenec²⁾ nad protějším břehem říčky, se jevila jako málo perspektivní. Proto místo ní poradci, vedení

nejspíše královským podkomořím Heřmanem z Rychnova, jenž oblast velmi dobře znal, nechali s vladařovým souhlasem v příhodnější krajině na vyšším návrší nad soutokem Loučné s Bláhovským potokem vyměřit nové město Mýto.³⁾ Výhodnější pozice na levém břehu toku blíže Trstenické stezce,⁴⁾ významné cestě spojující Prahu s Olomoucí, v místech lépe chráněných před zvýšenými hladinami jarních vod meandrující Loučné, jejíž ramena komplikovala příchod do tzv. Starého Mýta, se odrazila v adjektivu názvu (Vysoké Mýto, latinsky Alta Muta), doloženém již v roce 1265.⁵⁾ Vzápětí⁶⁾ královský okruh mohl

1) Např. J. Sigl, Předběžné výsledky archeologického výzkumu v poloze „Staré Mýto“ na katastru obce Tisová (o. Ústí nad Orlicí), in: M. Richter ed., Středověká archeologie a studium počátků měst. Sborník příspěvků přednesených na celostátní konferenci středověkých archeologů v Hradci Králové 22.–27. září 1975, Praha 1977, s. 90–99; M. Richter – J. Sigl, Výzkum Starého Mýta v roce 1986, Zpravodaj Krajského muzea východních Čech v Hradci Králové XIV, Společenské vědy, Hradec Králové 1987, s. 88–96; J. Frolík – J. Sigl, Příspěvek k dějinám vybraných královských měst ve východních Čechách na základě nových archeologických výzkumů, in: K. Wachowski ed., Kultura średniowiecznego Śląska i Czech 1. Miasto. Wrocław 1995, s. 81–89.

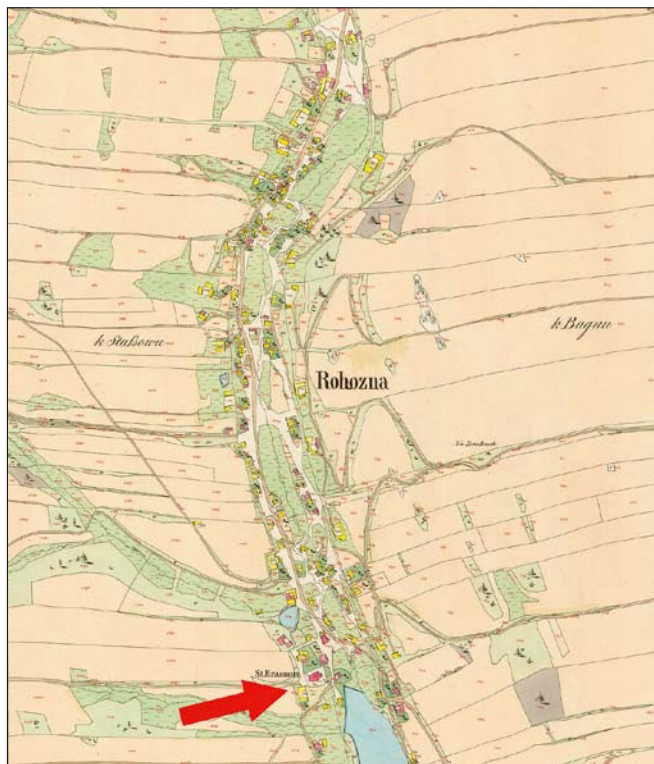
2) J. Sigl, Zjišťovací výzkum v poloze Spálenec (k. ú. Vysoké Mýto) v r. 1982, Zpravodaj Krajského muzea východních Čech X, Hradec Králové 1983, s. 40–43.

3) Souhrnně např. F. Musil, Vrcholná kolonizace a východní Čechy, in: O. Felcman – F. Musil a kol., Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526), Praha 2009, s. 301–381, zde s. 320.

4) Výstižně shrnutí četných názorů o stezce podal K. Severin, Trstenickou stezkou cestou necestou (K vývoji názorů na průběh středověké komunikace), in: Pomezí Čech a Moravy 4. Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy, Litomyšl 2000, s. 353–388.

5) J. Šebánek – S. Dušková edd., Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae V/1 (1253–1266), Pragae 1974 (dále jen CDB V/1), č. 457, s. 673–677.

6) Deklaratorní rozhodnutí o transferu přirozeně bylo pouhým inici-

Obr. 1: Rohozná (okres Svitavy), císařský otisk mapy stabilního katastru z roku 1839. Výsek názorně zachytil pozici kostela sv. Erasma ve struktuře jádra dvouřadé lesní lánové vsi s vodními nádržemi a sekundární domkářskou a chalupnickou zástavbou dna údolí a v předpolí selských statků (ÚAZK Praha, č. 6506-1-004).

přesunout svou pozornost jihovýchodně, k výše položené kopcovité krajině Českomoravské vrchoviny, kterou procházela stezka z Vysokého Mýta k česko-moravské hranici a dále do Brna.⁷⁾ Tam sice už probíhala kolonizační a rekolonizační činnost, ale dosud chyběly dobově moderní hospodářsko-tržní a správně-ochranné opěrné body královské moci. Král Přemysl Otakar II. proto nechal zhruba uprostřed oblasti již dříve zvané Polička či Na poličkách v blízkosti čerstvě lokované lesní lánové vsi Pomezí vysadit královské město Poličku, jež se podle královské listiny z 27. září 1265 měla řídit právem užíváním v nedalekém Vysokém Mýtě a ve vsích v jeho okolí.⁸⁾ Asi souběžně, zřejmě již před 25. prosincem 1261, dal vladař

pokyn k vybudování hradu Fürstenberka (Svojanova) na vysoké ostrožně nad ohybem Křetínky při jižním okraji oblasti.⁹⁾ V údolích Křetínky a potoků, které se do ní vlévají, byly tehdy v rychlém sledu zakládány poměrně velké kolonizační, vesměs dvouřadé vsi se záhumenicovou lánovou plužinou (např. Hartmanice, Jedlová, Starý Svojanov, Stašov, Vítějeves).¹⁰⁾

Severně od hradu, na horním toku Rohozenského potoka, jenž při svém ústí do Křetínky omývá západní patu hradní ostrožny, tak vznikla i velká lánová ves Rohozná (Pardubický kraj, okres Svitavy). (Obr. 1) V dochovaných písemných pramenech je ovšem zachycena teprve k 3. prosinci 1349 ve výčtu kostelů, které dříve patřily k hradeckému arcijáhenskému, ale v souvislosti s povýšením Prahy na sídlo arcibiskupství a s ustavením sufragánního litomyšlského biskupství byly delimitovány k novému episkopátu.¹¹⁾ Rohozná tedy po svém založení, snad v 60. nebo 70. letech 13. století, příslušela ke královské doméně spravované z hradu Svojanova a spjaté s tržním a právním střediskem v Poličce. Tento majetek se listinou českého krále Václava II. z 23. října 1285 dostal do držení Záviše z Falkenštejna a jeho syna Jana, potomka nedávno zesnulé královny-vdovy Kunhuty Haličské.¹²⁾ Z toho a z mladšího kronikářského sdělení Přibíka Pulkavy, že Záviš v souvislosti se sňatkem s vdovou Kunhutou ovládl všechny hrady, které bývalá královna držela věnem, Libor Jan oprávněně dedukoval, že Svojanov s příslušným zbožím byl před 9. zářím 1285 součástí Kunhutiny věnných statků.¹³⁾ Protože však za života krále Přemysla Otakara II. měla Kunhuta své věno pojištěno na jiných majetcích, zvláště na Opavsku, a není znám doklad nějakého jejího vztahu k Poličce a okolí před srpnem 1278, zdá se pravděpodobné, že Svojanov s Rohoznou nepatřil k tzv. jitrnímu věnu královny. Jejím vdovským zajištěním se stal teprve dodatečně, po únoru 1281, nejpravděpodobněji až po návratu Přemyslova nejstaršího syna Mikuláše z uherského zajetí v létě 1281. Muselo se tak stát se souhlasem zemského správce a poručníka Otty V. Dlouhého a zřejmě s vědomím či dokonce na základě intervence římského krále Rudolfa.¹⁴⁾ Záviš ovšem majetky na Poličsku nedržel dlouho; již na

9) Srov. např. S. Konečný, Svojanov. Pohled do historie hradu a panství. Litomyšl 2007. K hradu souhrnně např. D. Menclová, České hrady I. Praha 1972, s. 303–305; Z. Paukrtová, Svojanov. Pardubice 1990; T. Durdík, Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha 1999, s. 530–532; podrobně třeba L. Svoboda – P. Zahradník, Svojanov – hrad. Stavebně-historický průzkum 2008–2009. Pardubice – Praha 2009, rkp.

10) Nověji např. S. Konečný, Poličsko. Turisticko-vlastivědný průvodce obcí a jejich okolím. Tišnov 2005, s. 127–130; *týž*, o. c. v pozn. 9, s. 4–5.

11) P. Ritter von Chlumecky – J. Chytil – V. Brandl edd., Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Urkunden-Sammlung zur Geschichte Mährens VII. (1334–1349). Brünn 1858 (dále jen CDM VII), č. 974, s. 676–677.

12) J. Emler ed., Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II. (1253–1310). Pragae 1882 (dále jen RBM II), č. 1358, s. 586–587. Rohozná se patrně skrývá za souhrnným obratem: „... civitatem nostram Policz cum omnibus villis et juribus ad eandem civitatem spectantibus...“

13) L. Jan, Proces se Závišem a proměny královské vlády v letech 1289 až 1290, Český časopis historický 103/1, 2005, s. 1–40, zde na s. 13–14, s odkazy na prameny; v podstatě shodně *týž*, Václav II. Král na stříbrném trůnu. 1283–1305. Praha 2015, s. 109–110.

14) K událostem let 1278–1283 zatím asi nejlépe L. Jan, Vznik zemského soudu a správa středověké Moravy. Brno 2000, s. 209–269; *týž*, 2015, o. c. v pozn. 13, s. 23–61.

ačním krokem, reálný osídlovací proces nové polohy a budování nového města zřejmě zabraly několik zbývajících desetiletí 2. poloviny 13. století. Nasvědčuje tomu jak dlouhé přežívání osídlení polohy zvané Staré Mýto, tak zatím spíše sporadické doklady o lidských aktivitách „městského rázu“ z 13. věku na ploše vytyčeného města. Koncem 13. století však už Vysoké Mýto v dnešní poloze fungovalo, jak dokládají pohřby na vymezeném hřbitově, které porušila výstavba zděného kostela v době kolem roku 1300. Srov. např. K. Kaplanová – Š. Vácha, Chrám sv. Vavřince ve Vysokém Mýtě. Vysoké Mýto 2001, s. 70, pozn. 1; J. Sigl, Staré Mýto: Na cestě k městu, Živá archeologie. (Re)konstrukce a experiment v archeologii 7, Hradec Králové 2006, s. 34; D. Vich, Drobné záchranné archeologické výzkumy v historickém centru Vysokého Mýta v letech 2007–2012, Archeologie východních Čech 3/2012, Hradec Králové 2013, s. 185–204.

7) CDB V/1, o. c. v pozn. 5, č. 457, s. 673–677: „... via et strata publica de Alta Muta versus Brunnam...“; srov. P. Bolina, Kde byl přepaden biskup Jindřich Zdík roku 1145 (Příspěvek k historii moravsko-českého pomezí), Časopis Matice moravské CXXII, 2003, s. 343–373 (zvláště s. 364–367).

8) V principu se patrně jednalo o královéhradeckou verzi magdeburského městského práva; srov. velmi obezřetně J. Keř, Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha 1998, s. 154.

podzim 1288 po jeho zajetí na Pražském hradě se dostaly zpět do rukou krále Václava II.¹⁵⁾ Panovník je 6. února 1289 přislíbil Friedrichovi Malému náhradou za jeho práva v Míšeňsku a Osterlandu.¹⁶⁾ Z výměny s členem wettinského markraběcího rodu však sešlo a distrikt města Poličky jménem krále spravoval Tobiáš z Bechyně.¹⁷⁾ Patrně jen pozvolna se konsolidující Rohozná, položená ve farnosti kostela v sousedním Baničtě, tak i nadále sdílela osudy komorní domény. Ta po smrti králů Václava II. († 21. června 1305) a Václava III. († 4. června 1306) a po příchodu nového českého krále Rudolfa I. Habsburského do Čech přešla do Rudolfova držení. Mladý panovník také město, vedle Hradce Králové, Chrudimi a Vysokého Mýta, snad připsal své manželce, královně Alžbětě Rejčce, jako věnné zajištění, třebaže doklad o tom chybí.¹⁸⁾ Královna-vdova Alžběta Poličku prokazatelně držela teprve 18. srpna 1308.¹⁹⁾ V jejích rukou pak formálně setrvala do 21. června 1321, kdy ji převzal další český král Jan výměnou za majetky na jižní Moravě,²⁰⁾ třebaže hned 25. června 1321 další listinou vydanou v Domažlicích Alžbětě potvrdil patronátní právo k městskému kostelu v Poličce.²¹⁾ Součástí královských statků potom zůstala Polička s příslušným distriktem, tedy včetně Rohozné, po celé 14. století,²²⁾ byť v jejích rámci bylo území panovníky poskytováno jako věnná zástava, respektive jako zdroj věnných příjmů královen a královen-vdov.²³⁾

Obr. 2: Rohozná, kostel sv. Erasma, celkový pohled od jihu, 2016 (všechny snímky, zaměření a kresby D. Prix, není-li uvedeno jinak).

Věnná města si pak občas neváhala stěžovat na údajný útisk ze strany úředníků královen.²⁴⁾

Kostel sv. Erasma biskupa v Rohozné (Obr. 2) obklopuje bývalý hřbitov vymezený recentně upravenou a místy novodobě, před rokem 1839 a kolem roku 1890 přestavěnou ohradní zdí z lomového kamene s dvojicí pilířových bran.²⁵⁾ Areál se rozkládá v nadmořské výšce 575 m na hraně pozvolna k východu klesajícího svahu nad západním okrajem intravilánu. Jeho dominantní pozici ještě v 19. století podtrhoval rybník pod ním, zřízený na potoce tvořícím osu vsi,²⁶⁾ později vysušený.

Kostel je složen ze sálové lodi, užšího obdélného presbytáře na východě, západní hranolové, zpola vtažené věže a z přízemní sakristie s lichoběžníkovým půdorysem, přiléhající k severnímu boku presbytáře. (Obr. 3a,b) Přibližně třetina vnější délky lodi na západě,²⁷⁾ od zbytku kostela odlišená soklem, včetně varhanní kruchty v lodi, věže, kaple Božího hrobu po severním boku věže a schodiště na varhanní kruchtě na jižní straně věže, je novogotickou přístavbou z roku 1890, provedenou podle plánů Františka Schmoranze staršího. Také zděná předsíň vstupu do sakristie, na východě šikmou zdí s přeneseným obdélným novogotickým portálem s okosenou hranou ostění, propojující původní severovýchodní nároží sakristie s opěrákem presbytáře, je novodobou přístavbou provedenou

15) M. Vystyd, Zbislav Zajíc z Třebouně a konec Závíše z Falkenštejna, Český časopis historický XX, 1914, s. 165–187; L. Jan, 2005, o. c. v pozn. 13, s. 10.

16) RBM II, o. c. v pozn. 12, č. 1467, s. 630–633.

17) Srov. formulářový kus hlásící se do roku 1284, patrně však až z doby po sklonku roku 1288; RBM II, o. c. v pozn. 12, č. 2438, s. 1051; opatrně k datování a souvislostem L. Jan, 2005, o. c. v pozn. 13, s. 14, pozn. 46.

18) Srov. F. Musil, Hradec Králové, Eliška Rejčka a rok 1308, in: J. Štěpán ed., Chrám Svatého Ducha a královna Eliška Rejčka v Hradci Králové 1308–2008. Historická tradice v dějinách města. Od chrámu ke katedrále. Sborník příspěvků z mezinárodní konference konané ve dnech 15. a 16. října 2008 v Hradci Králové, Hradec Králové – Ústí nad Orlicí 2009, s. 11–15, tam s. 12; R. Antonín, Alžběta Rejčka a souboj o český trůn v letech 1306–1308, in: tamtéž, s. 17–31, zde s. 26–29.

19) RBM II, o. c. v pozn. 12, č. 2174, s. 945.

20) J. Emler ed., Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III. (1311–1333). Praeae 1890 (dále jen RBM III), č. 694, s. 289–290. Srov. královo potvrzení z 15. října 1321 s upřesněnými podmínkami; tamtéž, č. 727, s. 297.

21) RBM III, o. c. v pozn. 20, č. 699, s. 292, a konfirmace z 28. srpna 1322; tamtéž, č. 797, s. 321.

22) Srov. např. k 5. červenci 1337: J. Emler ed., Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae IV. (1333–1346). Praeae 1892, č. 442, s. 184; k 27. dubnu 1360: J. Čelakovský ed., Privilegia královských měst venkovských z let 1225–1419. Codex juris municipalis regni Bohemiae II. Privilegia regalium civitatum provincialium annorum 1225–1419. Sbírká pramenů práva městského království českého II. Praha 1895 (dále jen CIM II), č. 387, s. 560.

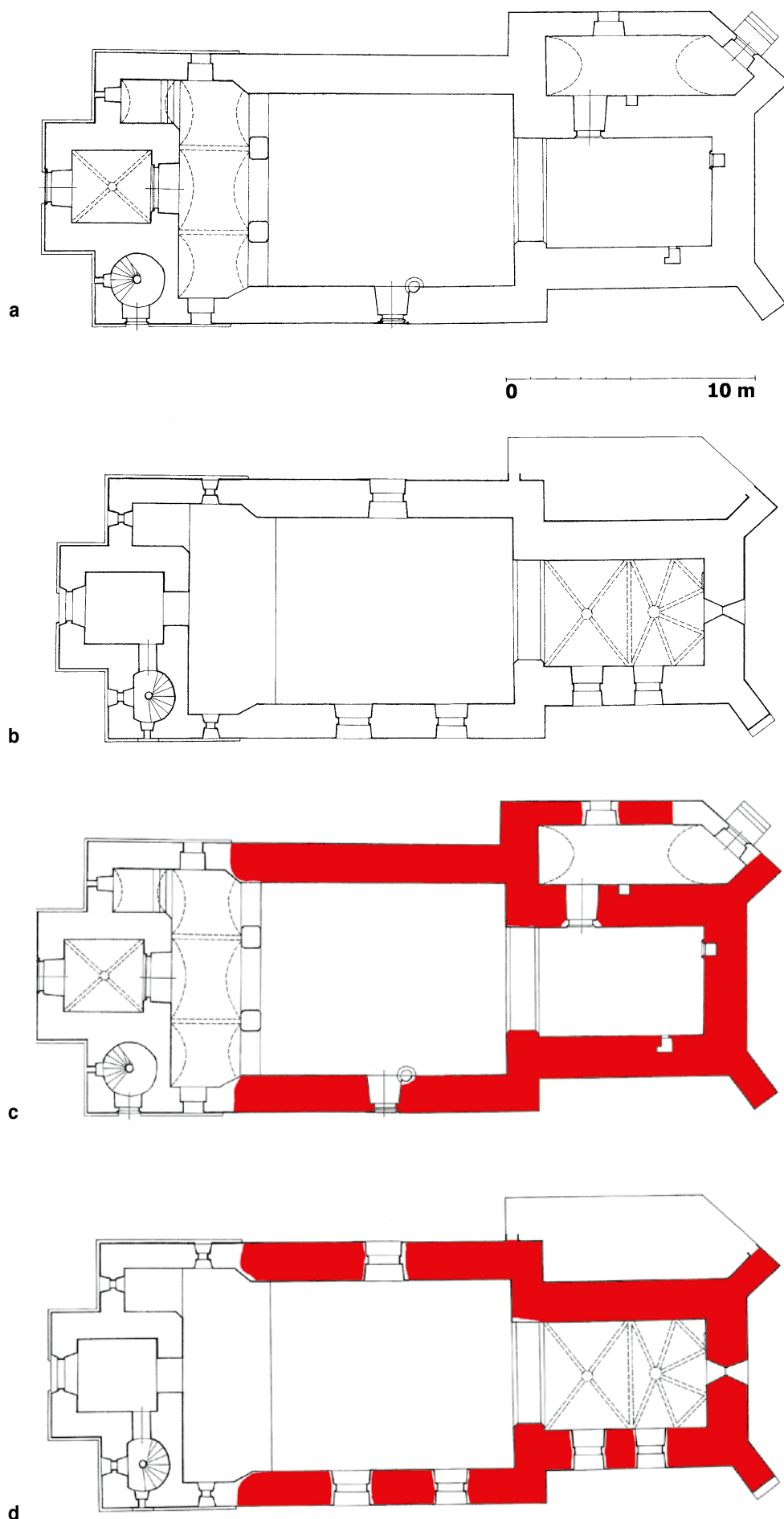
23) Viz např. k 10. červenci 1392: CIM II, o. c. v pozn. 22, č. 651, s. 838 až 839.

24) Srov. k 11. červnu 1395: tamtéž, č. 671 s. 863–865.

25) Nový hřbitov, situovaný necelých 50 m západně od stávajícího, vznikl počátkem 20. století, asi v letech 1903–1911; viz Státní okresní archiv (dále jen SOKA) Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Farní úřad (dále jen FÚ) Rohozná 1844–1945, č. kart. 1.

26) Viz indikační skicu stabilního katastru, Ústřední archiv zeměměřičství a katastru (dále jen ÚAZK), sign. CHR328 z roku 1839. Ve vsi se nacházely tři rybníky (horní, pod kostelem a dolní) a rybníček patřící k usedlosti čp. 1.

27) Na severní straně má přístavba vnější délku 5,79 m.

podle návrhu Františka Schmoranze staršího z dubna 1890.

Podnětem k rozšíření kostela se stalo navrácení farního statutu v roce 1875.²⁸⁾ K závazku kostel zvětšit se ostatně obecní představenstvo přiznalo v listu z roku 1877 s tím, že slib konzistoři se zatím nepodařilo naplnit.²⁹⁾ Posunu záležitosti se farář Dominik Faltus dočkal až před 24. březnem 1879, kdy žádal císařský dvůr o subvenci projektu, jenž měl celkově přijít na 4.000 zlatých.³⁰⁾ Ale teprve 25. února 1883 rohozenský starosta Jan Ehrenberger projednával s obecní radou otázku, zda se vůbec toho roku začne s dostavbou kostela, ač stavební materiál (lomový kámen, trámy, vápno a cihly) byl již připraven a čekalo se jen na zajištění nutných financí.³¹⁾ Nestalo se. Až 11. května 1886 informovalo okresní hejtmanství starostu v Rohozné, že místní šetření ohledně přístavby ke kostelu a výstavby nové věže se uskuteční 27. května v 9 hodin a 1. června 1886 si hejtmanství vyžádalo výkaz kostelního účetnictví za uplynulé tři roky.³²⁾ Úloha projektanta zamýšlené

Obr. 3: a – Rohozná, kostel sv. Erasma, půdorys stávajícího stavu v úrovni vstupu, 2016–2017.

b – Rohozná, kostel sv. Erasma, půdorys stávajícího stavu v úrovni oken, 2016–2017.

c – Rohozná, kostel sv. Erasma, půdorys v úrovni přízemí s vyznačením dochovaného rozsahu středověké stavby; červeně, 2018.

d – Rohozná, kostel sv. Erasma, půdorys v úrovni oken s vyznačením dochovaného rozsahu středověké stavby; červeně, 2018.

28) Z. Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Poličském*. Praha 1906, s. 91; S. Konečný, o. c. v pozn. 10, s. 128. V souvislosti s tím musel farář Dominik Faltus ještě téhož roku zakoupit novou křtitelnici; srov. inventář kostela z roku 1875, SOkA Svitavy, o. c. v pozn. 25, inv. č. 13, č. kart. 1.

29) SOkA Svitavy, o. c. v pozn. 25, č. kart. 1, č. j. 77.

30) Tamtéž, č. kart. 1.

31) Tamtéž, zápis jednání obecní rady.

32) Tamtéž, č. kart. 1, č. j. 3556 a č. j. 3951.

ho zvětšení kostela připadla c. k. okresnímu inženýrovi Rudolfovi Vomáčkovi z Litomyšle, který se zadáním úporně zápolil v únoru 1887. Tehdy totiž psal obecnímu zastupitelstvu, že si dostatečně neví rady, kde získat místo potřebné pro prodloužení kostela. Vomáčka úzce spolupracoval s farářem, jehož 8. března 1887 informoval, že plány již zaslal k odsouhlasení okresnímu hejtmánství a že rozpočty připravil stavitel Eduard Gerlich z Březové. Navzdory mínění literatury, že přestavba byla realizována v roce 1888,³³⁾ však teprve 6. listopadu 1889 starosta v Rohozné Jan Palla psal inženýru Vomáčkovi, že obecní rada jeho záměr, aby nová zděná věž byla vystavěna v místech starší dřevěné zvonice při ohradní zdi hřbitova, odmítla a požadovala včlenění věže do novostavby. S tím se Rudolf Vomáčka nedokázal ztotožnit a 19. prosince 1889 proto obec oficiálně požádala oblastního památkového konzervátora Františka Schmoranze staršího, aby se ujal projektování přestavby.³⁴⁾ Nabízející se příležitosti se Schmoranz s chutí chopil a hned 22. prosince 1889 sdělil, že v záležitosti obecní stížnosti na inženýra Vomáčku bude postupovat diplomaticky, ale že koncept přístavby s integrovanou věží si vyžádá odkopání terénu před západním průčelím lodi kostela nejméně v délce 14,35 m. Dne 13. února 1890 znovu psal, že plány prodloužení kostela, navazující na projekt inženýra Vomáčky, má již připravené a ujišťoval se, zda je možné terén před kostelem odkopat a připravit pro stavbu v délce 14,7 m. O týden později, 18. února, vrátil obci čtyři zapůjčené Vomáčkovy výkresy, k nimž přidal i své tři plány.³⁵⁾ Představitelé Rohozné s nimi byli zřejmě spokojeni. Do intervalu 14.–16. dubna 1890 je potom datováno šest dochovaných prováděcích výkresů.³⁶⁾ Teprve

poté se začalo s úpravami staveniště. Dne 31. července 1890 vystavilo okresní hejtmánství v Poličce oficiální stavební povolení, ovšem s poznámkou, že přípravné práce již proběhly.³⁷⁾ Stavba vyrostla velmi rychle. Už 3. listopadu 1890 farář v Rohozné, František Kuřil, psal konzistoři, že výstavba nové věže pokročila natolik, že hodlá 9. listopadu 1890 do věže nechat zavěsit zvony a na vrchol osadit makovici s křížem. Přitom poznamenal, že malý zvon do sanktusníku za 95 zlatých zakoupila ze svých prostředků Emilie Hájková z Rohozné, odlil jej zvonař Josef Diepoldt v Praze a 16. září 1890 rovněž v Praze požehnal světicí biskup Karel Boromejský Schwarz.³⁸⁾ Přístavba byla ko-laudována 27. července 1891.³⁹⁾

Zbývající větší východní díl lodi, uvnitř se zdmi o 0,47 m silnějšími než má novogotická Schmoranzova přístavba, presbytář a jádro lehce obdélné sakristie ná-leží středověké stavbě. Gotický kostel tedy představoval jednoduchou podélnou stavbu zasazenou do klesajícího svahu, vybudovanou z lomového kamene a složenou ze tří základních prostorových jednotek: sálové neklenuté lodi, zaklenutého presbytáře a rovněž klenuté sakristie. (Obr. 3 c, d) Presbytář⁴⁰⁾ s obdélným půdorysem je stejně vysoký jako loď, na východních nárožích zpevněný masivními, diagonálně směřovanými opěráky s pultovými stříškami, přibližně v polovině své výšky jednou šikmo odstupněnými. Světlo do presbytáře dnes propouštějí dvě novodobě upravená široká, půlkruhově překlenutá okna na jižní straně a původní gotické okno v ose východní zdi.

33) Z. Wirth, o. c. v pozn. 28, s. 91; Z. Wirth a kol., Umělecké památky Čech. Umělecké památky Republiky Československé 1. Praha 1957, s. 650; J. Hořejší, Rohozná, in: E. Poche a kol., Umělecké památky Čech 3, P/Š. Praha 1980, s. 229–230; D. Líbal, Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha 2001, s. 428; S. Konečný, o. c. v pozn. 10, s. 128.

34) SOKA Svitavy, o. c. v pozn. 25, č. kart. 1, č.j. 227 a související spisy.

35) Tamtéž, č. kart. 1.

36) SOKA Chrudim, fond Rodinný archiv Schmoranzů. František Schmoranz st., inv. č. 93, č. kart. 52: A) Kolorovaný, částečně v místech skladu poškozený výkres je nadepsán krasopisně „*Farní kostel sv. Eras. v Rohozné u Poličky*“, vlevo je zběžný („inventurní“) přípis: „*Rohozné*“. Výkres je opatřen třemi tabulkami měřítek (dvě horní tabulky jsou škrtnuté) a dole datací „18 15/IV 90“. Na plánu se nachází: vlevo nahoře řez starou západní zdí lodi se základními mírami (určenou ke zboření); vpravo od něj je situační plán s ohradní zdí hřbitova, vyznačenou polohou staré otevřené dřevěné vzpěradlové zvonice pro tři zvony a zákresem plánovaného prodloužení kostela k západu v kratší (nakonec realizované) variantě. Uprostřed plánu nahoře je příčný řez lodí kostela s pohledem k západu na starou varhanní kruchtou; pod ním znovu situace kostela s ohradní zdí hřbitova, vyznačenou polohou staré zvonice a zákresem navržené delší varianty prodloužení. Spodní část výkresu vlevo vyplňuje půdorys, pohled a řez starou vzpěradlovou zvonici na hřbitově, vlevo půdorys navrženého postranního vřetenového schodiště na nově plánovanou věž s rozpočítáním stupňů ve dvou úrovních a upřesňujícím přípisem: „*z přízemí na kůr 3'15 výšky 20 schodů. I až 20*“, uprostřed čtyři půdorysy vřetenového schodiště s rozpočítáním stupňů (dvě horní škrtnuté) s přípisem: „*z kůru na puď 4'10 výšky 18 schodů I až XXVIII*“. Pravou část výkresu shora dolů vyplňují půdorysy kostela v úrovni přízemí, prvního patra věže a podkroví, všechny s vyznačením starého stavu a návrhem prodloužení sakristie směrem k východu. B) Kolorovaný výkres nadepsaný „*Návrh pro rozšíření farního kostela sv. Erasma v Rohozné u Poličky*“, vlevo nahoře doplněný „inventurní“ poznámkou: „*Rohozné*“. Obsahuje vlevo nahoře řez zdi kostela a ohradní zdi hřbitova; vpravo nahoře příčný řez nově plánovanou částí s pohledem k západu s řezem var-

hanní kruchtou o třech segmentových klenbách na traverzách; pod tím řez lodí s pohledem k západu na čelo nové varhanní krucht; vlevo dole pohled na navržené západní průčelí a vpravo připojeným půdorysem krovu jehlanové střechy věže; uprostřed dole příčný řez navrženou přístavbou, včetně západní věže; vpravo dole boční pohled na jižní průčelí kostela. Dole je výkres datován: „18 14/IV 90“. C) Kolorovaný výkres s variantním (delším) návrhem přestavby kostela. Nadepsán zběžně nahoře: „*Rohozné*“ a vpravo dole datován: „18/2? 890“. Obsahuje jižní pohled na kostel, řez střechou navržené věže s vysvětlivkou: „*na rohu*“ a uprostřed půdorys krovu nově navržené jehlanové věže. D) Kolorovaný výkres vpravo zběžným rukopisem „inventurně“ označený: „*Rohozné*“ s tužkou připsaným upřesněním „*u Poličky*“. Obsahuje vpravo nahoře půdorys starého stavu kostela; pod ním půdorys kostela s navrženým prodloužením k západu s polovtaženou osovou věží a s dvouramenným (nikoliv vřetenovým) schodištěm na kůr a do podkroví. Vlevo nahoře jsou tři půdorysy schodišťového přístavku s rozpočítáním stupňů, s připsaným upřesněním: „*od spodu*“, „*na kůr*“, „*od kůru na puď*“ a „*měřítko 1 : 50*“; vlevo dole půdorys věže v úrovni podkroví lodi a níže půdorys věže v úrovni oken zvonického patra; vpravo dole řez zvonickým patrem věže se zakreslenou zvonovou stolicí a příčný řez lodí s pohledem k západu na čelo nově navržené varhanní krucht. E) Kolorovaný výkres bez nadpisu a datace, obsahující nahoře příčný řez presbytářem kostela s návrhem novogotického hlavního oltáře; dole s půdorysem východního pole presbytáře s vkresleným návrhem oltářní mensy a stupňů před oltářem a kolem něj. Připojeno je měřítko v metrech. F) Kolorovaný výkres ozdobné rozvilinové závláže kovového táhla, nadepsaný krasopisně: „*Farní kostel v Rohozné. Závláže ku traversám pod hudební kůr, – 2 kusy. /skutečná velikost/*“ a dole opatřený datací: „18 16/IV 90“. Poslední výkres zmínil též např. R. Mikan, Stavitel František Schmoranz starší. Diplomová práce, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno 2013, rkp., s. 21, 29, 104 a 126, č. 68.

37) SOKA Svitavy, o. c. v pozn. 25, č. kart. 1, č.j. 6800.

38) Tamtéž, č. kart. 1, č.j. 135, příloha spisu č.j. 8581. Ke zvonu srov. Z. Wirth, o. c. v pozn. 28, s. 94.

39) SOKA Svitavy, o. c. v pozn. 25, č. kart. 1, č.j. 4475.

40) Uvnitř je dlouhý 6,57 m; široký na východě 4,38 m a na západě 4,31 m. Plán Františka Schmoranze staršího z 15. dubna 1890 uvádí délku presbytáře 6, 52 m a jeho šířku 4,45 m; SOKA Chrudim, o. c. v pozn. 36.

Obr. 4: Rohozná, kostel sv. Erasma, původní východní okno presbytáře, asi 1340–1349, stav 2016.

Obr. 5: Rohozná, kostel sv. Erasma, gotický jižní portál lodi, kolem 1340–1349, stav 2017.

Toto štěrbinové okno s lomeným vrcholem⁴¹⁾ má oboustranně doširoka rozevřenou špaletu se sklopeným parapetem, zevně opatřeným novodobou kamennou deskou. (Obr. 4) Zatímco v exteriéru opisuje záklenek okenního ostění převýšený zaoblený tvar, uvnitř je ve vrcholu patrná snaha o jeho zalomení. Na vnitřním ostění se nejméně na severní straně dochovaly původní interiérové, nerovné omítky se zbytky středověké malované výzdoby ve spodní části.⁴²⁾ Okenní průzor je vyplněn dvouřadým terčíkovým zasklením asi z konce 19. století, příčně vyztuženým dvěma kovovými T-profilů. Presbytář chráněný sedlovou střechou vrcholí na východě trojúhelným štítem upraveným v roce 1890, s trojicí kamenných šíšek. V podkroví je ovšem patrné, že takřka celý štít je vyzděn z lomového řádkovaného kamene a je gotický. Ve středu hřebene střechy pokryté eternitovými šablonami se tyčí šestihranný sanktusník z 19. století.

Délku obdélné, mírně nepravidelné gotické lodi⁴³⁾ lze

41) Vnitřní světlost činí 1,61 × 0,15 m.

42) Na dochovaný zlomek gotických maleb upozornila V. Tobiašová, Ná-stěnná malba litomyšlského biskupství 1344–1421. Magisterská diplomová práce, Katedra dějin umění Filozofické fakulty, Univerzita Palackého v Olomouci, Olomouc 2011, rkp., s. 222–224.

43) Obdélná, mírně nepravidelná loď je uvnitř široká 7,46 m na východě a 7,58 m na západě. Výkres Františka Schmoranze staršího

stanovit jen přibližně; západní zeď byla zbořena v polovině roku 1890. Zdá se, že původně lehce přesahovala 12 m zevně.⁴⁴⁾ Středověký díl lodi je dnes osvětlen dvěma okny s půlkruhovým záklenkem na jižní straně a jedním podobným oknem od severu. Tvar oken zjevně pochází z přestavby kostela na konci 19. století, podobně však byly okenní otvory pojednány již před přestavbou⁴⁵⁾ a patří tak k dokladům jinak blíže neznámých drobných barokních úprav. Na jihu je mezi okny dochován původní, ostřeji lomený postranní portál s pískovcovým ostěním.⁴⁶⁾ (Obr. 5) Zejména ve spodních částech poškozený průběžný symetrický profil tvoří diagonální hruškový prut po stranách lemovaný výžlabky s okosenou vnější hranou.⁴⁷⁾ Profil v místech, kde opadal svrchní novodobý šedivý nátěr,

z 15. dubna 1890 uvedl šířku lodi 7,60 m a její původní vnitřní délku 9,80 m; SOkA Chrudim, o. c. v pozn. 36.

44) V roce 2015 bylo na severní straně kostela naměřeno 12,06 m; pozorování verifikují Schmoranzovy plány se zakreslením původní západní zdi lodi.

45) Srov. M. Trapp, Hrad Svojanov a jeho okolí. Rohozná, in: Památky archaeologické a historické I/VI, 1855, s. 275–278, obrazová příloha č. 15.

46) Jeho průřech je 0,89 m široký a 2,12 m vysoký.

47) Svislá část západního ostění portálu ovšem byla v minulosti (před rokem 1874) vyměněna a nahrazena neprofilovanou vložkou z odlišného, šedého pískovce.

Obr. 6: Rohozná, kostel sv. Erasma, gotický východní štít lodi s původním průchodem do podstřeší presbytáře. Šipkami je vyznačena poloha kapes pro šikmé vzpěry zaniklé konstrukce, 2017.

nese zbytky několika starších vrstev vápenných nátěrů, z nichž nejstarší se opticky jeví jako smetanově či okrově tónovaný. Původně byla loď dostupná i gotickým portálem v ose západní zdi zbořené v roce 1890,⁴⁸⁾ chráněným sekundárně přistavěnou, asi raně novověkou předsíní, rovněž zaniklou koncem 19. století. Nad vstupem v průčelí završeném středověkým trojúhelným štítem se nacházelo malé kruhové gotické okno, prvotně s jednodušší kružbovou výplní, v polovině 19. století už vylámanou.⁴⁹⁾ Sedlová střecha lodi s eternitovými šablonami na východě překrývá zděný trojúhelný štít, opět upravený v roce 1890. V podstřeší je vidět, že také tento štít patří k původní stavbě, dochoval se téměř celý a Schmoranzova oprava se omezila jen na přidání tenkého cihlového lemu. Gotické jádro neomítnutého štítu, silného 1,19 m, má v patě dochovaný původní obdélný průchod, široký pouze 0,45 m, s překladem z částečně přitesaného kamenného bloku. V západním lici štítu po stranách průchodu⁵⁰⁾ jsou dvě

48) Srov. M. Trapp, o. c. v pozn. 45, s. 276; podle něj SOKa Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Fú Svojanov, bez inv. č.; fotokopie anonymního popisu kostelů na svojanovském panství, leden 1932 (nestránkováno); kapitola Rohozná: „... dvěře západní... jsou čistě gotické a pravidelně rozčlankované...“. O tomto portálu se zmínil i c. k. okresní inženýr Rudolf Vomáčka v dopise obci Rohozná z února 1887, když navrhoval „... Staré, v čistém gotickém slohu provedené futro dveří v přední čelní zdi se nacházející možno ku schodu věže upotřebiti...“; SOKa Svitavy, o. c. v pozn. 25, č. kart. 1. Pozici portálu v ose západní zdi lodi zakreslil František Schmoranz na výkresech z 15. dubna 1890; SOKa Chrudim, o. c. v pozn. 36.

49) Kruhové okénko mělo mít jen 9 palců v průměru, tj. asi 23 cm; M. Trapp, o. c. v pozn. 45, s. 276; shodně SOKa Svitavy, o. c. v pozn. 48, kapitola Rohozná: „... druhé kulaté okénko, jen 9“ v průměru mající, v průčelní zdi kostelní, z něhož však jemná gotická řezba vytlučena byla...“

50) Kapsy nejsou umístěny zcela symetricky ve vztahu k průchodu štítem. Jižní je od okraje průchodu vzdálena jen 0,21 m, severní však 0,45 m. Tato situace zřejmě respektovala původní krov se středový-

Obr. 7: Rohozná, kostel sv. Erasma, pohled do presbytáře, 2017.

původní kapsy pro vezděné trámové vzpěry, kdysi směřující souběžně šikmo vzhůru k západu. Oba trámký, široké 0,16 m, dnes chybí, v kapsách se však dochovaly otisky dřeva v maltě. (Obr. 6) Jejich původní úloha není jasná, snad nějak souvisely se zajištěním dřevěné věže, která prorůstala hřebenem střechy.⁵¹⁾ Stolicový krov nad lodí i jednodušší hambalkový krov nad presbytářem pocházejí až z konce 19. století.⁵²⁾

Přízemní, původně obdélná sakristie⁵³⁾ je krytá strmou pultovou, oplechovanou střechou. V ose její severní zdi je obdélné novověké okno,⁵⁴⁾ zevnitř zasazené do druhotné, mírně rozevřené niky, klesající až k podlaze. Původní východní zeď sakristie byla po 15. dubnu 1890 zbořena, sakristie prodloužena podle návrhu Františka Schmoranze staršího a opatřena novogotickým portálem obdélného vstupu na severovýchodní straně.

Uvnitř je presbytář od lodi oddělen velmi mírně lomeným vítězným obloukem.⁵⁵⁾ (Obr. 7) Severní ostění obou-

mi sloupky (věšadly). Průchod se těmto předpokládaným sloupkům krovu rovněž vyhýbal; svislá osa štítu se zhruba kryla s jeho severním ostěním.

51) Věž nad lodí, nepochybně ovšem mladší, zachytila ještě kresba kostela z poloviny 19. století; M. Trapp, o. c. v pozn. 45, s. 275–278, obrazová příloha č. 15.

52) Krov nad presbytářem je usazen na novodobé slabší nadezdívce gotické koruny, provedené v roce 1890 ze smíšeného zdiva s převahou cihel.

53) Původně zevně dlouhá 7,94 m.

54) Široké 0,78 m.

55) Jeho rozteč činí 4,04 m, zdi mají tloušťku 1,28 m. Plány Františka Schmoranze staršího z 15. dubna 1890 udávají sílu 1,26 m; SOKa Chrudim, o. c. v pozn. 36.

stranně okoseného vítězného oblouku bylo v souvislosti s osazením kazatelny sekundárně odesáno do úrovně vnitřního líce severní zdi presbytáře. V severní polovině jeho východní zdi se dochoval sanktuář s obdélnou nikou s polodrážkou pro zapadnutí mřížky. Výklenek lemuje předstupující klínový rám, z vnitřní strany opatřený půlhruškovým profilem. Rám nad nikou vytváří slepý trojúhelný vimperk vrcholící jednoduchým kamenným křížem. Výklenek sanktuáře⁵⁶⁾ v čele uzavírá kovová mříž z plochých pásků s nýty v místech křížení a ve středu s tepanou rosetou.⁵⁷⁾ V jižní zdi presbytáře se uchovala ve zdivu odkládací nika s obdélným otvorem.⁵⁸⁾ V severní zdi presbytáře,⁵⁹⁾ ve vzdálenosti 1,24 m od zaniklého severozápadního koutu, je situován původní, lomeně zaklenutý průchod do sakristie. Ještě v polovině 19. století jej uzavíraly dveře s ozdobným gotickým kováním.⁶⁰⁾ Průchod byl ovšem v roce 1835 zbaven kamenného ostění, sekundárně okosen a tím mírně rozšířen.⁶¹⁾ Presbytář vrcholí dvěma poli gotické žebrové klenby z lomového kamene, s jen mírně lomeným profilem. Západní pole má křížovou klenbu, ve východním poli je rozepjata šestipaprscitá klenba simulující zaklenutí pětibokého závěru. Zbylá trojúhelná koutová pole jsou oddělena diagonálními žebry. V těchto koutových polích neopisují kápě klenby na obvodových stěnách lomená klenební čela, ale jen jejich poloviny, takže nejvyšší bod čela klenby a současně místo dosednutí vrcholnice kápě se nacházejí v samém koutě presbytáře. Klenební žebra mají hruškový profil: na hranolovou bázi, širokou 17/18 cm, s okosenými spodními hranami navazující výžlabky a odsazená hruška s nosem v podobě páskové lišty široké 2,5 cm, jakoby tvrdě (bez obvyklého konkávního propojení) nasazené na čelo hrušky. Ve vrcholu východního pole je kruhový svorník s boky opisujícími profil šesti dosedajících žeber a s miskovitě prohloubenou spodní plochou. V ní je reliéfně vytesaná, polychromovaná hlava zamračeného Krista se zvlněnými vlasy, na čele upravenými v sestřih připomínající kadeřnickou ofinu. Přísnou tvář s bolestně staženým obočím nad doširoka otevřenými modrými očima a sevřenými ústy zdobí ornamentálně upravený vous. Hlava je podložena žlutým křížovým nimbem, přičemž tři viditelná ramena kříže mají „korunové“ ukončení, navozující tak zároveň významovou aluzi na krále nebes. Kruhový svorník v západním poli je tvarově shodný, v prohlubni čelní, opět modré plochy se však nachází reliéfní stříbřitá holubice Ducha sv. s mírně rozepjatými křídly a žlutým kruhovým nimbem za hlavou otočenou zahnutým zobákem k severu. Na obvodových zdech jsou klenební žebra přibližně v polovině výšky interiéru⁶²⁾ ukončena seříznutými, v dolní třetině ostřeji zalo-

Obr. 8: Rohozná, kostel sv. Erasma, gotická část sakristie s původní klenbou, pohled k západu, 2017.

menými patkami. Ty zachovávají klenební profil, směrem dolu se zužující do hrotu.

Vnitřek původní lodi kryje omítaný plochý strop, který nahradil dřevěný kazetový, nejspíše snad barokní strop, odstraněný roku 1854.⁶³⁾ V jižní zdi je z větší části původní, segmentovým obloukem překlenutá vstupní nika jižního portálu. V její východní hraně je ve funkci kropenky druhotně osazena kamenná masivní polokulovitá mísa někdejší křtitelnice s vnitřní, mělkí prohlubní.⁶⁴⁾ Vnější horní okraj zdobí sedm dnes viditelných obloučkových vrypů, dole nasedajících na horizontální drážku.

Stará část sakristie si uchovala podélnou valenou klenbu. Její čela jsou převýšená, nepravidelně půlelptická. (Obr. 5) Na jižní straně se do paty klenby vřezává segmentový záklenek niky průchodu z presbytáře. Přibližně uprostřed jižní zdi se dochoval obdélný odkládací výklenek, rozdělený vsazeným prknem na dvě police.

Mezi českými a moravskými jednolodními venkovskými farními kostely 14. století zaujímá nevelký kostel sv. Erasma v Rohozné u Poličky zvláštní postavení díky nezvyklé klenbě v presbytáři. Ta nemá ve fondu dochovaných českomoravských vesnických sakrálních staveb známost (nebo alespoň publikovanou) dobu a patří k velmi vzácným v celé Evropě na východ od Rýna. Objektu proto už byla věnována určitá odborná pozornost.

63) Tamtéž, s. 92; S. Konečný, o. c. v pozn. 10, s. 128.

64) Z. Wirth, o. c. v pozn. 28, s. 93, prvek je 0,75 m vysoký, o průměru 0,72 m a hloubce lavaba 0,21 m.

56) Vnitřní prostor sanktuáře je v čele široký 0,68 m, v týle 0,65 m, hluboký 0,45 m, shora krytý monolitickou deskou z černého kamene (břidlice?).

57) Část svislých pásků chybí. Pro silné recentní nátěry nelze spolehlivě posoudit, zda je mřížka vskutku středověká, jak soudila J. Hořejší, o. c. v pozn. 33, s. 229–230.

58) Přístupový otvor je široký 0,24 m, nika sahá do hloubky 0,68 m. Vnitřní, ploše krytý prostor se důmyslně rozšiřuje jednak o 0,18 m k východu, jednak na západě o 0,44 m v drobnou vnitřní kapsu.

59) Zed má sílu 1,68 m.

60) M. Trapp, o. c. v pozn. 45, s. 276.

61) Dnes jeho šířka činí 0,91 m; Z. Wirth, o. c. v pozn. 28, s. 92; M. Trapp, o. c. v pozn. 45, s. 276.

62) Z. Wirth, o. c. v pozn. 28, s. 92, uvedl, že žebra jsou zapuštěna do zdiva ve výšce 3,08 m.

V literatuře byl kostel již v polovině 19. století považován za středověkou stavbu.⁶⁵⁾ Mořic Trapp zasadil do druhé poloviny 14. nebo do počátku 15. století nástěnné malby odhalené pod mladšími vrstvami v roce 1854 a poznamenal, že vznik kostela musel o blíž neupřesněný delší čas předcházet pořízení těchto maleb.⁶⁶⁾ Vyzdvihl neobvyklou klenbu presbytáře, u níž dobře vystihl, že vyvolává „dojem“ polygonálního uzavření prostoru.⁶⁷⁾ Tento klíčový postřeh potom v roce 1885 poněkud neobratně opsal i tehdejší rohozenský farář do úvodu inventáře kostela: „Starobylý farní chrám sv. Erasima ze druhé polovice XIII. století stojí uprostřed hřbitova; jeho stavba je gotická a vyniká zvláště v presbyterii, kde zdi do 4hranu a klenutí do 8hranu založeno jest, tak, že žebra klenbová nikoliv k úhlům, alebrž ku plochám zdí se připínají, čímž překrásný dojem 8stranného zakončení klenby docílen... Jest velmi malý pro tak četnou kolaturu. Věž schází...“⁶⁸⁾ Z Trappova příspěvku vycházela i část mladší literatury.⁶⁹⁾ Není ovšem

jasné, odkud inventář již v roce 1885 čerpal přesvědčení, že kostel byl vystavěn již ve 13. století. Třeba Bohumil Matějka, který koncem 19. století referoval o stavu středověkých maleb v kostele, objekt bez rozpaků vřadil do 14. století.⁷⁰⁾ Podobně soudil jiný tehdejší přední historik umění, Zdeněk Wirth, jenž se v roce 1906 o původu kostela vyjádřil velmi stručně, když jej charakterizoval jako stavbu gotickou. Patrně jako první však konkretizoval, že (podle něj) pochází z počátku 14. století.⁷¹⁾ Téhož názoru byl i později.⁷²⁾ Václav Mencl v době kolem roku 1967 na základě vtažení neobvyklé klenby v presbytáři v Rohozné do vývojové linie podobných klenutí, jež sledoval od příkladu z klášterního kostela v Třebíči až po jižní věž v jihomoravské Loděnici, dospěl k vročení rohozenského kostela do doby „kolem roku 1340“.⁷³⁾ Jiřina Hořejší ovšem Menclovo datování nereflektovala a nesouhlasila ani se starším názorem Zdeňka Wirtha. Výstavbu kostela rozčlenila ve dvě etapy: z první poloviny 14. století mělo pocházet zdivo presbytáře a portál na jižní straně lodi, naproti tomu klenba v presbytáři měla být teprve z doby „kol r. 1375“.⁷⁴⁾ Tento názor však byl přijat jen částečně; Dobroslav Líbal se ještě v roce 2001 vrátil k vřazení výstavby celého středověkého jádra kostela, včetně klenby presbytáře, do první třetiny 14. století,⁷⁵⁾ podobně jako před desítkou let i Vladimír Hrubý s Františkem Nesejtem.⁷⁶⁾ Otevřené zůstalo stanovisko Jana Sommera z roku 2003, který o klenbě kostela v Rohozné pojednal v návaznosti na rakouské příklady podobných klenutí z počátku a průběhu prvé poloviny 14. století a před svým výkladem o podobných řešeních z druhé půle 14. věku.⁷⁷⁾ Rohoznou však zasadil do společné závorky se sakristií kostela v Miličíně, která jistě náleží nejdříve 70. letům 14. století. Přesto byl Jan Sommer po Václavu Menclovi⁷⁸⁾ s odstupem čtvrt století teprve druhým českým badatelem, který znovu vřadil

65) Jaroslav Schaller v roce 1789 jen stručně zmínil prostou existenci objektu; *J. Schaller, Topographie des Koenigreichs Boehmen, darin alle Staedte, Flecken, Herrschaften, Schloesser, Landgueter, Edelsitze, Kloester, Doerfer, wie auch verfallene Schloesser und Staedte unter den ehemaligen, und jetzigen Benennungen samt ihren Merkwuerdigkeiten beschrieben werden.* XI. Chrudimer Kreis. Prag – Wien 1789, s. 165–166: „Rohozna, so auf der Karte unter dem Namen Roßen angemerkt ist, v. 82 N. mit einer St. Erasmus Kirche...“; podobně J. K. Rojek, Biskupství Litomyšlské, in: Památky. Listy pro archaeologii a historii IX, 1874, s. 738–758, zde č. 115, s. 755.

66) M. Trapp, o. c. v pozn. 45, s. 276–278, a poznámka Karla V. Zapa č. 2, s. 277–278. Poslední zbytky maleb byly údajně zabíleny v roce 1838. Znovu byly obnaženy v roce 1854. V presbytáři na jižní straně se našlo zvěšování Panně Marii s andělem po pravé a Pannou Marií po levé straně okna; pod oknem měla být namalována scéna Klanění tří sv. králů s nápisy: Kaspar. melchior. balthasar. a s postavami pastýřů. U druhého okna měla být postava písaří do knihy, z níž vyskakovalo lvíče, a šest apoštolů. Dalších šest apoštolů se mělo nacházet na východní stěně presbytáře, společně s výjevy Duchů sv., nanebevstoupení Páně, umučení Ježíše Krista a dvěma anděly. Severní stěnu presbytáře údajně zdobily vzkříšení Krista a Kalvárie. Jednotlivé výjevy byly odděleny ornamentálními pásy. Malba měla být namalována na vrstvě, která překrývala vrstvu se světicími kříži. Zbytky malířské výzdoby rovněž pokrývaly klenbu; srov. Z. Wirth, o. c. v pozn. 28, s. 91, pozn. **. Srov. též posteskutní redakce Památek archaeologických z roku 1878: „O starých obrazích na obmítce v kostele v Rohozné u Svojanova... Nyní oznamuje nám p. MDr. Ed. Čermák, že když r. 1874 Rohoznou navštívil, žádných stěnomaleb tam již nenalezl. Před několika lety prý obec celé presbyterium od jakéhosi venkovského mazala za laciný peníz na způsob pokojů dala omramorovati, před kteroužto operací staré stěnomalby zcela seškřábány jsou“ (Památky archaeologické a místopisné X/2, 1875. Praha 1878, s. 386). Přesto z těchto maleb byly v roce 1906 ještě patrné „dvě postavy světců (sv. Kateřina [?] a neznámý biskup), ze XIV. stol.“ Z. Wirth, o. c. v pozn. 28, s. 92. K malbám souhrnně naposledy V. Tobiašová, o. c. v pozn. 42, s. 222–224.

67) M. Trapp, o. c. v pozn. 45, s. 276: „... Něco docela neobyčejného jest však sestavení klenby této; vyvedena jest totiž dle konstrukce osmihranu, a dle toho bylo by se i celé presbyterium zakončiti mělo. Bylo by ale pro oltář velmi malou místnost poskytovalo, pročež hlavní zdi do čtverhranu byly založeny a žebra klenby připírají se diagonálně k plochám zdí nikoliv k úhlům, čímž se překrásný dojem pohledu osmihranného zakončení klenby docílil...“ Podobně se vyjádřil v roce 1888 Conrad Steinbrecht v případě kaple hradu Lochstedt (dnes v ruské Kalinigradské oblasti v Pobaltí); *C. Steinbrecht, Preussen zur Zeit der Landmeister. Beitrage zur Baukunst des Deutschen Ritterordens.* Die Baukunst des Deutschen Ritterordens in Preussen 2. Berlin 1888, s. 121: „... Hierdurch wird die Täuschung, als ob man in einen polygonen Chorschluss blicke, fast vollkommen...“

68) SOKA Svitavy, o. c. v pozn. 25, inv. č. 14, č. kart. 1.

69) Srov. třeba K. V. Adámek, Rohozenský kostelík sv. Erazima, Jitřenka VI, 1887, s. 371–372, 395–396; K. V. Adámek – T. Nováková – T. Novák – Z. Wirth, Čechy XIII. Východní Čechy. Praha 1905, s. 155–156.

70) *Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale XXIV. Neue Folge.* Wien 1898, s. 74: „... Pfarrkirche zu Rohozna sich von der alten aus dem 14. Jahrhundert stammenden Kirche...“

71) Z. Wirth, o. c. v pozn. 28, s. 91. Na Wirthovi zůstal závislý i názor zpracovatelů archivního inventáře rohozenské farnosti; viz B. Půža – B. Půžová, Farní úřad Římsko katolické církve Rohozná 1844–1945. Inventář. (Polička) 1961, ev. č. I 34, fond č. 1141, přírůstkové č. 34, s. 1: „Kostel sv. Erasma Biskupa se v Rohozné připomíná už v r. 1350 jako farní... Je to zděná budova orientovaná, gotická, z lomového kamene, stavěná na počátku XIV. století, pozdějšími úpravami pokažená, jinak architektonicky velmi zajímavá.“

72) Z. Wirth a kol., o. c. v pozn. 33, s. 650: „ROHOZNÁ (Polička). Kostel sv. Erasma – gotic. z poč. 14. stol...“

73) V. Mencl, 5 městských rezervací Jihomoravského kraje – Znojmo, Jihlava, Telč, Mikulov, Kroměříž (A. Flidr – Z. Míchalová – Z. Vácha edd., komentované vydání). Brno 2016, s. 68. Srov. též M. Živná, Skupina gotických kostelů na Svojanovsku. Diplomová práce, Filozofická fakulta Brněnské university, Brno 1973, rkp., s. 53–61; nebo v souvislosti s torzem středověkých nástěnných maleb L. Lounová, Kostely ve Starém Svojanově, v Rohozné a Vítějvsi. Seminární práce, Katedra humanitních věd Školy restaurování a konzervačních technik v Litomyšli. Litomyšl 1997, rkp. (uloženo v archivu Katedry humanitních věd); V. Tobiašová, o. c. v pozn. 42, s. 223.

74) J. Hořejší, o. c. v pozn. 33, s. 229–230.

75) D. Líbal, o. c. v pozn. 33, s. 428.

76) V. Hrubý – F. Nesejt, Kultura doby gotické. Vrcholné gotická sakrální architektura, in: O. Felcman – F. Musil a kol., o. c. v pozn. 3, s. 485–492, tam s. 486–487.

77) J. Sommer, Poznámky k rané i vrcholné gotice v Rakousku, na Moravě, ale i jinde, in: Česká placka 25, 2003, s. 1–8 (zde s. 3). Neurčitě zůstalo i stručné vyjádření S. Konečný, o. c. v pozn. 10, s. 128.

78) V. Mencl, o. c. v pozn. 73, s. 68; též, České středověké klenby. Praha 1974, s. 55.

nepřilíši obvyklou rohozenskou klenbu do kontextu dalších podobných klenebních konstrukcí a zamýšlel se nad genezí projektu užitého obrazce. V něm stěžejní roli mělo hrát pootáčení čtverců, dobře známé také z analýz jiných gotických klenebních obrazců či profilů architektonických článků.⁷⁹⁾ Paradoxně nezávisle na tezí Václava Mencla a Jana Sommera a z odlišných východisek dospěl o desítku let později k podobným závěrům Jakub Adamski. Jeho nedlouhé pojednání o klenbě rohozenského presbytáře prozatím zůstalo stěžejním textem věnovaným kostelu, v základních rysech vystihujícím podstatu klenební kresby v Rohozné a její architektonické souvislosti.⁸⁰⁾ Koncept klenební hříčky, záměrně vyvolávající při pohledu k východu iluzi polygonálního závěru v protikladu k prostšímu, rovnou zdí ukončenému protáhlému presbytáři patrněmu zvenčí, odvodil z impozantního východomoravského kolegiálního kostela sv. Mořice v Kroměříži. Kroměřížské schéma s dvoudílnými koutovými poli přitom mělo být v Rohozné zjednodušeno vypuštěním dělicích žebířů ve zbytkových trojúhelných polích závěru, a to pragmaticky, s ohledem na skutečnost, že v malém prostoru presbytáře venkovského kostelíku by ve zhuštěné žebrové soustavě závěru tato dělicí žebra stejně nebyla viditelná. Protože byl přesvědčen, že v první polovině 14. století se šikmo seříznuté patky žebířů vyskytovaly v Čechách a na Moravě především ve velkých, architektonicky progresivních stavbách, přiklonil se ve stopách Jiříny Hořejší k datování klenby až do doby kolem roku 1375. Vzhledem k zaměření své knihy neřešil otázku, zda z přelomu třetí a poslední čtvrtiny 14. století pocházel celý kostel.

Z letmo načrtnutého přehledu závažnějších odborných názorů vyplývá, že většina zmíněných autorů kostel datovala více či méně intuitivně, respektive bez jasněho zdůvodnění široce do 13. (kostelní inventář) nebo častěji do 14. století (Matějka, Sommer, Lounová, Tobiášová), eventuálně do počátku či první třetiny 14. století (Wirth, Půža – Půžová, Líbal, Hrubý – Nesejt), do doby kolem roku 1340 (Mencl), nebo až do doby kolem roku 1375 (Hořejší, Adamski). To nepřekvapuje, připomeneme-li, že k objektu chybí relevantní středověké písemné prameny. Dobové záznamy o kostele mlčí až do 3. prosince 1349, kdy byl stručně zmíněn jako součást poličského děkanátu, tehdy začleněného do rámce nového litomyšlského biskupství. Kostel v Rohozné byl v dokumentu jmenován mezi farami, jichž se vzdalo hradecké arcibiskupství na základě žádosti římského a českého krále Karla IV. a z rozhodnutí arcibiskupa Arnošta z Pardubic a pražské katedrální kapituly.⁸¹⁾ Stejně lapidární sdělení potom obsahovaly i žádosti litomyšlského biskupa Jana a pražského arcibiskupa Arnošta, obě ze 4. listopadu 1350, o kuriální papežské potvrzení těchto církevně-právních změn a potvrzovací listina papeže Klimenta VI. z 12. dubna 1351, vystavená v Avigno-

nu.⁸²⁾ Z rozboru příslušných výseků všech čtyř dokumentů a jejich vzájemného porovnání se zdá, že kostel již tehdy požíval farní práva⁸³⁾ a mechanicky opakované údaje z let 1349–1351 o něm jako o filiálce banínského kostela⁸⁴⁾ vyjadřovaly jen vzájemný mateřský a dceřiný vztah obou staveb, a to ovšem pouze tehdy, pokud se vůbec týkaly Rohozné a nebyl myšlen nejmenovaný, blíže neznámý filiální kostel v sousedním Stašově,⁸⁵⁾ jenž by v takovém případě byl onou filiálkou banínské fary. V listinách z let 1349–1351 nejasně uváděný, domněle filiální statut kostela v Rohozné by se pak nejspíše odvozoval ze starší skutečnosti, že kostel sv. Barbory v Baníně vznikl dříve, než kostel v Rohozné a rohozenský farní obvod byl sekundárně vydělen z prvotně rozsáhlejší farnosti v Baníně. Spolehlivě farní status kostela v Rohozné ovšem dokládá teprve záznam v pražských knihách konfirmací farářů, kde byl k 16. červnu 1415 uveden bývalý rohozenský plebán Pavel, jemuž konzistoř se souhlasem vilémovského opata Mikuláše povolila přesun k faře ve Skuhrově, odkud se pravděpodobně do Rohozné přestěhoval tamní farář Václav.⁸⁶⁾ Počátkem 15. století rohozenská farnost s kostelem relativně prosperovala, jak naznačuje pořízení většího zvonu, který odlil zvonař Martin, též autor jiného zvonu z roku 1404 určeného pro nedaleké Sebranice.⁸⁷⁾ Podací právo k rohozenskému kostelu, *de facto* potvrzující jeho přetrvávající farní status i po skončení husitských válek, zmínila též listina, kterou 11. února 1437 císař Zikmund Lucemburský své manželce, královně Barboře Celjské, jako věnnou zástavu postoupil panství hradu Svojanova s městem Poličkou a příslušnými vesnicemi, včetně Rohozné s podacím právem tamního kostela.⁸⁸⁾

82) J. Zachová ed., *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* V/3 (1350–1352). Dolní Břežany 2000 (dále jen RBM V/3), č. 985, s. 489–490; č. 986, s. 490; L. Klicman ed., *Monumenta Vaticana res gestas Bohemicas illustrantia I. Acta Clementis VI. pontificis romani 1342–1352*. Praeae 1903 (dále jen MVB I), č. 1333, s. 700–703.

83) Srov. např. B. Půža – B. Půžová, o. c. v pozn. 71, s. 1; S. Konečný, o. c. v pozn. 10, s. 128.

84) CDM VII, o. c. v pozn. 11, č. 974, s. 676–677: „... *Banyna cum filia Rohozna...*“; RBM V/3, o. c. v pozn. 82, č. 985, s. 489–490: „... *Banyna cum filia, Rohozna...*“; tamtéž, č. 986, s. 490: „... *Banyna cum filia, Rohozna...*“; MVB I, o. c. v pozn. 82, č. 1333, s. 700–703: „... *Banyna cum filia Rohozna...*“

85) V listinách z let 1349–1351 nebyl Stašov (německy Dittersbach) jmenovitě uveden, jako ves s podacím právem k tamnímu kostelu je doložen až 11. února 1437; J. Čelakovský – G. Friedrich edd., *Privilegia královských měst venkovských v Království českém z let 1420–1526*. Codex juris municipalis regni Bohemiae III. Privilegia regalium civitatum provincialium regni Bohemiae annorum 1420–1526. Sbírka pramenů práva městského Království českého III. Praha 1948 (dále jen CIM III), č. 111, s. 185–191: „... *Hartmanicz und Sossaw mit den kirchlehen...*“; viz S. Konečný, o. c. v pozn. 9, s. 54–55.

86) J. Emler ed., *Libri confirmationum VII. Liber septimus confirmationum ad beneficia ecclesiastica pragensis per archidioecesim nunc prima vice typis editus (1410–1419)*. Praeae 1886, s. 161: „*Skuhrov. – Anno quo supra die 16 Junii data est crida domino Paulo, olim plebano in Rohozna, ad eccl. in Skuhrov, per resign. Wenceslai ex causa permutacioni vac. de consensu domini Nicolai, abbatis monasterii in Wilemow. Executor plebanus in Kruppa.*“

87) S. Konečný, *Zvony v Poličce a na Poličsku*. Polička 1999, s. 80–81; L. Mlčák, *Zvony na Moravě a ve Slezsku*. Olomouc 2014, s. 121, 193–194; autor omylem usuzoval, že Martinův zvon měl být do Rohozné přesunut druhotně z později zaniklého kostela sv. Marie Magdalény v nedaleké Hlásnici. Údaj o transferu se však týkal malého zvonu, tzv. umíráčku, snad odlitého koncem 15. století a před rokem 1677 přemístěného do Rohozné; viz Anonym (Karel V. Zap), *Rohoženská freska*, in: *Památky archaeologické a historické I/IV*, 1854, s. 189–190.

79) K tomu třeba P. Kalina, *Geometrie nebo sochař? Úvahy nad smyslem jedné legendy*, *Architekt* 15–16, 1998, s. 55–57.

80) J. Adamski, *Sklepienia pseudopoligonalne w architekturze gotyckiej. Studium z dziejów architektonicznego iluzjonizmu*. Studia z Historii Sztuki Średniowiecznej Instytutu Historii Sztuki Uniwersytetu Jagiellońskiego II. Kraków 2013, s. 157–158, 245.

81) CDM VII, o. c. v pozn. 11, č. 974, s. 676–677: „... *Monasteria et parochiales Ecclesias cum vniuersis eorum Juribus et pertinentijs in quatuor infrascriptis Decanatibus Archidiaconatus Gradicensis... Rohozna...*“

Zmínka z 3. prosince 1349 však jistě nevypovídá nic o tom, zda kostel v uvedené farní vsi Rohozné v poličském děkanátu byl fyzicky totožný s dochovanou stavbou, nebo se údaj týkal nějakého zaniklého kostela, který ji předcházel. S ohledem na celkový charakter kolonizace Poličska je totiž přípustné předpokládat existenci sakrální stavby v Rohozné už pro dobu před výstavbou v jádře dochovaného objektu, tedy pro interval zahrnující poslední třetinu 13. a první tři dekády 14. věku.⁸⁹⁾

Nelze-li se při datování stávajícího kostela sv. Erasma dostatečně opřít o prořídle středověké písemné prameny, nezbývá, než znovu vyjít ze stavby samotné. Kostel sv. Erasma v Rohozné patří na Poličsku už dispozicí obdélného presbytáře k poměrně vzácnému stavebnímu typu; kromě něj byl obdélným presbytářem o dvou klenebních polích z dochovaných nebo známých objektů vybaven jen kostel sv. Mikuláše v Sebranicích, vystavěný však až v pozdním 14. století.⁹⁰⁾ Kostely s širší lodí, uvnitř krytou stropem a s protáhlým, přímo ukončeným presbytářem s dvojicí klenebních polí uvnitř, se ovšem ve východních Čechách stavěly častěji už od poslední čtvrtiny 13. století.⁹¹⁾ Menší skupinku vytvářejí v podhůří Orlických hor, kde spolu souvisí kostely sv. Ducha v Krčíně z konce 13. století⁹²⁾ a sv. Václava na Dobeníně, vystavěný na počátku 14. století.⁹³⁾ Jen omezené spojitosti s nimi lze hledat v případě velkého kostela sv. Havla v Rychnově nad Kněžnou,

typického nižšími, diagonálně natočenými opěráky na východních nárožích presbytáře, nápadně velkým východním oknem a uvnitř dvěma poli křížových kleneb s klínovými žebry, v ose podélných zdí poněkud neorganicky podepřenými polygonálními příporami bez hlavic. Podle autentiky, kdysi uložené v oltáři, novostavbu vysvětil v roce 1313 sufragán pražské diecéze Přibyslav, titulární biskup sardonský.⁹⁴⁾ U kostela byly již dříve zdůrazněny vazby k četným, podobně rozvrženým kostelům s obdélnými presbytáři ve Slezsku.⁹⁵⁾ Rychnovský kostel měl na východě středověkých Čech navíc stylově asi o málo starší, volnější obdobu v kostele sv. Marie Magdalény v Prostřední Stínávce mezi Broumovem a Kladskem. U něj sice dnes nevíme, zda v ose východní zdi presbytáře bylo velké či malé okno, ale interiér dosud kryje dvojice křížových kleneb s hranolovými, okosenými žebry, vyrůstajícími z polygonálních přípor bez hlavic, pro změnu však usazených v koutech.⁹⁶⁾ Ostatní známé stavby tohoto typu z 13. a prvních tří čtvrtin 14. věku se už zdají postrádat bližší vzájemné vazby. Platí to jak o jádře kostela sv. Jakuba v Krosnovicích v Kladsku,⁹⁷⁾ jehož obdélnému presbytáři o dvou polích uvnitř schází vnější opěráky a větší kružbové okno v ose jeho východní zdi, asi z první třetiny 14. století, odkazuje na slezské vzory a analogie,⁹⁸⁾ tak o kostele sv. Kateřiny v Písečné pod hradem Žampachem, pro jehož dlouhý obdélný presbytář nejspíše se třemi klenebními poli bychom mohli uvést nepřímé slezské obdoby z Frankenberku (dnes Przyłęk při historické hranici Kladska) nebo z Niedzwiedniku u Minsterberku. Ovšem datování notně barokně upraveného a překlenujícího kostela v Písečné v rámci 14. století zatím není upřesněno a drobný gotický sanktuár v presbytáři, ani kamenný terč s reliéfem křížem sekundárně vsazený do zdiva, k tomu bez dalších průzkumů nestačí.⁹⁹⁾ A ještě vzdálenější jak Ro-

88) CIM III, o. c. v pozn. 85, č. 111, s. 185–191: „... Item Swoyanow die burgk, Furstenbergk genant, bey der Policz mit den nachgeschriben dorffern: Langdorf mit dem kirchlehen, Radmir, Biela mit dem kirchlehen, Hanczdorf mit dem kirchlehen, Swoyanaw mit dem kirchlehen, Trpin mit dem kirchlehen, Wistra mit dem (kirchlehen), Hartmanicz und Sossaw mit den kirchlehen, Rohosnaw mit den kirchlehen, Diedlowa mit dem kirchlehen, Choraw mit dem kirchlehen und Hlasiacz mit allen welden, puschen, wassern, fleissen, teichen, wisen, waiden, gerichten, rechten und freyheiten, die dorzu und zu derselben burgk gehören, mit namen mit allen dienern, die in den egenanten steten, burgen, merkten und dorffern gessen sein und zu solchem leibgeding gehören...“; S. Konečný, o. c. v pozn. 9, s. 54–55.

89) Pouhou spekulací zůstává úvaha, že mísa křtitelnice v Rohozné by mohla být hmotným pozůstatkem tohoto nejstaršího, jinak beze stopy zaniklého kostela. Její lapidární forma a archaická primitivní výzdoba by nevyklučovaly původ artefaktu již někdy v pozdním 13. století.

90) K němu např. J. Hořejší, Sebrance, in: E. Poche a kol., o. c. v pozn. 33, s. 295; D. Líbal, o. c. v pozn. 33, s. 442 (ovšem s neodůvodněně raným datováním už do konce 13. století). Kostel sv. Mikuláše v Sebranicích ve středověku charakterizovala prostornější loď a nápadně slabší zdivo, než je tomu v Rohozné. Od rohoženského kostela se stavba zřetelně odlišovala i subtilnějšími vyžlabenými žebry s úzkou čelní lištou ve dvou křížových klenebách v obdélném presbytáři.

91) Úplný moderní přehled venkovských kostelů s touto dispozicí v Čechách chybí, alespoň zběžně pro 13. století, srov. D. Prix, Kostel sv. Martina do konce 18. století, in: P. Kozák – D. Prix – M. Zezula a kol., Kostel sv. Martina v Bohušově. Bohušov – Ostrava 2011, s. 85–200, zvláště s. 127–129, 186, pozn. 197.

92) Např. J. Juránek – K. Braný, Nové Město nad Metují. Památky 29. Městské památkové rezervace. Praha 1976, s. 9–10; J. Hořejší, Nové Město nad Metují, in: E. Poche a kol., Umělecké památky Čech 2. K/O. Praha 1978, s. 497; D. Líbal, o. c. v pozn. 33, s. 202–203 (s příliš ranou datací).

93) J. Hořejší, Václavice, in: E. Poche a kol., Umělecké památky Čech 4. T/Ž. Praha 1982, s. 164; J. Čížek – Z. Janský – J. Slavík, Filiální kostel svatého Václava na Dobeníně. Příspěvek k soupisu nemovitých památek na Novoměstsku, in: Stopami dějin Náchodska 3. Sborník Státního okresního archivu Náchod 1997, s. 9–32; J. Slavík, Církevní architektura v Podorlicku, in: J. Mach ed., Křesťanství v Podorlicku (Historický vývoj od nejstarších dob až do současnosti). Rychnov nad Kněžnou – Dobruška 2000, s. 181–200, tam s. 182, 185; D. Líbal, o. c. v pozn. 33, s. 529.

94) J. Kurka, Archidiakonáty Kouřimský, Boleslavský, Hradecký a diecese Litomyšlská. Místopis církevní do roku 1421. Praha 1914, s. 568.

95) D. Prix, o. c. v pozn. 91, s. 85–200, zvláště s. 124–125. Připomenout lze, že koncept obdélného presbytáře, v němž žebra dvou polí křížových kleneb byla v koutech nesena konzolami, zatímco na rozhraní polí se uplatnily přípory, třebaže válcové a s nezdobenými hlavicemi, charakterizuje např. kostel sv. Kateřiny v Rybnici u Jelení Hory, vystavěný asi koncem 13. století; T. Kozaczewski, Wiejskie kościoły parafialne XIII wieku na Śląsku (miejscowości P/S). Prace Naukowe Instytutu Historii Architektury, Sztuki i Techniki Politechniki Wrocławskiej 29. Wrocław 1994, s. 18. Motiv pětibokých přípor na rozhraní polí obdélného presbytáře, přecházejících bez hlavic v klenební žebra, dosti blízký prvkům z Rychnova, zase známe asi z let 1290–1306 z kostela Panny Marie v moravských Šlapanicích u Brna. Příbuzné je tam především šikmé seříznutí polygonálních dřívků těchto přípor v místech přechodu v odlišně profilovaná žebra. Ke kostelu ve Šlapanicích např. D. Líbal, o. c. v pozn. 33, s. 478; též D. Prix, o. c. v pozn. 91, s. 132–133.

96) H. Lutsch, Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien II. Die Kunstdenkmäler der Landkreise des Reg.-Bezirktes Breslau. Breslau 1889, s. 40. Východní okno presbytáře bylo zazděno patrně v souvislosti s instalací pozdně barokního oltáře.

97) Tamtéž, s. 32.

98) Srov. třeba kostel Panny Marie v Sobocisku u Olavy z konce 13. století; T. Kozaczewski, o. c. v pozn. 95, s. 22; k oknu H. Golasz-Szotomicka, Longitudinal Tracery Windows in Silesian Churches from the Second Half of the 13th Century, Architectus 1/27, 2010, s. 15–22, zde s. 19; zevně ovšem byla kružba rekonstruována po roce 1945. Podobná okna ovšem byla užita také kolem roku 1300 např. v křížové chodbě kláštera minoritů ve Znojmě.

99) I. Kořán, Písečná, in: E. Poche a kol., o. c. v pozn. 33, s. 50; srov. též S. Adamec, Písečná, ves pod hradem Žampachem. Písečná 2006. Východní okno presbytáře kostela v Písečné je sice menší, stavba se

hozné, tak dalším východočeským kostelům tohoto typu, se jeví obdélný presbytář kostela Panny Marie ve Vraclavi, s jediným, ale subtilnějším nárožním opěrákem a složitě profilovanými ostěními větších dvoudílných kružbových oken, snad z pozdní druhé čtvrtiny 14. století.¹⁰⁰⁾

Na rozdíl od zmíněných východočeských kostelů s obdélnými presbytáři, přímo či volněji porovnatelných se slezským stavitelstvím pozdního 13. a první poloviny 14. století, ovšem kostel sv. Erasma v Rohozné nevykazuje bližší spojitosti s architekturou ve Slezsku. Od velké části kostelů podobného rozvrhu, položených ve Slezsku a zejména v severnějších končinách východních Čech a v Kladsku, odlišuje Rohoznou relativně archaicky působící motiv šterbinového východního okna, užití neobvykle masivního obvodového zdiva i mohutných opěráků, omezených však jen na východní nároží presbytáře. Je tedy zřejmé, že s pomocí slezsko-východočeských analogií pro dispozici rohozenský kostel dost dobře datovat nelze. Jen obecnějšího rázu také zůstávají odkazy na spíše rozptýlené kostely s obdélnými presbytáři o dvou klenebních polích v jiných částech Čech¹⁰¹⁾ nebo na většině Moravy.¹⁰²⁾ Ve středních Čechách východně od Prahy a na přilehlých územích Novobýdžovska, Chrudimska i Časlavska se kostely s delšími, rovně uzavřenými presbytáři a dvojicemi klenebních polí uvnitř vyskytují velmi vzácně;¹⁰³⁾ lépe dochovanou a tedy posuzovatelnou výjimkou je tu jen kostel Panny Marie v Průhoncích z počátku 14. století.¹⁰⁴⁾ Dispozici kostela v Rohozné proto zatím nelze chápat třeba jako doklad nějakého mechanického přenosu „vnitročeských“ zvyklostí na Vysočinu s postupem tzv. domácí kolonizace. Původ jeho zvláštního řešení ležel jinde, jak bude naznačeno dále.

Přesto v těsné blízkosti Rohozné, v Radiměři, na moravském břehu Radiměřského potoka a v olomoucké diecézi, stál patrně již od pozdní první čtvrtiny 14. století kostel sv. Anny, jehož masivní, odstupně opěráky připomenou

však od Rohozné nápadně odlišuje absenci opěráků i skutečnosti, že podle stop tří starších zaslepených oken na jižní straně se zdá, že presbytář v Písečné mohl být původně rozvržen do tří, příčně obdélných klenebních polí.

- 100) Z. Wirth, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Vysokomýtském XVI*. Praha 1902, s. 231–236, s datováním již do 2. poloviny 13. století; opatrněji V. Kotrba, Vraclav, in: E. Poche a kol., o. c. v pozn. 93, s. 264–265. Relikty nástěnných maleb, dnes chybějících či zabilených, a tím i vznik kostela, posunula už do 1. poloviny 14. století V. Mixová, Vraclav – kostel Nanebevzetí P. Marie, in: J. Pešina a kol., *Gotická nástěnná malba v zemích českých I*. 1300–1350. Praha 1958, s. 350–351, a dokonce již před rok 1344 V. Tobiášová, o. c. v pozn. 42, s. 30, 167, 224 a tam pozn. 3, ovšem bez potřebného zdůvodnění.
- 101) D. Příx, o. c. v pozn. 91, s. 186, pozn. 197. Doplnit je vhodné též kostel sv. Mikuláše v Nedvědicích z poloviny 14. století; J. Sommer, *Ke stavebnímu vývoji kostela sv. Mikuláše v Nedvědicích*, o. Tabor, Památky a příroda 12, 1987, s. 280–281, s. 280 s výčtem některých staveb s podobnou dispozicí.
- 102) Srov. D. Příx, o. c. v pozn. 91, s. 187, pozn. 206.
- 103) Srov. K. Kibic ml., *Středověká venkovská sakrální architektura na Časlavsku*. Vlastivědná knihovnička Společnosti přátel starožitností 17. Praha 2010; K. Kibic ml. – V. Vaněk, *Středověká venkovská sakrální architektura na Kutnohorsku*. Vlastivědná knihovnička Společnosti přátel starožitností 19. Praha 2012.
- 104) D. Líbal, o. c. v pozn. 33, s. 417. Nejasné je např. torzo kostela Panny Marie v Choceradech, opakovaně přestavěné; viz aspoň stručně A. Podlaha, *Soupis památek historických a uměleckých v politickém okrese Českobrodském XXIV*. Praha 1907, s. 50–57; L. Váňová, *Románské a gotické umění na Podblanicku*. Benešov – Vlašim 1990, s. 18.

Rohoznou, třebaže stočenou snítkou vinné révy zdobený svorník, vyžlabená žebra, v Radiměři zabíhající přímo do zdiva, i dvoudílné kružbové východní okno s hmotným klínovým profilem dělicího prutu těsnější spojitost popírají.¹⁰⁵⁾ Také další „odrazy“ menšinových souvislostí s východočeskou středověkou stavební produkcí, vztahujících se na dílčí prvky vytržené z kontextu (jižní portál lodi, sanktuář, kamenosochařsky zdobené svorníky klenby), naznačují, že kostel v Rohozné na Poličsku nebyl izolovaným „vetřelcem“. Už samo masivní zdivo stavby (přes 1,6 m) navazovalo na jistou oblastní tradici. Značnou tloušťkou zdiva se v okolí vyznačovaly např. kostely sv. Barbory v sousedním Baníně s jádrem asi už z konce 13. století (1,48 m síla severní zdi presbytáře), sv. Petra a Pavla v Korouhvi z doby těsně před polovinou 14. století (1,24 m síla zdiva lodi, 1,35 m tloušťka severní zdi presbytáře) a Panny Marie v Jedlové asi z druhé dekady 14. století (1,37 m síla severní zdi presbytáře a 1,45 m tloušťka jižní zdi lodi), všechny opatřené kvadratickými presbytáři o jednom poli křížové klenby.¹⁰⁶⁾ V kontextu relativní chronologie, opřené o základní stylové vývojové kritéria, se proto zdá, že jak celková dispozice, tak valná část prvků zachovaných v kostele sv. Erasma v Rohozné odpovídala především regionálním stavebním zvyklostem samého sklonku 13. a hlavně 14. století a úsudek místního faráře Františka Kuřila o jeho vzniku již ve 13. století nelze dostatečně přesvědčivě podložit.

Nepřímou indicií pro původ kostela až ve 14. století by mohl být i dnes již neověřitelný údaj o drobném kruhovém okně v zaniklé západní zdi kostela, vybaveném původně jakousi „jemnou“ kružbičkou. Jako období pro ně je možné uvést poněkud větší kružbové okuly ze západních průčelí východočeských kostelů sv. Martina v Dolním Městě a sv. Jiří v Řečici, vzniklé ve 14. století.¹⁰⁷⁾ Rovněž po letmém srovnání forem známých sanktuářů v širším okolí se zdá, že dataci přibližně do první poloviny 14. věku by nejspíše odpovídal i uzamykatelný výklenek pro kalich/ciborium s nejsvětější svátostí v severním díle východní zdi presbytáře v Rohozné.¹⁰⁸⁾ (Obr. 9) Sanktuáře s ob-

105) V Radiměři se zachovala žebrová klenba jen ve východním z obou polí presbytáře. K objektu srov. I. Kořán, Radiměř, in: E. Poche a kol., o. c. v pozn. 33, s. 201–203, s datací do 2. poloviny 14. století; patrně podle něj třeba S. Konečný, o. c. v pozn. 10, s. 124. Jinak D. Líbal, o. c. v pozn. 33, s. 424.

106) K Banínu zatím nejlépe J. Sommer, *Kostel sv. Barbory v Baníně*, Muzejní a vlastivědná práce – Časopis Společnosti přátel starožitností 100/4, 1992, s. 233–239. Ke kostelu v Jedlové nověji D. Líbal, o. c. v pozn. 33, s. 143.

107) Srov. J. Sommer, *K původní podobě gotických kostelů v Řečici a Dolním Městě*, *Průzkumy památek III*, č. 2, 1996, s. 122–125; *týž*, *Stavební podoba kostelů*, in: J. Sommer a kol., *Tři gotické kostely pod hradem Lipnicí*. Dolní Město, Loukov, Řečice. Vlastivědná knihovnička Společnosti přátel starožitností 8. Praha 1999, s. 17–47. Okno v Dolním Městě patrně pochází až z přestavby kostela kolem roku 1380, okno v Řečici je starší, patrně již z 2. čtvrtiny až poloviny 14. století.

108) Systematizaci českých a moravských středověkých sanktuářů teprve nedávno záslužně nabídl J. Beránek, *Sanktuaria*. Podoba, typologie a vývoj sanktuarií, in: A. Mudra ed., *V oplatece jsi všecek tajně. Eucharistie v náboženské a vizuální kultuře Českých zemí do roku 1620*. Praha 2017, s. 91–123. Radu slovenských příkladů ovšem uvedla již dříve K. Markušová, *Pastofórie vo východoslovenských kostoloch*, in: *Studia archaeologica Slovaca mediaevalia III–IV*, 2000, Bratislava 2001, s. 365–380; stručně *týž*, *Pastofórie na východnom Slovensku*, *Pamiatky a múzeá* 50/3, 2001, s. 20–24; pro rakouské země H. Weidenhoffer, *Sakramenthäuschen in Österreich. Eine Untersuchungen zur Typologie und stilistischen Entwicklung in der Spätgotik und Renaissance*. 1–2. Dissertationen der Karl-

Obr. 9: Rohozná, kostel sv. Erasma, sanktuář v severní části východní zdi presbytáře, asi 1340–1349, stav 2017.

Obr. 10: Korouhev (okres Svitavy), kostel sv. Petra a Pavla, sanktuář v severní části východní zdi presbytáře, 1346–1347, stav 2017.

délkou, na výšku postavenou nikou lemovanou rámem předstupujícím před líc okolního zdiva a přerůstajícím v trojúhelný vimperk završený křížem, se v českých zemích objevily na sklonku 13. století, maximum rozšíření se však zde i v Podunají koncentruje do prvních tří čtvrtin 14. století.¹⁰⁹⁾ V principu bychom v této tvarově spřízněné skupině mohli vidět zjednodušené symbolické vyjádření v základním obrysu podobně utvářených raných oltářních retáblů. Ve východních Čechách je sanktuáři z Rohozné nejbližší výklenek pro nejsvětější svátost v blízké Korouhvi, v kostele sv. Petra a Pavla. Je také umístěn v severní části východní zdi, převýšen trojúhelným vimperkem a završen křížem,¹¹⁰⁾ na rozdíl od mnohem početnější řady jiných

sanktuářů ze 14. století, které vrcholí reliéfní kytkou či drobnou fiálou s kytkou na špici. (Obr. 10) Sanktuář v Korouhvi je sice proveden hruběji a jeho vimperk vyplnilo primitivní slepé kružboví, zatímco v Rohozné můžeme kalkulovat s tím, že pole vymezené vimperkem snad neslo neznámou malovanou dekoraci. Přesto se jedná o velmi důležitou indicii pro upřesnění datování rohozenského kostela. Nedávné výzkumy Elišky Rackové a Tomáše Kynclů totiž potvrdily, že sanktuář v Korouhvi byl osazen současně s výstavbou zdiva kostela v době kolem let 1345–1348, neboť v letech 1345 a 1346 (či nejpozději 1347) byly poraženy jedle, z jejichž dřeva byla vyrobena prkna vezděná do zadní strany sanktuáře a tvořící jeho strop.¹¹¹⁾ Do lodi kostela v Korouhvi přitom ústí na jižní straně dochovaný gotický portál, jehož ostění člení diagonálně postavený hruškový prut lemovaný drobnými obloučky a na obou stranách výžlabkem s okosenou vnější hranou. Profil je takřka identický

s symetrickou profilací jižního portálu kostela v Rohozné. (Obr. 11, 12, 13) Poněkud rozměrnější a hlavně lépe dochovaný portál v Korouhvi je rohozenskému vstupu do kostela natolik podobný, že musíme předpokládat bezprostřední vztah mezi oběma portály. Otevřenou ovšem zůstává otázka, zda poněkud archaičtější působící, strměji lomený portál v Rohozné opravdu ovlivnil plány nepatrně mladší stavby v Korouhvi, anebo – méně pravděpodobně – byl vzájemný vztah opačný.

Další podpůrný, avšak zatím méně spolehlivý a chronologicky málo citlivý argument ve vztahu k stavbě samotné lze hledat v poznatku, na který upozornil už v roce 1855 architekt a konzervátor památkové péče František Schmoranz starší v dopise Karlu V. Zapovi.¹¹²⁾ Schmoranz totiž považoval nástěnné malby, odkryté v roce 1854

vimperku nad výklenkem lomený oblouk. Forma křížů s kružbovou dekorací koutů mezi rameny vycházela z podobných útvarů oblíbených v poslední dekádě 13. století třeba na sedilích, např. v hradní kolegiální kapli sv. Tomáše z Canterbury v Ratiboři; k objektu A. Grzybkowski, Kaplica zamkowa w Raciborzu, Kwartalnik Architektury i Urbanistyki XXXIX/4, 1994, s. 243–265; M. Kutzner, Kaple ratibořského zámku. Slezský svědek umělecké svěbytnosti Čech a Moravy ve 13. století, in: Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 3–4/1992, Z dějin umění V. Na předělu věků. Sborník prací k počtí prof. PhDr. Jaroslava Pešíny, DrSc, Praha 1994, s. 35–54.

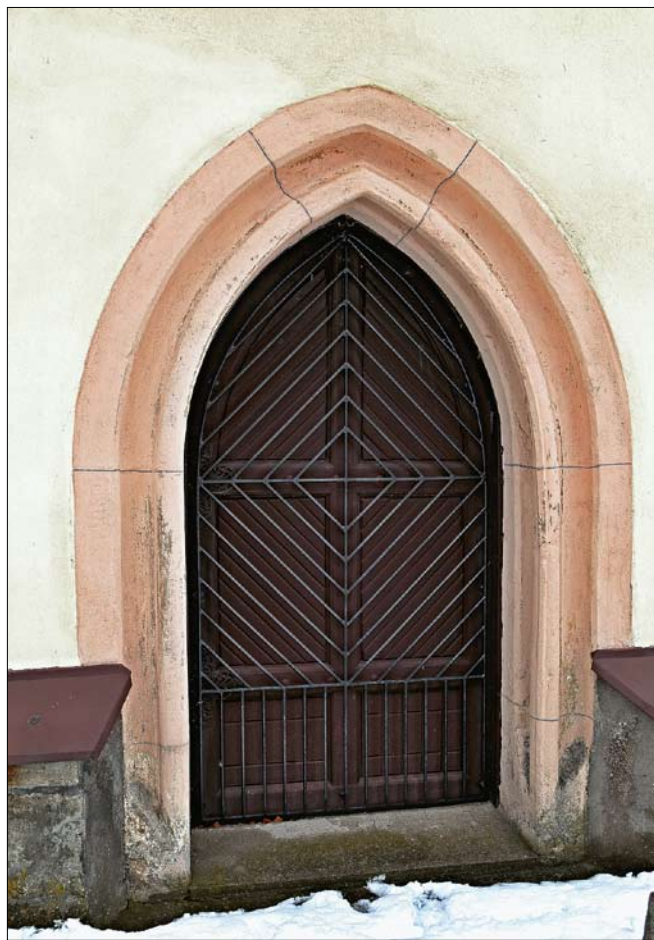
111) T. Kyncl, Korouhev, kostel sv. Petra a Pavla. Dendrochronologické datování dřevěných konstrukčních prvků. Závěrečná zpráva. Brno 2016, rkp. Do doby kolem poloviny 14. století kostel v Korouhvi datoval již např. D. Líbal, o. c. v pozn. 33, s. 193.

112) M. Trapp, o. c. v pozn. 45, s. 276–278 a tam pozn. Karla V. Zapovi č. 2.

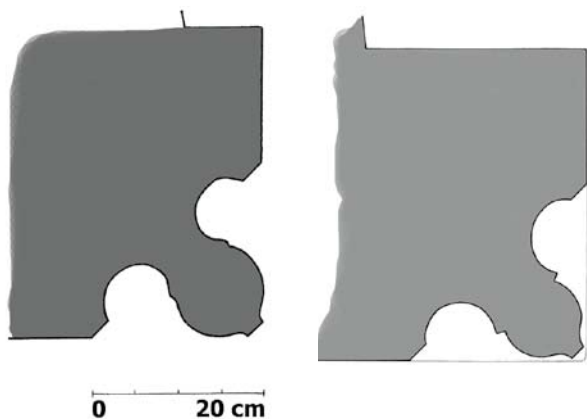
-Franzens-Universität Graz 87/1–2. Graz 1992. V širokém kontextu A. Timmermann, Real presence. Sacrament houses and the body of Christ, c. 1270–1600. Turnhout 2009.

109) J. Beránek, o. c. v pozn. 108, s. 100–102. Z východočeské oblasti lze uvést sanktuáře z Řestok u Chrudimi, z Dolního Města a Loukova poblíž Lipnice. Pro ně jsou ovšem charakteristické nižší, slohově pokročilejší trojúhelníky vimperků a rozšíření ramen kříže. Na Havlíčkovobrodsku se později ve 2. polovině 14. století rozšířily sanktuáře jednak s vimperky s křížem provázené postranními fiálami (či „opěráky“, např. v Lučici) nebo s lomeným záklenkem vimperku vrcholícím křížem, např. hradní kaple na Lipnici či Čihošť. Sanktuáře s vysokým trojúhelným vimperkem a na vrcholu s křížem bez rozšířených konců ramen se však vyskytovaly ve 2. čtvrtině 14. století v Dolním Rakousku, např. v kostele v Zellerndorfu. Za upozornění na stavbu a cenné konzultace děkuji Aleši Flidrovi z Brna.

110) Vrcholový kříž sanktuáře v Korouhvi je, na rozdíl od Rohozné, doplněn kružbovými trojlísty. Ty známe z počátku 14. století např. z kostela sv. Michaela v Pulkavě v Dolních Rakousích, případně z doby kolem přelomu 1. a 2. čtvrtiny 14. století z kostela sv. Michaela v Hrozové na severu Moravy; tam je ovšem místo trojúhelného

Obr. 11: Korouhev, kostel sv. Petra a Pavla, jižní portál lodi, kolem 1345 až 1347, stav 2016.

Obr. 12: Rohozná, kostel sv. Erasma, profil jižního portálu lodi, asi 1340–1349, kresba 2016.

Obr. 13: Korouhev, kostel sv. Petra a Pavla, profil jižního portálu lodi, asi 1345–1347, kresba 2017.

v presbytáři, za relativně mladé (podle něj asi z 15. století), přičemž podotkl, že tyto malby byly naneseny na vrstvu vápenného nátěru, který pod sebou uchoval starší, hruběji hlazené (podle Schmoranze „štětkou“) původní omítky, na nichž byly malovány jen konsekrační kříže. Využitelnost této informace ovšem zůstává sporná, protože vročení gotické mladší vrstvy s figurální výmalbou dnes nelze dost dobře ověřit; překryla ji malířská výzdoba asi z roku 1894 provedená podle návrhu tehdejšího rohozenského faráře a současně zručného malíře Eduarda Neumanna. Drobné pozůstatky malované výzdoby v severním vnitřním ostění

Obr. 14: Rohozná, kostel sv. Erasma, pozůstatky středověké malířské výzdoby v ostění východního okna presbytáře, asi 80. léta 14. století, stav 2017.

východního okna presbytáře (Obr. 14) z uměnovědného hlediska zatím nejpodrobněji zkoumala Veronika Tobášová. Badatelka upozornila na podobnosti, v některých prvcích až shody, s malbami v presbytáři blízkého kostela sv. Mikuláše ve Starém Svojanově, jež jsou řazeny do 80. let 14. století.¹¹³⁾ Pokud tedy vrstva s malbami i v Rohozné pocházela přibližně z poslední čtvrtiny 14. století, potom nejstarší omítková vrstva s malovanými konsekračními kříži musela být starší; nevíme však o kolik.

Ať tak či onak, celý řetězec indicií naznačuje, že s výstavbou kostela sv. Erasma v Rohozné musíme počítat nejdříve koncem 30. let 14. století a vysoce pravděpodobně před 3. prosincem 1349, nejpozději kolem poloviny 14. století. Ostatně, do doby kolem roku 1340 vznik kostela položil již Václav Mencl, i když bez podrobnějšího zdůvodnění.¹¹⁴⁾ Pozdní druhé čtvrtině 14. století by snad odpovídala také podoba reliéfní Kristovy hlavy na svorníku nad hlavním oltářem. (Obr. 15) Pro ni lze jako povšechné, jistěže v detailním provedení ovšem nepoměrně kvalitnější analogie uvést třeba reliéf ze svorníku v západním rameni křížové chodby katedrály sv. Václava v Olomouci asi z 30. až 40. let 14. století, případně stylově již poněkud pokročilejší hlavy z tympanonů portálů do presbytáře kostela sv. Duha v Hradci Králové (kolem 1345–1355) či ze západního portálu kostela sv. Marie Magdalény ve Vratislavi z doby kolem roku 1350.¹¹⁵⁾ Přílehlavější nebo geograficky bližší

113) V. Tobášová, o. c. v pozn. 42, s. 133, 211, 222–224.

114) V. Mencl, o. c. v pozn. 73, s. 68.

115) Na souvislosti reliéfních hlav z portálů v Hradci Králové a ve Vratislavi upozornil již J. Vítovský, Stavebníci a mistři panovnického chrámu Sv. Duha v Hradci Králové – architektura a skulptura na rozhraní Janovy a Karlovy éry, in: J. Štěpán ed., o. c. v pozn. 18,

Obr. 15: Rohozná, kostel sv. Erasma, východní svorník klenby presbytáře s hlavou Krista, kolem 1340–1349, stav 2017.

analogie pro jednoduchou sochařskou výzdobu svorníků z Rohozné však dosud nebyly identifikovány a práci zdejších kameníků proto zatím neumíme spojit s jiným jejich dílem, jež by mohlo poskytnout další oporu navrženého datování výstavby kostela sv. Erasma.

Přijmeme-li jako nejpravděpodobnější dobu výstavby kostela v Rohozné léta kolem 1340–1349, je nezbytné vyrovnat se s neobvyklým klenebním vzorcem uvnitř presbytáře. Zvláště, bylo-li již řečeno, že podle dosavadního stavu výzkumu se jedná o nejstarší a vlastně jediný dochovaný i známý příklad takové klenby v okruhu jednoduchých venkovských kostelů v českých zemích. Klenba imitující v pravoúhlém východním poli presbytáře zaklenutí polygonálního závěru (Obr. 16) tedy zjevně musela být inspirována impulsy z teritoriálně anebo sociálně vzdálenějšího prostředí. Toho si byli jak Václav Mencl, tak Jan Sommer a naposledy i Jakub Adamski dobře vědomi. Václav Mencl jako jeden z prvních v Evropě už v 60. letech 20. století při zkoumání architektury v Kroměříži, Telči a Znojmě umně složil pozoruhodný výklad výskytu a vývoje takových kleneb,¹¹⁶⁾ jež Jakub Adamski později výstižně charakterizoval jako pseudopolygonální.¹¹⁷⁾ Václav Mencl pseudopolygonální klenutí zaregistroval ve 13 případech. Z hlediska časové posloupnosti podle Menclova datování je lze seřadit následovně:

A) Třebíč, klášter benediktinů, nejméně dvě dochované osmidílné klenby v hlavním chóru konventního kostela, kolem 1250;¹¹⁸⁾

s. 97–112, ovšem s neobhájitelně raným datováním hradeckého příkladu.

116) V. Mencl, o. c. v pozn. 73, s. 64–74.

117) J. Adamski, o. c. v pozn. 80.

118) Podle některých rekonstrukcí je třetí osmidílná klenba s dvoudílnými koutovými poli předpokládána i v západním mezivěží. Dělená trojúhelná pole na západě doplnila i osmipaprscitou klenbu hlavního presbytáře.

Obr. 16: Rohozná, kostel sv. Erasma, pohled do klenby presbytáře, kolem 1340–1349, stav 2017.

- B) Horšovský Týn, hrad pražských biskupů, kaple v patře jihozápadní věže (později zasvěcena nejsv. Trojici), klenby lodi kaple, kolem 1270;
- C) Kammern, kaple zaniklého dvora cisterciáků ze Světlé, před 1300;¹¹⁹⁾
- D) Vídeňské Nové Město, kostel Panny Marie a sv. Ruperta, osmidílná klenba dnešní sakristie, kolem 1300;
- E) Loděnice, kostel sv. Markéty, klenby v prvním a ve druhém patře jižní věže při presbytáři, asi 1325–1330;
- F) Ulmerfeld, hrad, klenba hradní kaple, před 1338;
- G) Kroměříž, kolegiátní kostel sv. Mořice, klenba presbytáře, kolem 1330–1340;
- H) Znojmo, kostel sv. Mikuláše, klenba severní předsíně trojlodí, po 1338;
- I) Telč, hrad, zaniklá klenba hradní kaple sv. Jiří, po 1339;
- J) Olomouc, klášter dominikánek, klenba presbytáře konventního kostela sv. Kateřiny, kolem 1340;
- K) Rohozná, kostel sv. Erasma, klenba presbytáře, kolem 1340;
- L) Staré Brno, klášter cisterciáček, osmidílná klenba v patře přístavby před západním průčelím jižní lodi konventního kostela, kolem nebo krátce po 1340;
- M) Luh (dnes Brno-Komárov), benediktinské proboštství, zaniklá klenba kaple při severním boku lodi, po 1356.

119) Novější literatura s kaplí nepracuje, srov. např. M. Schwarz, Die Baukunst des 13. Jahrhunderts in Österreich. Wien – Köln – Weimar 2013; J. Adamski, o. c. v pozn. 80.

Pozoruhodné Menclovy úvahy se však v období komunistické normalizace nedočkaly publikování¹²⁰⁾ a pracovalo s nimi jen několik odborníků (např. Ivo Hlobil¹²¹⁾ nebo Bohumil Samek,¹²²⁾ patrně i další). Teprve v roce 1974 se Václav Mencl k problematice vrátil, třebaže jen ve značně redukované podobě.¹²³⁾ Nejstarší klenby tohoto typu v Třebíči výstižně odvodil ze západní Francie, odkud se měly do střední Evropy dostat přes střední Porýní, konkrétně přes klenby katedrál ve Worms.¹²⁴⁾ Dávno známé vazby klášterního kostela v Třebíči ke katedrále ve Worms těmto úvahám dávají v principu za pravdu, třebaže datování obou staveb se mezitím posunulo; v případě wormské katedrál už do 12. století¹²⁵⁾ a také s projektem trebičského konventního chrámu bude třeba počítat již kolem roku 1226, neboť do let 1220–1226 je nověji kladeno pokácení stromů, z jejichž dřeva byla zhotovena prkna bednění klenby v chrámové kryptě.¹²⁶⁾ Protože krypta dispozičně i řadou detailů souvisí s vyššími partiemi východní části kostela, můžeme se značným stupněm pravděpodobnosti předpokládat, že v okamžiku jejího budování už v Třebíči existovala představa, jak bude zaklenut chór nad ní. Třebíčské osmidílné klenby s trojúhelnými koutovými poli s dělicími žebry tedy jistě patří k nejstarším známým příkladům v českých zemích a v Podunají a s ohledem na dobu vzniku jejich projektu na Moravě je nezbytné v nich v soulase s Václavem Menclem a nověji s Jakubem Adamským¹²⁷⁾ vidět raný, téměř bezprostřední ohlas západofrancouzských podnětů. V roce 1974 však už Mencl uvedl jen výskyt pseudopolygonálních klenb v Třebíči, v kapli hradu v Horšovském Týně, v předsíni znojmského farního kostela sv. Mikuláše, kapli telčského hradu, v Loděnici, v Kroměříži, v kostele dominikánek v Olomouci a v Rohozné. Přitom poněkud konfuzně napsal, že „nejstarší taková datovaná klenba přichází v severní předsíni kostela sv. Mikuláše ve Znojmě (po r. 1338) a v kapli telčského hradu (po r. 1335)...“¹²⁸⁾ Z vyjmenovaných příkladů je zřejmé, že Václav Mencl nijak nerozlišoval osmižebné klenby vsazené do prostor s čtvercovým půdorysem (Třebíč, Vídeňské Nové Město, Loděnice, Znojmo, Telč, Staré Brno) od podélně rozvinutých klenb, v nichž jen východní pole navozovalo iluzi šestipaprskové klenby (se dvěma doplňkovými koutovými trojúhelnými poli; Horšovský Týn, Ulmerfeld, Kroměříž, Olomouc a Rohozná). Z jím vypočtených staveb jen Rohozná zastupovala venkovské jednodlné kostely. Příklad kostela sv. Markéty v Lodě-

ci na Znojmsku s Rohoznou nelze dost dobře srovnávat, protože v Loděnici se v polygonálně ukončeném presbytáři nacházely standardní křížové a závěrová paprscitá klenba a pseudopolygonální klenutí se skrývalo v druhém patře věže, kam veřejnost běžně neměla přístup. Naproti tomu v Rohozné bylo toto neobvyklé klenební schéma situováno všem na očích nad oltářem, v nejposvátnější části kostela. Navíc Mencl uvedl, že Rohozná bylo „jediné místo, kam se tento klenební útvar z Moravy dostal do Čech...“, přičemž v téže větě zmíněný Horšovský Týn bez jakéhokoliv upřesnění odvodil „ze západoevropského prostředí“.¹²⁹⁾

Podle sdělení autora v úvodu již kolem roku 1992 vzniklo jádro textu Jana Sommera o architektuře rané a vrcholné gotiky, zveřejněné teprve v roce 2003 samizdatem na internetu.¹³⁰⁾ V něm autor věnoval pozornost i pseudopolygonálním klenbám, jejichž počet oproti Václavu Menclovi významně rozšířil, částečně vycházející ze staršího soupisu rakouských kaplí z pera Renate Wagner-Rieger.¹³¹⁾ Svůj výklad odvinul od kaple Panny Marie nad branou göttweigského klášterního dvora ve Steinu nad Dunajem, jež byla vystavěna těsně po roce 1300.¹³²⁾ Dále zmínil již Menclem reflektované klenby kaple v Horšovském Týně, v Kammern z počátku 14. století,¹³³⁾ předsíně ve Znojmě,¹³⁴⁾ kaple v Telči, ve věži kostela v Loděnici, v Kroměříži, v kostele dominikánek v Olomouci, v klášteře ve Starém Brně a ve Vídeňském Novém Městě.¹³⁵⁾ Datování kostela v Loděnici přitom posunul až do 15. století s odvoláním na moravské bádání,¹³⁶⁾ do poslední čtvrtiny 14. století také přeřadil zaklenutí patra přístavby před průčelím klášterního kostela ve Starém Brně¹³⁷⁾ a do doby kolem roku 1330 zasadil i sakristii mariánského chrámu ve Vídeňském Novém Městě.¹³⁸⁾

129) Tamtéž.

130) J. Sommer, o. c. v pozn. 77, s. 1–8.

131) R. Wagner-Rieger, Gotische Kapellen in Niederösterreich, in: O. Benesch a kol. ed., Festschrift Karl Maria Swoboda zum 28. Januar 1959, Wien – Wiesbaden 1959, s. 273–307.

132) J. Sommer, o. c. v pozn. 77, s. 4; ke kapli z počátku 14. století např. R. Wagner-Rieger, Die Architektur von Krems und Stein, in: H. Kühnel ed., Ausstellung 1000 Jahre Kunst in Krems, 28. Mai bis 24. Oktober 1971, Dominikanerkloster Krems, Niederösterreich, Krems 1971, s. 88–130, zde s. 111; E. Lanc, Die mittelalterlichen Wandmalereien in Wien und Niederösterreich, Wien 1983, s. 293–308; P. Crossley, Gothic Architecture in the Reign of Kasimir the Great, Church Architecture in Lesser Poland 1320–1380, Państwowe zbiory sztuki na Wawelu, Biblioteka Wawelska 7, Kraków 1985, s. 117.

133) Srov. H. Tietze – M. Hoernes – M. Nistler, Die Denkmale des politischen Bezirkes Krems. Österreichische Kunsttopographie I, Wien 1907, s. 196–197, se střídým datováním do 1. poloviny 14. století.

134) Autor se předsíni věnoval i monograficky již dříve; J. Sommer, Severní předsíni kostela sv. Mikuláše ve Znojmě, Památky a příroda 10, 1985, s. 391–393.

135) J. Sommer, o. c. v pozn. 77, s. 5–6.

136) Tamtéž, s. 5, s odkazem na B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska 2, J/N, Praha 1999, s. 397–402; srov. též P. Kroupa, Opevněný farní kostel sv. Markéty v Loděnicích, in: K. Chamonikola ed., Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400–1550. II. Brno, Brno 1999, s. 118–120.

137) J. Sommer, o. c. v pozn. 77, s. 5, s odkazem na J. Bukovský, Starobrněnský klášter, jeho středověká výstavba a otázky spojené s rehabilitací objektů kolem rajského dvora kláštera králové, Časopis Moravského muzea LXXIII, 1988, s. 79–95.

138) J. Sommer, o. c. v pozn. 77, s. 6, s odkazem na Ch. Farka, Archäologische Untersuchungen im Dom zu Wiener Neustadt, in: F. Röhrig – G. Stangler ed., Die Zeit der frühen Habsburger. Dome und Klöster. 1279–1379. Niederösterreichische Landesausstellung, Wiener Neustadt 12. Mai bis 28. Oktober. Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseums 85, Wien 1979, s. 137–142.

120) Rukopis byl editován zásluhou brněnského pracoviště NPÚ teprve v roce 2016; V. Mencl, o. c. v pozn. 73.

121) Např. I. Hlobil, Peripetie vývoje a poznání významné středověké architektury (Doplňky k průzkumu kolegiálního kostela sv. Mořice v Kroměříži), Památky a příroda 9, 1984, s. 341–345.

122) Třeba V. Kratinová – B. Samek – M. Stehlík, Telč. Historické město jižní Moravy. Památky. Městské památkové rezervace 39, Praha 1992.

123) V. Mencl, o. c. v pozn. 78, s. 55.

124) Tamtéž, s. 55: „Tento klenební útvar se k nám dostal přes Porýní (Worms) ze západní Francie, z oblasti poitvensko-akvitánské.“

125) Např. D. von Winterfeld, Worms, Speyer, Mainz und der Beginn der Spätromanik am Oberrhein, in: F. J. Much ed., Baukunst des Mittelalters in Europa. Hans Erich Kubach zum 75. Geburtstag, Stuttgart 1988, s. 213–250.

126) Viz databáze www.dendrochronologie.cz (citováno 29. 5. 2019).

127) J. Adamský, o. c. v pozn. 80, s. 103–104; autor zde precizně analyzoval vývoj názorů a teze o souvislosti s francouzským prostředím přesvědčivě vyložil.

128) V. Mencl, o. c. v pozn. 78, s. 55.

K souboru připojil kapli sv. Voršily a jedenácti tisíců panen ve dvore pasovského biskupství v Kremži nad Dunajem, kterou zařadil do doby kolem roku 1340, kartuziánský klášter v Aggsbachu (až z doby po roce 1380), presbytář trojlodního bazilikálního kostela sv. Vavřince v Lorch u Enže, hradní i špitální kapli sv. Ducha v Cáhlově (Freistadt v Horních Rakousech) a s jistou opatrností i bývalou hradní kapli ve wittelsbašské rezidenci v Mnichově, u níž odkázal na souvislosti s konventním kostelem švábského cisterciáckého kláštera v Salemu.¹³⁹⁾ České příklady – vedle Rohozné – rozhojnil o odkazy na kapli v patře nad sakristií kostela Panny Marie v Miličíně a o otisky stržené, ale snad podobně komponované klenby v patrně obdélné kapli sv. Kateřiny v Rožmberku nad Vltavou.¹⁴⁰⁾ Zároveň si byl vědom četného výskytu podobných řešení v odlehlejších částech říše, ve Vestfálsku, v Meklenbursku a v Pobaltí i jejich původu ve Francii.¹⁴¹⁾ Přes mnohem větší počet většinou ale jen letmo zmíněných objektů s pseudopolygonálními klenbami¹⁴²⁾ a připomínku rozložení jejich vzniku hlavně v průběhu celého 14. století, zůstal i v jeho soupisu kostel sv. Erasma v Rohozné jediným venkovským kostelem v Čechách, na Moravě a v rakousko-bavorském Podunají, v němž byla tato klenební struktura použita v presbytáři, tedy v hlavním liturgickém prostoru stavby.

Na mnohem širším celoevropském základě vystavěl v roce 2013 svou práci Jakub Adamski.¹⁴³⁾ Vynikající tematickou monografií o pseudopolygonálních klenbách v Evropě uvedl analýzou stavu poznání a systematickou typologickou kategorizací všech zjištěných verzí těchto klenebních útvarů z široké časové sekvence od konce 11. po 15. století. Do dvou základních variant rozdělil rozmanité paprskité klenby na jedné straně a na druhé straně klenutí, která v rozporu s pravoúhlým půdorysem prostoru cíleně simulovala optický efekt klenutí, jež by mělo odpovídat pětibokým závěrům podélných prostor, anebo se jednalo o osmidílné klenby vyzdvižené nad čtvercovými prostorami či prostorovými poli. V rámci druhé varianty vyčlenil osm podskupin, z nichž verze označená II.1.3, geneticky odvozená od hlavní verze II.1.1, zahrnuje Rohoznou, Miličín a hradní i špitální kapli v Cáhlově.¹⁴⁴⁾ Po zanesení zjištěných staveb do mapy vykristalizovalo na evropském kontinentě několik regionů, jež autor přirozeně respektoval a podle nichž zorganizoval svůj výklad. Nejdříve se tyto klenby objevily v Normandii a v Poitou s Akvitánií, kulminovaly zde ve 12. a 13. století a Adamski jich na francouzských středověkých územích identifikoval 29. Přitom klenby tzv. II. varianty byly poprvé aplikovány v západní předsíni benediktinského klášterního kostela v Saint-Florent-lès-Saumur (po roce 1176, respektive před 1203), v závěru jižní lodi kostela sv. Bartoloměje rovněž

v Saint-Florent-lès-Saumur (kolem 1200), v kapitulní síni kostela Sainte-Radegonde v Poitiers (po 1220) a v poněkud odlišné alternativě v kapli sv. Kateřiny v opatství Fontevraud (z roku 1225).¹⁴⁵⁾ Geneticky nezávislé, tzv. II. variantě Jakuba Adamského jen částečně odpovídající konstrukce se uplatnily koncem 12. století v několika raně gotických chrámech v Champagne, zejména v kaplích závěru kostela Saint-Remi v Remeši a v podobných souvislostech v chórové partii kolegiálního Notre-Dame-en-Vaux v Châlons-en-Champagne. V říši, kde Jakub Adamski analyzoval celkem 34 středověkých objektů, se vedle nepočetných raných příkladů z Flander, Kolína nad Rýnem a Naumburku záhy v první polovině 13. století vydělily dvě hlavní oblasti výskytu pseudopolygonálních klenb II. varianty. Jednalo se o severoněmecké kraje, kam tyto klenby pronikly po roce 1245 přičiněním katedrál v Hamburku, a o Podunají s Čechami a Moravou, které se s nimi seznámily zásluhou benediktinského kostela v Třebíči už kolem roku 1226. U obou iniciačních staveb v Hamburku i v Třebíči Jakub Adamski oprávněně preferoval jejich bezprostřední ovlivnění západofrancouzskými příklady.¹⁴⁶⁾

Vyjmeme-li s ohledem na charakter klenby kostela sv. Erasma v Rohozné z Adamského alternativ jen vybrané podskupiny II. varianty, které lze s Rohoznou alespoň trochu porovnat, zůstane nám v rámci verzí II.1.1, II.1.2, II.1.3, II.3, II.5.1 a II.5.2 z území říše k dispozici 29 lokalit s 30 stavbami: Aggsbach, Cáhlov, Carlow, Hamburk, Herford, Horšovský Týn, Kammern, Kremže, Kroměříž, Lochstedt, Loděnice, Lorch, Luh (?), Miličín, Mnichov, Olomouc, Rohozná, Rostock, Rožmberk (?), Salem (?), Schildesche, Staré Brno, Stein nad Dunajem, Štrasburk, Telč, Třebíč, Ulmerfeld, Videňské Nové Město, Znojmo.¹⁴⁷⁾ Mezi nimi jen kostely sv. Erasma v Rohozné a farní kostel v Carlow jihozápadně od Lübecku v severním Německu zastupují venkovské farní jednolodní sakrální stavby. Oba objekty se ale od sebe architektonickým uspořádáním, formálním provedením i působením své pseudopolygonální klenby v presbytáři liší natolik, že reálně nemůžeme uvažovat o tom, že by východočeskou Rohoznou ovlivnil kostel v Carlow z 60.–70. let 13. století,¹⁴⁸⁾ s mohutným západním blokem v šířce lodi, čtvercovým presbytářem

139) J. Sommer, o. c. v pozn. 77, s. 5.

140) Tamtéž. Ke kapli z doby těsně před rokem 1376 zatím nejpodrobněji J. Sommer, Poznámky ke gotické stavební podobě bývalé kaple sv. Kateřiny v Rožmberku nad Vltavou, *Průzkumy památek VII*, č. 2, 2000, s. 185–196, s pokusem o jednu z možných variant zaklenutí na obr. 15, s. 195.

141) J. Sommer, o. c. v pozn. 77, s. 6.

142) Oproti 13 objektům uvedeným Václavem Menclem, vypočetl Jan Sommer 20 staveb na území Čech, Moravy, Rakouska a v říši jižně od Dunaje.

143) J. Adamski, o. c. v pozn. 80.

144) Tamtéž, s. 13.

145) Tamtéž, s. 55–59, 62–63. Na význam klenby kapitulní síně kostela Sainte-Radegonde pro moravské stavby poukázala K. Benešová, Hlava druhá. 1310–1420, in: P. Kratochvíl ed., *Velké dějiny země Koruny české. Tematická řada. Architektura*. Litomyšl – Praha 2009, s. 105–216, zde s. 727, pozn. 31.

146) J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 96–109.

147) Do seznamu jsou zahrnuty jak objekty, s nimiž pracoval Jakub Adamski, tak stavby, jež zmínil Václav Mencl a Jan Sommer.

148) Srov. J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 173–176; podrobněji *týž*, *Wiej-ski kościół parafialny w Carlow w Meklemburgii i początki sklepień pseudopoligonalnych w architekturze Rzeszy Niemieckiej*, in: J. Kowalski – T. Ratajczak edd., *Między panem i plebanem. Wiek, miasto, władza świecka i duchowna w kulturze średniowiecznej Europy. Materiały Seminariów Mediewistycznych PTPN im. Alicji Karłowskiej-Kamzowej z lat 2009–2011. Prace Komisji Historii Sztuki, Powszechnie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 39*. Poznań 2013, s. 143–158. Klenbu kostela v Carlow zmínil už K. H. Clasen, *Deutsche Gewölbe der Spätgotik*. Schriften des Instituts für Theorie und Geschichte der Baukunst. Berlin 1958, s. 25; K. Mathieu, *Der Hamburger Dom. Untersuchungen zur Baugeschichte im 13. und 14. Jahrhundert (1245–1329) und eine Dokumentation zum Abbruch in den Jahren 1804–1807*. Mitteilungen aus dem Museum für Hamburgische Geschichte, Neue Folge 8, Hamburg 1973, s. 101–102.

a v něm s kupulovou osmidílnou klenbou se čtyřmi koutovými trojúhelnými poli. Hledáme-li kompoziční a stylové souvislosti kostela v Rohozné z konce druhé čtvrtiny 14. století, je dále vhodné ze skupiny tří desítek staveb vyčlenit objekty, v nichž tyto klenby mají jiný charakter a fungují v odlišných architektonických souvislostech, anebo jsou prokazatelně mladší a na formování rohoženské stavby proto nemohly mít vliv. Lze tedy ponechat jen takové, v nichž pseudopolygonální zaklenutí bylo užito nad hlavním liturgickým prostorem (presbytářem s hlavním oltářem) a jednalo se o alternativy, v nichž východní pole klenby bylo nad obdélným půdorysem kombinováno s křížovou či křížovými klenbami v západní části prostoru. Potom nám zůstanou ke komparacím slohově i funkčně *de facto* nesrovnatelný chór katedrály v Hamburku (po 1245),¹⁴⁹⁾ presbytář ženského kolegiálního kostela Panny Marie *auf dem Berge* na návrší nad Herfordem (asi po 1290, vysvěcen roku 1325),¹⁵⁰⁾ kaple v Kammern u Langenlois (po 1299),¹⁵¹⁾ kaple v Passauerhof v Kremži nad Dunajem (asi z první třetiny 14. století),¹⁵²⁾ kolegiální kostel sv. Mořice v Kroměříži (rozhlas stavby patrně již před 1281, založení pseudopolygonálního klenutí v presbytáři nejpozději v 80. až 90. letech 13. století, dokončení klenby mezi 1334–1351),¹⁵³⁾ kaple hradu řádu německých rytířů Lochstedt (kolem 1300),¹⁵⁴⁾ presbytář kostela sv. Vavřince v Lorch pod Enzi (asi 20.–30. léta 14. století, vysvěcen roku 1344),¹⁵⁵⁾ presbytář kostela sv. Kateřiny v Olomouci (asi po 1326 – kolem 1340),¹⁵⁶⁾ presbytář kostela sv. Ja-

kuba v Rostocku (před 1309),¹⁵⁷⁾ značně atypické řešení klenby nad hlavním oltářem v kostele cisterciáků v Salemu (asi 1297 – před 1313),¹⁵⁸⁾ presbytář ženského klášterního kostela sv. Jana Křtitele v Schildesche (po roce 1277),¹⁵⁹⁾ kaple v Göttweigerhof ve Steinu nad Dunajem (po 1300)¹⁶⁰⁾ a kaple hradu v Ulmerfeldu (asi 1316–1320).¹⁶¹⁾ Z nich lze opět dále vypustit vestfálské, severoněmecké a pruské stavby (Hamburk, Herford, Lochstedt, Rostock, Schildesche) a též švábský Salem, jejichž provedení je ve smyslu na hony vzdáleno podobě skromného kostela v Rohozné. Zbývajících 7 lokalit zahrnuje čtyři sálové kaple s obdélným půdorysem dochované relativně blízko sebe v rakouském Podunají (Kammern, Kremže, Stein a Ulmerfeld), dva velké trojlodní kostely s dlouhými a vysokými presbytáři s pseudopolygonálním zaklenutím závěru (Kroměříž, Lorch) a zřetelně z Kroměříže odvozenou podobu presbytáře většího, ale jednolodního konventního kostela dominikánek v Olomouci.¹⁶²⁾

Už z tohoto prostého, více méně mechanického přehledu by vyplývalo, že koncept kostela sv. Erasma v Rohozné a jeho málo obvyklého klenutí lze odvodit z moravských a rakouských starších příkladů, přičemž je všeobecně přijímanou skutečností vzájemné provázání stavebního dění v jižních částech Moravy a dolno- i hornorakouském Podunají ve 13. i 14. století.¹⁶³⁾ Ostatně, k podobnému

věkých klášterů dominikánek v Čechách a na Moravě. Praha 2016, s. 75–101.

157) J. Adamski, *Englischer Kathedralbau oder bodenständiger Stil baltischer Backsteingotik? Neue Überlegungen zur Baugeschichte und Gestalt der St. Jakobikirche zu Rostock*, Beiträge zur Geschichte der Stadt Rostock 32, 2012, s. 9–31; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 176–184, s odkazy na další literaturu.

158) Např. J. T. Frazik, *Sklepienia tak zwane piastowskie w katedrze wawelskiej. Ze studiów nad gotycką katedrą w Krakowie*, Studia do dziejów Wawelu III, 1968 s. 127–147, zde s. 137; J. Michler, Die ursprüngliche Chorform der Zisterzienserkirche in Salem, Zeitschrift für Kunstgeschichte XLVII, 1984, s. 1–46; *tjž*, Neue Funde. Dendrochronologische Datierung des Salemer Münsters, Kunstchronik XXXVIII, 1985, s. 225–228; U. Knapp, Salem. Die Gebäude der ehemaligen Zisterzienserabtei und ihre Ausstattung. Forschungen und Berichte der Bau- und Kunstdenkmalspflege in Baden-Württemberg 11. Stuttgart 2004; M. C. Schurr, *Gotische Architektur im mittleren Europa 1220–1340*. Von Metz bis Wien. München – Berlin 2007, s. 228–233, 238–239; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 114–120.

159) Naposledy J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 161–165, s odkazy na další literaturu.

160) Se zaměřením na klenbu kaple zejména P. Crossley, o. c. v pozn. 132, s. 117; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 136–139. Srov. též M. Thome, *Kirche und Klosteranlage der Zisterzienserabtei Heiligenkreuz. Die Bauteile des 12. und 13. Jahrhunderts. Studien zur internationalen Architektur- und Kunstgeschichte* 52. Petersberg 2007, s. 264, 273.

161) Např. P. König, *Bewahren und Beleben. Baugeschichte und Restaurierung von Schloß und Kapelle*, in: M. Wohlfarth ed., *Festschrift Ulmerfeld 995–1995*. Amstetten 1995, s. 35–50; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 140–141.

162) J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 153.

163) V jiných souvislostech na to opakovaně upozornili Jiří Kuthan, Mario Schwarz nebo třeba Pavel Kroupa; viz alespoň namátkou J. Kuthan, *Zakladatelské dílo krále Přemysla Otakara II. v Rakousku a ve Štýrsku*. Praha 1991; M. Schwarz, *Die Baukunst in Österreich zur Regierungszeit Ottokars II. Přemysl (1251–1276)*, in: *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, Neue Folge* 44–45/1978–1979, s. 453–469; *tjž*, *Spätgotikarisch oder frühhabsburgisch? Neue Aspekte zur architekturgeschichtlichen Entwicklung in Österreich im letzten Viertel des 13. Jahrhunderts*, in: A. Blažejewska – E. Pilecka edd., *Argumenta, articuli, quaestiones. Studia z historii sztuki średniowiecznej. Księga jubileuszowa dedykowana Marianowi Kutznerowi*, Toruń 1999, s. 197–220; P. Kroupa, *Pozdně gotické tendence v architektuře 13. a 14. století – příspěvek k tématu, Průzkumy památek XX*, č. 1, 2013, s. 3–48.

149) Srov. K. Mathieu, o. c. v pozn. 148; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 104–108, s odkazy na starší literaturu.

150) Např. H. Küllchen, *Herford. Damenstift St. Marien*, in: K. Hengst ed., *Westfälisches Klosterbuch. Lexikon der vor 1815 errichteten Stifte und Klöster von ihrer Gründung bis zur Aufhebung* 1. Veröffentlichungen der Historischen Kommission für Westfalen 44. Quellen und Forschungen zur Kirchen- und Religionsgeschichte 2. Münster 1992, s. 412–417; souhrnně W. Otto – D. Nothoff, *Die Stiftskirche St. Marien auf dem Berge zu Herford*. Großer DKV-Kunstführer. Berlin 2006; podrobně J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 165–170.

151) H. Tietze – M. Hoernes – M. Nistler, o. c. v pozn. 133, s. 196–197.

152) Např. R. Wagner-Rieger, o. c. v pozn. 132, s. 106–108, 111–113; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 135–136, 137, 138, 139.

153) Viz zejména I. Hlobil, *Nový příspěvek k dějinám moravské gotické architektury*, in: *Vlastivědný věstník moravský* XXXI, 1979, s. 310–313; *tjž*, o. c. v pozn. 121, s. 341–345; J. Štětina, *Stavební vývoj kolegiálního kostela sv. Mořice v Kroměříži*, in: P. Pálka ed., *750 let kolegiálního kostela sv. Mořice a zakladatelská činnost Bruna ze Schauenburku v Kroměříži (historie, náboženský a duchovní vývoj, architektura, hudba, výtvarné umění, osobnosti 1260–2010)*. Kroměříž 2010, s. 54–60; D. Prix, *Dlouhý presbytář kostela v Žárech. K sakrální architektuře moravsko-slezského pomezí kolem roku 1300*. Opava 2011, s. 96–132; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 147–151; J. Štětina, *Středověká Kroměříž*, in: M. Perůtka ed., *Kroměříž. Historické město a jeho památky*. Kroměříž 2013, s. 49–106, zvláště s. 83–106.

154) J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 201–207, s odkazy na další literaturu.

155) Např. E. Marckhgott, *Basilika St.-Laurenz. Enns-Lorch*. Ried im Innkreis 1988; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 141–147; D. Prix, o. c. v pozn. 153, s. 118–120; J. Adamski, *Fundacja mieszczan czy wyraz arystokratycznego patronatu? O architektuře kościoła św. Wawrzyńca w Lorch w Górnej Austrii*, in: J. Kowalski – T. Ratajczak edd., o. c. v pozn. 148, s. 369–383.

156) Zvláště I. Hlobil – P. Michna – M. Togner, *Olomouc*. Praha 1984, s. 49; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela dominikánek sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek v Olomouci*, in: I. M. Kubešová ed., *Památky a osobnosti. Olomoucké kláštery II*. Olomouc 2006, s. 21–33; J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 152–153, 159; K. Mezihoráková, *Architektura středověkého kostela sv. Kateřiny v Olomouci*, in: D. Prix ed., *Pro arte*. Sborník k počtu Ivo Hlobila, Praha 2002, s. 73–84; Z. Bláhová, *Klášter dominikánek*

závěru již před půl stoletím dospěl Václav Mencl¹⁶⁴⁾ a nedávno i opatrný Jakub Adamski viděl v Rohozné zjednodušenou a miniaturizovanou kopii klenby v presbytáři kostela sv. Mořice v Kroměříži.¹⁶⁵⁾ Mezi oběma stavbami jsou vskutku zjevné spojitosti. Klenební žebra v obou presbytářích nejsou podchycena konzolami nebo příporami, ale zapuštěna do zdiva důsledně prostřednictvím nezdobených patek. To je motiv charakteristický pro moravské stavby (kolegiátní kostel v Kroměříži, kostel dominikánek v Olomouci) a Rohoznou, zatímco v rakouském Podunají můžeme sledovat jakousi konstrukční evoluci. V kapli sv. Voršily v Passauerhof v Kremži a v presbytáři kostela sv. Vavřince v Lorch jsou klenby svedeny na štíhlé svazkové přípory s vlastními sokly a patkami či seříznutím soklů, ale v kapli Panny Marie v Göttweigerhof ve Steinu se přípory podobné prvkům ze svatovoršílské kaple v sousední Kremži omezují výhradně na východní pole s oltářem. V sakristii a v koutech kvadratické „lodi“ jsou žebra podchycena buď konzolami vycházejícími z ještě raně gotické formální tradice, anebo při rozhraní polí podseknutím žeber bez konzol. A v kapli hradu v Ulmerfeldu se setkáváme výhradně s konzolami. Ty jsou místy obdobně zvětralejším konzolám křížové klenby v sousedící hradní bráně, hlavně však působí jako zhrublá a jednodušší nápodoba konzol ze sakristie ve Vídeňském Novém Městě, anebo se v Ulmerfeldu vyskytují zaoblené patky vyžlabených žeber, které zase připomenou útvary zkrácených přípor na obvodových zdech trojlodí kolegiátního kostela v Kroměříži.

Na druhou stranu ale nelze pominout zřetelné odlišnosti v rozměrech imponujícího kroměřížského trojlodního síňového kolegiátního chrámu s dlouhým presbytářem flankovaným dvojicí věží, nesrovnatelně vyšší kvalitu provedení kamenických detailů v Kroměříži i skutečnost, že stavba kolegiátního chrámu postupovala jen velmi pomalu. V letech asi 1340–1349, kam nejspíše náleží výstavba rohozenského kostela, bylo čerstvě zaklenuto střední pole presbytáře v Kroměříži a nemáme úplnou jistotu, že už byla provedena klenba jeho západního pole.¹⁶⁶⁾ Klenby v trojlodí byly pouze založeny a provedení se dočkaly patrně až v pozdní druhé čtvrtině 16. století.¹⁶⁷⁾ Od hruškových žeber a jejich dvojité podlomených patek v Rohozné se struktura presbytáře v Kroměříži odlišuje složitějším profilem žeber s čelním klínovým prvkem i náročnější formou trojnásobně ostruhově vykrojených patek pod sklopenou profilovanou podokenní římsou. Proces zjednodušování a transformace kroměřížského vzoru přitom srozumitelněji dokumentuje klenba presbytáře kostela sv. Kateřiny v Olomouci, kde asi po roce 1326 – částečně pod vlivem trojlodí a křížové chodby katedrály sv. Václava v Olomouci – byla použita už standardní hrušková žebra (podobná žebřům klenby v Rohozné), jejichž patky byly ostruhově

podkrojeny jen dvakrát. Zůstala zde však zachována podokenní římsa.¹⁶⁸⁾ Jak v Kroměříži a v Olomouci, tak v Lorch, Kremži i Steinu nad Dunajem se přitom nadále používala žebra dělicí koutová trojúhelná pole. A jejich přípory – ať již zkrácené jako v Kroměříži a Olomouci, nebo stoupající od podlahy jako v Lorch, Kremži i Steinu – si podržely adekvátní hmotnost, tvar i délku shodnou s příporami všech ostatních žeber v klenebním systému. V Rohozné však dělicí žebra v trojúhelných koutech klenebního vzorce východního pole chybí.

Pokud si proto na základě výsledků a postřehů dosavadního bádání položíme zdánlivě jednoduchou otázku, totiž: zda kostel v Rohozné byl prvním venkovským farním kostelem na území Čech, Moravy a rakouského Podunají, který ve zjednodušené, rozměrům adekvátně upravené formě převzal motiv pseudopolygonální klenby nad oltářem z kolegiátního kostela sv. Mořice v Kroměříži?, musíme na ni odpovědět záporně. Klíčem k modifikovanému zasazení rohozenského kostela do středoevropského vývoje pseudopolygonálních kleneb ve sledovaném regionu je upřesněný pohled na tamní situaci, vycházející z novějších poznatků, které Václav Mencl kolem roku 1967, Jan Sommer v letech 1992–2003 ani Jakub Adamski v letech asi 2011–2013 neměli či nemohli mít k dispozici. Relevantním východiskem dalších úvah jsou teze Jakuba Adamského, jenž pronikavě analyzoval vývoj a částečně evoluci pseudopolygonálních klenutí v oblasti, kterou výstižně charakterizoval názvem kapitoly: „Austria, Czechy i Morawy“.¹⁶⁹⁾ Převážně v ní potom nabídl svou představu o chronologické posloupnosti a vývoji těchto kleneb následovně:

- A) Třebíč, klášter benediktinů, dvě dochované osmidílné klenby v hlavním chóru konventního kostela a západní část klenby polygonální východní apsidy presbytáře, projekt z 20. let 13. století, realizace přibližně do poloviny 13. století;¹⁷⁰⁾
- B) Horšovský Týn, hrad pražského biskupa Jana III. z Dražic, kaple v patře jihozápadní věže, klenby lodi, kolem 1260–1270;¹⁷¹⁾
- C) Vídeňské Nové Město, kostel Panny Marie a sv. Ruperta, osmidílná klenba dnešní sakristie, konec 13. století;¹⁷²⁾
- D) Kremže nad Dunajem, Passauerhof, kaple sv. Voršily a jedenácti tisíc panen, asi přelom 13. a 14. století nebo první dekády 14. století;¹⁷³⁾
- E) Stein nad Dunajem, Göttweigerhof, kaple Panny Marie, asi počátek 14. století (před 1310?);¹⁷⁴⁾
- F) Ulmerfeld, hrad, klenba hradní kaple sv. Ulricha, 1314–1320;¹⁷⁵⁾
- G) Lorch, kostel sv. Vavřince, klenba presbytáře, asi kolem 1320 – před 1344;¹⁷⁶⁾
- H) Kroměříž, kolegiátní kostel sv. Mořice, klenba presbytáře, asi po 1326;¹⁷⁷⁾
- I) Olomouc, klášter dominikánek, klenba presbytáře konventního kostela sv. Kateřiny, asi po 1326;¹⁷⁸⁾

164) V. Mencl, o. c. v pozn. 78, s. 55.

165) J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 158.

166) Šestidílnou klenbu středního pole presbytáře v Kroměříži uzavírá svorník se znakem olomouckého biskupa Jana Volka (v úřadě v letech 1334–1351), na který upozornil I. Hlobil, o. c. v pozn. 152, s. 311; *tjž.*, o. c. v pozn. 121, s. 341–345. Na svorníku západního pole se však nachází znak biskupa Stanislava Thurza (v úřadě v letech 1496–1540), aniž bychom spolehlivě věděli, zda klenba tohoto pole s cihlovými žebry byla kolem roku 1516 rekonstruována anebo – méně pravděpodobně – teprve provedena.

167) I. Hlobil, o. c. v pozn. 121, s. 343–344.

168) K. Mezihoráková, 2016, o. c. v pozn. 156, s. 93–94.

169) J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 126.

170) Tamtéž, s. 96–104.

171) Tamtéž, s. 127–131.

172) Tamtéž, s. 131–135.

173) Tamtéž, s. 135–136, 138–141.

174) Tamtéž, s. 136–139, 141.

175) Tamtéž, s. 140–141.

176) Tamtéž, s. 141–147.

177) Tamtéž, s. 147–151.

- J) Znojmo, kostel sv. Mikuláše, klenba severní předsíň trojlodí, po 1338 – kolem 1350;¹⁷⁹⁾
 K) Miličín, kostel Panny Marie, klenba kaple po severním boku presbytáře, po 1350 – kolem 1380;¹⁸⁰⁾
 L) Rohozná, kostel sv. Erasma, klenba presbytáře, kolem 1375;¹⁸¹⁾

a dále uvedl již mladší příklady, a to kartouzu v rakouském Aggsbachu (po 1380), klenbu hradní kaple v Cáhlově (po 1363 – před 1394), klenbu kaple sv. Ducha rovněž v Cáhlově (těsně před 1435) a klenbu v druhém patře jižní věže kostela sv. Markěty v Loděnici (1429–1438).¹⁸²⁾ K nim lze připočítat pro mladší období po roce 1350 asi i bývalou hradní kapli v Telči vystavěnou nejspíše až po roce 1354 a nedlouho před rokem 1376 vybudovanou kapli sv. Kateřiny v Rožmberku nad Vltavou.¹⁸³⁾ V obou jsou nedochované pseudopolygonální klenby pouze rekonstruovány na základě rozmístění klenebních přípor nebo konzol.

Užívání kupolové formy osmidílných kleneb kryjící pravouhle založené prostory či prostorové jednotky (tzv. pole) v oblasti Moravy, Čech a rakouského Podunají na základě dostupných znalostí zahájila realizace konventního kostela Panny Marie (dnes sv. Prokopa) v Třebíči kolem roku 1226. Patrně v 60. letech 13. století bylo toto řešení neznámým, ale invenčním a neortodoxně uvažujícím stavitelem transformováno v zaklenutí lehce obdélné lodi kaple (později nejv. Trojice) v jihozápadní věži občasné biskupské rezidence v Horšovském Týně. V ní po posouzení stavu svazkových sloupků sedile a konzol přípor v západní části lze důvodně předpokládat, že architektem Josefem Hýzlerem do roku 1988 obnovené klenutí západního pole lodi kaple opravdu odpovídá původnímu

Obr. 17: Horšovský Týn (okres Domažlice), hradní kaple, pohled do klenby k východu, kolem 1264–1268, stav 2015.

stavu.¹⁸⁴⁾ Horšovotýnská kaple tedy měla loď zaklenutou dvěma poli, z nichž každé kryla vůči sobě zrcadlově obrácená šestipaprsková klenba, jež by zdánlivě měla odpovídat pětibokému půdorysu, doplněná v trojúhelných koutech dělicími žebry. (Obr. 17) V sedilích se dochovala původní prkna bednění drobných klenbiček, zhotovená z dříví stromů, jejichž pokácení bylo dendrochronologicky určeno do zimní sezóny let 1262/1263.¹⁸⁵⁾ Nejpozději do této doby te-

178) Tamtéž, s. 152–153.

179) Tamtéž, s. 153–154.

180) Tamtéž, s. 158–159.

181) Tamtéž, s. 157–158.

182) Tamtéž, s. 154–157, 159–161.

183) K Telči např. V. Kratinová – B. Samek – M. Stehlík, o. c. v pozn. 122, s. 22–33; J. Kroupa – O. Jakubec, Telč. Historické centrum. Praha 2013, s. 16–18. K Rožmberku J. Sommer, o. c. v pozn. 140, s. 185–196.

184) Ke kapli nověji přehledně např. J. Kuthan, Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Města. Hrady. Kláštery. Kostely. Vimperk 1994, s. 113–124; D. Líbal, o. c. v pozn. 33, s. 107–109; F. Záruba, Hradní kaple I. – doba přemyslovská. Praha 2014, s. 191–203. V širších souvislostech třeba M. C. Schurr, o. c. v pozn. 158, s. 144–146, 289.

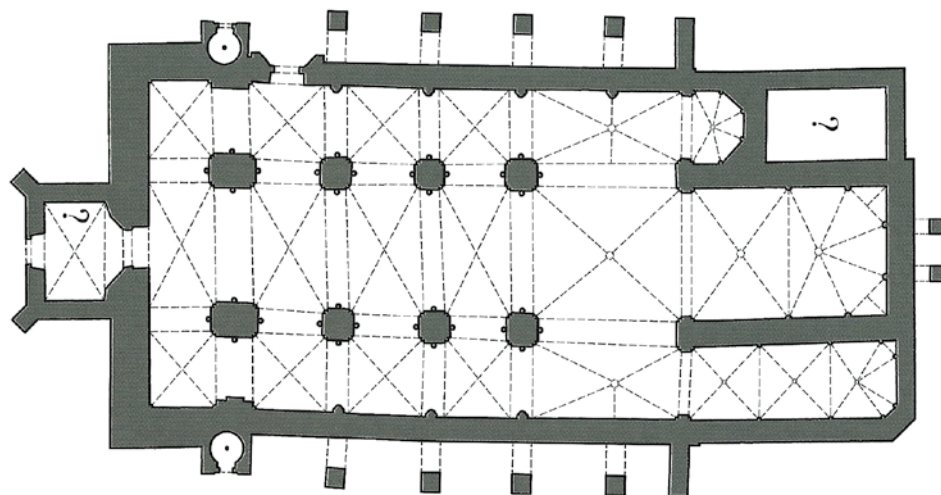

Obr. 18: Horšovský Týn, hradní kaple, pohled na klenbu lodi kaple s rekonstruovanou částí odlišující se světlejším materiálem, 2015.

dy lze s vysokým stupněm pravděpodobnosti položit vznik projektu kaple a její vybudování radit zhruba do let kolem roku 1264, respektive do intervalu asi 1264–1268.¹⁸⁶⁾ (Obr. 18) V přemyslovských zemích se variace pseudopolygonálního klenutí v pokročilé třetí čtvrtině 13. století asi jevily jako přitažlivé architektonické téma. S podobnou klenbou, tentokrát však uzpůsobenou prostoru východního pole rovně uzavřeného presbytáře nad obdélníkovým půdorysem, totiž někdy v téže době kalkuloval rovněž anonymní stavitel městského farního kostela sv. Bartoloměje v Kolíně nad Labem. Asi v pokročilých 60. letech 13. století tam byl vybudován presbytář,¹⁸⁷⁾ jehož podobu na základě dostupných zjištění a podrobných revizí rekonstruoval Jan Beránek. Ten upozornil na základovou východní zeď presbytáře, archeologicky obnaženou už v roce 1965 Antoní-

nem Hejnou, a v jejím rámci na trojdielný sokl svazkové přípo-ry umístěné zhruba v jižní třetině této zdi. Presbytář přitom podle archeologických poznatků vznikl na starším hřbitově s jistým odstupem po lokaci města, prvně zmíněného 8. září 1261.¹⁸⁸⁾ Jan Beránek postupně představil pomyslně rekonstruovanou podobu presbytáře ve dvou variantách, od sebe se lišících jen počtem klenebních polí s křížovou či křížovými klenbami v západní části.¹⁸⁹⁾ (Obr. 19) V Kolíně, jehož presbytář mohl být dokončen asi na přelomu 60. a 70. let nebo počátkem 70. let 13. století, však neznáme celou klenební konstrukci. Můžeme tu ale nejméně v závěru a v západních koutech presbytáře počítat s válcovými příporami

s vegetabilně zdobenými hlavicemi a se vzácnějšími žebry se zaostřeným klínovým profilem v čele. To jsou prvky, s jejichž variantami se dílčím způsobem setkáme i v dalších stavbách s pseudopolygonálním zaklenutím z poslední čtvrtiny 13. století na území rakouského Podunají.

Obr. 19: Kolín, kostel sv. Bartoloměje, pokus o rekonstrukci stavu kolem roku 1300 (převzato z J. Beránek – J. Kypta – F. Laval – Z. Neustupný, o. c. v pozn. 187, s. 77, obr. 49).

185) Viz www.dendrochronologie.cz, databáze objektů.

186) Sklepy v křídle sousedícím na severní straně s věží s kaplí uvnitř byly ve stavbě už na přelomu 50. a 60. let 13. století; do sezóny 1258/1259 je datováno smýcení stromů, z jejichž dřeva byla zhotovena prkna bednění klenb v suterénu tohoto palácového křídla; www.dendrochronologie.cz.

187) Zejména J. Beránek – J. Kypta – F. Laval – Z. Neustupný, Raně gotický závěr chrámu sv. Bartoloměje v Kolíně, *Průzkumy památek* XX, č. 1, 2013, s. 49–80; M. Patrný – J. Beránek, Arciděkanský chrám sv. Bartoloměje v Kolíně. Historický a stavební vývoj. České Budějovice – Praha 2014, s. 77–81.

188) J. Beránek – J. Kypta – F. Laval – Z. Neustupný, o. c. v pozn. 187, s. 78.

189) Srov. tamtéž, s. 77, obr. 49; M. Patrný – J. Beránek, o. c. v pozn. 187, s. 79, obr. 37. V poslední uvedené práci Jan Beránek v textu zvažoval též možnost, že trojúhelná koutová pole na východní straně presbytáře by mohly vyplňovat trojprápkové drobné klenbičky,

tamtéž, s. 80–81.

190) Z objektu pocházejí dendrodata určující smýcení použitého dřeva po roce 1254. Srov. z novější literatury např. G. Buchinger – P. Mitchell – D. Schön – H. Schönjellner-Lechner, Bau- und Besitzergeschichte der „Domus Gozzonis“ in Krems, in: G. Buchinger – E. Lanc – P. Mitchell a kol., Gozzoburg, Stand der Dinge – September 2007. Horn 2007, s. 8–12; též titíž, Die domus Gozzonis in Krems an der Donau – Das Haus des Stadtrichters Gozzo aus dem 13. Jahrhundert und seine Entwicklung bis zum Ausgang des Mittelalters, *Castellologica Bohemica* 11, 2008, s. 165–190. Dále např. M. Thome, Bauen im Herzogtum Österreich unter Premysl Otakar II. (1251–1276/78). Zum Problem einer politischen Deutung architektonischer Formen, *Zeitschrift für Architekturgeschichte* 4, 2012, s. 39–54, zde s. 40–44; M. Schwarz, o. c. v pozn. 119, s. 319–324; H. Schönjellner-Lechner – G. Buchinger, Der Wappensaal der Domus Gozzonis in Krems, *Österreichische Zeitschrift für Kunst und Denkmalpflege* LXII/4, 2008, s. 603–617.

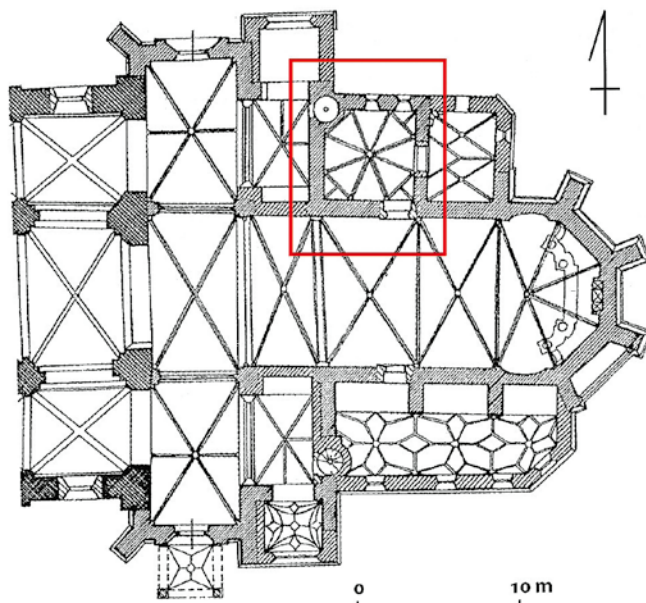

Obr. 20: Kremže nad Dunajem (Krems an der Donau, Rakousko), tzv. Gozzoburg, interiér bývalé kaple sv. Kateřiny, asi 80. léta 13. století, pohled k východu; pod triumfálním obloukem mezi složenými fragmenty dominuje svorník s osmi výběhy žeber, 2010.

V Kremži bylo těsně po roce 1249 nebo spíše po roce 1251 začato se stavbou jádra pozoruhodného rezidenčně-správního komplexu, tzv. Gozzova domu, v pramenech zmíněného k roku 1258, a v letech 1262–1266 vymalovaného imponující znakovou galerií v sále v patře.¹⁹⁰⁾ Do roku 1267 zde vznikla i kaple sv. Jana Křtitele.¹⁹¹⁾ Dodatečně však východně od jádra Gozzovy rezidence vyrostla kvadratická patrová budova obsahující v horním podlaží kapli sv. Kateřiny s arkýřově vysazeným pětibokým presbytářem, na západě přístupnou z předložené chodby. Uvnitř nepravidelně čtvercové lodi kaple se dochovaly válcové přípory různé hmotnosti. Masivnější přípory byly situovány zhruba v třetinách délky obvodových zdí, zatímco v koutech se uchovala torza slabších přípor. Většina byla osazena na soklech a završena hlavicemi s reliéfní listovou výzdobou (původně patrně všechny). Jejich rozmístění a dochovaný mohutný svorník s reliéfním Beránkem božím a osmi výběhy hruškových žeber nenechávají na pochybách, že loď kaple kryla osmidílná klenba s trojúhelními koutovými poli s krátkými dělicími žebry.¹⁹²⁾ (Obr. 20)

191) M. Schwarz, o. c. v pozn. 119, s. 322.

192) Srov. rekonstrukci v publikaci G. Buchinger – E. Lanc – P. Mitchell a kol., o. c. v pozn. 190. Autoři průzkumu a zhodnocení klenební vzorec vyvodili z kleneb kostela v Třebíči a připomněli i kapli v Horšovském Týně, srov. G. Buchinger – P. Mitchell – D. Schön – H. Schönjellner-Lechner, Die Baugeschichte der domus Gozzonis zu Krems an der Donau. Das Haus eines Stadtrichters aus dem 13.

Obr. 21: Vídeňské Nové Město (Rakousko), kostel Panny Marie a sv. Ruperta (v letech 1468–1785 katedrála), půdorys východní části se zdůrazněnou polohou tzv. staré sakristie (převzato z J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 130, obr. 129).

Na datum vzniku této kaple sv. Kateřiny se však názory rozcházejí. Zvláště Mario Schwarz ji spojoval s údajem o kapli sv. Jana Křtitele a kladl proto již před rok 1267.¹⁹³⁾ Střízlivější úsudek představil Markus Thome, jenž stavbu zařadil do 80. let 13. století, kam by lépe zapadaly bohaté kružbové obrazce oken,¹⁹⁴⁾ florální výzdoba hlavic i vyvrátlá hrušková klenební žebra. Poměrně důležitou inovací v kapli bylo rozlišení významu žeber v klenební soustavě prostřednictvím zmíněných, hmotově diferencovaných přípor, s nímž se setkáme v Rakousku i později.

Koncem 13. století, s časovým odstupem od roku 1279, kdy byl vysvěcen trojlodní městský kostel Panny Marie a sv. Ruperta ve Vídeňském Novém Městě, byla stejně organizovaná osmidílná klenba s dělenými koutovými poli užita v dnešní sakristii při severním boku presbytáře chrámu. (Obr. 21) Nový presbytář, stavěný po vydání odpustkové listiny z roku 1279 a dokončený asi kolem roku 1300,¹⁹⁵⁾ jehož osa se lehce odchyluje od podélné osy staršího trojlodí, sice vycházel v řadě detailů z odkazů architektury doby krále Přemysla Otakara II.,¹⁹⁶⁾ ale jeho rámcový koncept s transeptem, k němuž byla připojena dvojice kvadratických kaplí s tribunami v patře [Obr. 22], navazoval též na starší lotrinskou architekturu – zvláště utváření chórových partií benediktinského kostela sv. Vincence v Metách, stavěného v letech 1248 – kolem

Jahrhundert, Burgen und Schlösser 49, 2008, s. 228–235, tam na s. 232.

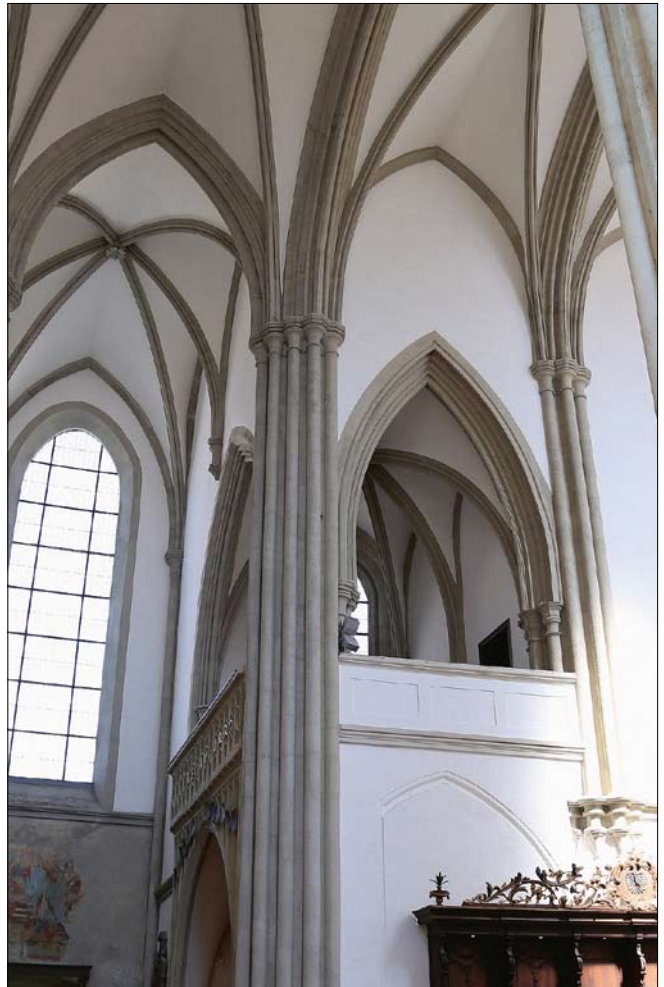
193) M. Schwarz, o. c. v pozn. 119, s. 319–322. Též už dříve G. Buchinger – P. Mitchell – D. Schön – H. Schönjellner-Lechner, o. c. v pozn. 190, s. 10.

194) M. Thome, o. c. v pozn. 190, s. 52–53.

195) M. C. Schurr, o. c. v pozn. 158, s. 146–149, 374.

196) Datování již do let 1259–1279 prosazoval zejména M. Schwarz, 1999, o. c. v pozn. 163, s. 211–213; týž, o. c. v pozn. 119, s. 322. Do rozmezí 1279 – kolem 1300 presbytář s transeptem kladl např. K. Bleicher, Studien zur Baugeschichte des Domchors zu Wiener Neustadt, Unsere Heimat 61. Zeitschrift für Landeskunde von Niederösterreich. Neue Folge, Wien 1990, s. 291–329.

1255.¹⁹⁷⁾ Schéma charakteristické pro metský kostel přitom prodělalo v Lotrinsku delší evoluční vývoj. Na počátku jeho hojného rozšíření v oblasti asi stály románské věže katedrály Panny Marie ve Verdunu z let 1136–1160, s tribunami v patře, otevřenými jak do transeptu, tak do přestavěného presbytáře mezi nimi.¹⁹⁸⁾ Po roce 1221 vznikl podobně uspořádaný presbytář a východní zeď transeptu katedrály sv. Štěpána v Toulou. Tyto partie byly dobudovány kolem roku 1240.¹⁹⁹⁾ Následně se začalo s výstavbou presbytáře zmíněného kostela sv. Vincence v Metách. (Obr. 23) Snad až o něco pozdější je přestavba transeptu kostela benediktinského opatství Saint-Mihiel,²⁰⁰⁾ jenž se původně na východě, po stranách v 17. a 18. století přestavěného presbytáře, rovněž otevíral profilovanými arkádami do zaniklých, asi patrových tribun.²⁰¹⁾ Ostatně, zdá se, že – vedle zřetelné inspirace chórem cisterciáckého klášterního kostela v Heiligenkreuz²⁰²⁾ – lotrinskému pohrávání si s možnostmi vkládání netradičních prvků do kružbových okenních obrazců (srov. kružby presbytáře a transeptu kostela sv. Vincence v Metách, kružby presbytáře kolegiátního kostela Saint-Gengoult v Toulou) bylo blízké i komponování některých kružbových vzorců v kostele Panny Marie a sv. Ruperta ve Vídeňském Novém Městě. Dnešní sakristie mariánského kostela ve Vídeňském Novém Městě, (Obr. 24) o níž se spekuluje jako o možné kapitulní síni chrámových kanovníků,²⁰³⁾ se vyznačuje archaicky utvářenými klínovými žebry, po stranách úzce vyžlabenými. Jejich profil by bylo možné chápat jako vycházející z předloh, jež zastupovala v Čechách klínová žebra presbytáře farního kostela v Kolíně nad Labem; přináležejí však již progresivní architektuře asi z poslední

Obr. 22: Vídeňské Nové Město, kostel Panny Marie a sv. Ruperta, po 1279, pohled na nároží severní strany presbytáře a severního ramene transeptu s kaplí, konstrukce vložené tribuny je pozdně gotická, osazená patrně na místě starší konstrukce, 2019.

197) Na lotrinské souvislosti naposledy upozornil M. C. Schurr, o. c. v pozn. 158, s. 149. K objektu např. M.-A. Kuhn-Mutter, *L'eglise Saint-Vincent de Metz, Les cahiers Lorrains* 34, 1982, s. 131–146; M.-C. Burnand, *La Lorraine gothique*, Paris 1989, s. 189–194; G. Minn, *Kathedralstadt und Benediktinerkloster. Die Abtei St. Vinzenz und die Stadt Metz im Mittelalter*, Trier 2002; M.-A. Kuhn-Mutter, *Saint-Vincent au rythme du temps*, Metz 2005; M. C. Schurr, o. c. v pozn. 158, s. 74–78, 338.

198) J. Zink, *Bemerkungen zum Ostchor der Kathedrale von Verdun und seinen Nachfolgebauten*, *Trierer Zeitschrift für Geschichte und Kunst des Trierer Landes und seiner Nachbargebiete* 38, Trier 1975, s. 153 až 222.

199) A. Villes, *Les campagnes de construction de la cathédrale de Toul. Première partie. Les campagnes du XIIIe siècle*, *Bulletin Monumental* 130, 1972, s. 179–189.

200) Srov. H. Collin, *L'abbatiale de Saint-Mihiel*, in: *Congrès archéologique de France 149e session, 1991. Les Trois-Évêchés et l'ancien duché de Bar*, Paris 1995, s. 293–339, třebaže hlavně se zaměřením na předrománskou a románskou fázi kláštera.

201) Nasvědčovaly by tomu profilované pasy zaslepených arkád, odlišné od přízedních žebířů v sousedních polích transeptu.

202) M. Thome, o. c. v pozn. 160, s. 263. Podrobně presbytář ze stylového hlediska analyzoval K. Bleicher, o. c. v pozn. 196, s. 291–329.

203) H. Fasching, *Die Chorherrenstifte von Wiener Neustadt. Eine rechts-*

Obr. 23: Metz (Metz, Francie), benediktinský a kolegiátní kostel sv. Vincence, 1248 – kolem 1255, pohled do transeptu k severu s tribunami nad kaplemi po stranách presbytáře, 2019.

geschichtliche Untersuchung, Veröffentlichungen des Kirchenhistorischen Instituts der Katholisch-Theologischen Fakultät der Universität Wien 2. Wien 1966; M. Schwarz, o. c. v pozn. 119, s. 363, uvedený prostor označil za připravovanou kapitulní síň.

Obr. 24: Vídeňské Nové Město, kostel Panny Marie a sv. Ruperta, klenba tzv. staré sakristie, asi 90. léta 13. století, stav 2019.

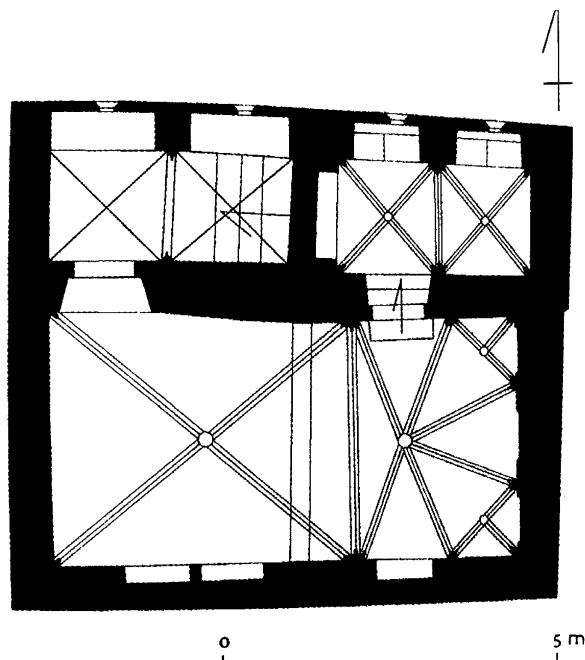
Obr. 25: Vídeňské Nové Město, kostel Panny Marie a sv. Ruperta, klenba tzv. staré sakristie, konzola v jihovýchodním koutě s výběhem klínových vyžlabených žebířů, 2019.

dekády 13. století, kam lze položit i nezdobené, ale složitěji profilované konzoly klenby (Obr. 25) a hlavně svorníky s motivem reliéfních, notně stylizovaných květů.²⁰⁴⁾

Jak rozpoznal již Jakub Adamski, řadu motivů, jimiž je charakteristická sakristie mariánského kostela ve Vídeňském Novém Městě, využila a rozvíjela skupi-

204) Srov. J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 131–135. K stylovým souvislostem hlavně K. Bleicher, o. c. v pozn. 196, s. 291–329; autor rovněž na s. 299–300 stručně začlenil sakristii ve Vídeňském Novém Městě do kontextu pseudopolygonálních kleneb, z nichž vyjmenoval Třebíč, předsíní kostela sv. Mikuláše ve Znojmě, věž kostela v Loděnici, kapli v Horšovském Týně, kostel sv. Mořice v Kroměříži a jen výčtem připomněl kaple ve Steinu, Kremži a Ulmerfeldu a presbytář kostela sv. Vavřince v Lorch.

na kapli církevních vrchností v jejich dvorech v Kremži a ve Steinu nad Dunajem.²⁰⁵⁾ I když sklobení pseudopolygonálních kleneb s podélnými dispozicemi kaplí sv. Voršily a jedenácti tisíc panen v Passauerhof v Kremži a Panny Marie v Göttweigerhof²⁰⁶⁾ ve Steinu nad Dunajem, (Obr. 26) vystavěných na počátku 14. století mělo předstupně spíše v Horšovském Týně a v Kolíně, případně v nějaké další, zaniklé stavbě, vídeňsko-novoměstského původu tu byly zejména profily hluboce po stěnách sbíhajících žebířů. Klínová žebra s poměrně úzkými výžlabky a tenkou čelní stězkou se uplatnila v kapli v Passauerhof v celém rozsahu a v kapli v Göttweigerhof alespoň v kří-

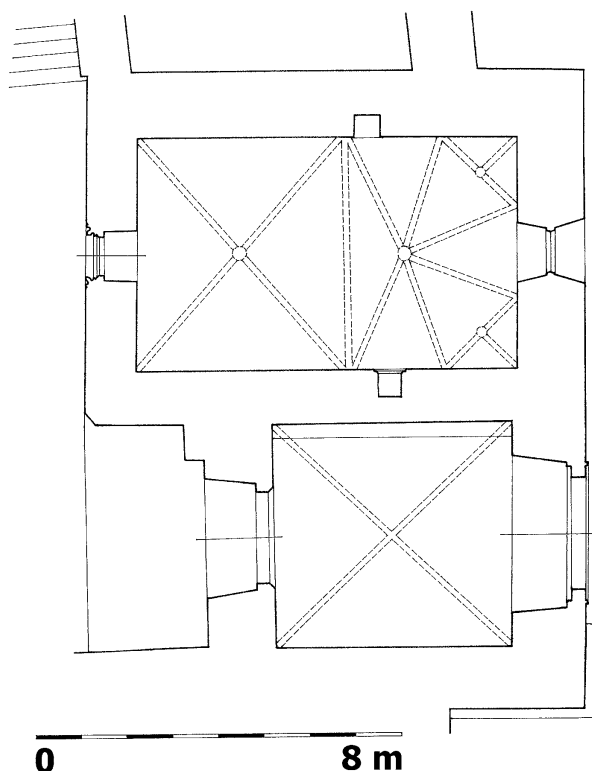
Obr. 26: Stein nad Dunajem (Stein an der Donau, Rakousko), tzv. Göttweigerhof, kaple Panny Marie v patře nad průjezdem do dvora, asi kolem 1300 – před 1310, půdorys (převzato z J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 136, obr. 144).

žově sklenutém poli a v pasu, který je odděloval od východní pseudopolygonální klenby s hruškovými žebry nad oltářem. Jistý stylový posun, souběžně provázený poněkud nižší kvalitou kamenické práce²⁰⁷⁾ a zjednodušením některých tvarů, potom lze pozorovat u kaple sv. Ulricha z let asi 1316–1320 přiléhající k věžové bráně hradu freisinských biskupů v Ulmerfeldu na pravém břehu dolního

205) J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 135, 139.

206) Srov. W. Buchowiecki, Die gotischen Kirchen Österreichs. Wien 1952, s. 55; R. Wagner-Rieger, o. c. v pozn. 131, s. 285; *týž*, o. c. v pozn. 132, s. 111; E. Lanc, o. c. v pozn. 132, s. 293–308; P. Crossley, o. c. v pozn. 132, s. 117; zatím nejlépe J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 136–139.

207) J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 140.

Obr. 27: Ulmerfeld (Rakousko), průjezd brány hradu s kaplí sv. Ulricha, 1316–1320, půdorys, 2011.

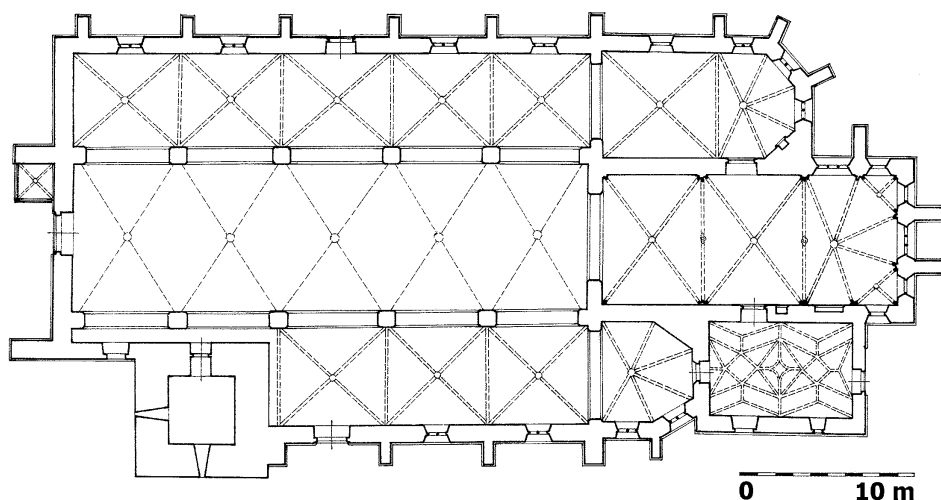
toku řeky Ybbs. (Obr. 27) Nešlo zde přitom jen o běžné formální detaily (jednodušší, pouze vyžlabená žebra, zjednodušený tvar nezdobených konzol, prostší svorníky atd.).²⁰⁸⁾ Z hlediska vývoje směřujícího ke klenbě aplikované v kostele sv. Erasma v Rohozné by nemělo uniknout, že dělicí žebra trojúhelných zbytkových polí ve východních koutech kaple byla marginalizována zkrácením jejich úseků, jež místo aby klesaly podél stěny, naopak byly podchyceny drobnějšími konzolkami podstatně výše. (Obr. 28)

Tento trend ovšem nijak nepoznamenal majestátní presbytář kostela sv. Vavřince v Lorch pod Enží, jehož dlouhý obdélný presbytář vyplnila dvě pole křížových kleneb a pseudopolygonální klenutí ve třetím, východním poli. (Obr. 29) I když většina formálních detailů, jako jsou hrušková žebra, hruškově profilované svazkové i jednotlivé přípory, kružbové vzorce ve vysokých oknech, reliéfní výzdoba svorníků atd., souvisela s evolučním vývojem rakouského stavitelství první poloviny 14. století, celkový koncept presbytáře upomene jak na příklad z Kolína nad Labem,²⁰⁹⁾ starší

Obr. 28: Ulmerfeld, kaple sv. Ulricha, jihovýchodní kout s dělicím žebrem osazeným na vysoko umístěné konzole, 2011.

o bezmála půl století, tak na časově bližší předcházející presbytář kolegiálního kostela sv. Mořice v Kroměříži.²¹⁰⁾ (Obr. 30) Jestliže v Kroměříži rozhodnutí o užití pseudopolygonální klenby ve východním poli obdélného presbytáře padlo v 80., nejpozději počátkem 90. let 13. století,²¹¹⁾ potom je zřejmé, že presbytář kostela v Lorch se stal jakýmsi průsečíkem rakouských slohových vlivů na jedné straně a česko-moravských kompozičních podnětů na straně druhé. Jistou potíží je ovšem přesnější datace presbytáře

Obr. 29: Lorch (Rakousko), kostel sv. Vavřince, po 1285–1344, půdorys, zaměření 2009, kresba 2011.

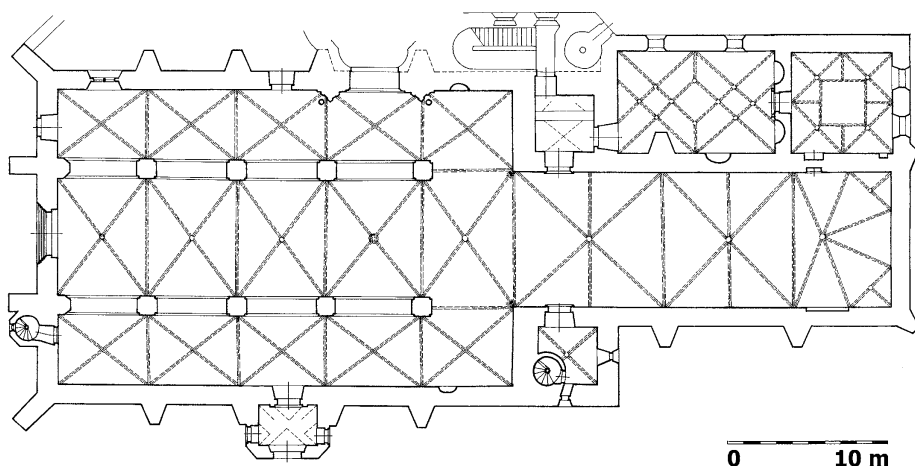
208) Tamtéž, s. 141.

209) Srov. J. Beránek – J. Kypta – F. Laval – Z. Neustupný, o. c. v pozn. 187, s. 78.

210) Možných vztahů mezi Lorch a Kroměříží se dotkl J. Adamski, o. c.

v pozn. 80, s. 150; podrobněji D. Prix, o. c. v pozn. 153, s. 119–121.

211) Srov. už I. Hlobil, o. c. v pozn. 121, s. 341–343; poněkud rozpačitě třeba K. Bleicher, o. c. v pozn. 196, s. 300. Další argumenty se pokusil předestřít D. Prix, o. c. v pozn. 153, s. 96–130.

Obr. 30: Kroměříž, kapitulní kostel sv. Mořice, založen těsně před 1261, stavba asi 1275 – po 1351, půdorys, zaměření 2009, kresba 2011.

kostela v Lorch. Jakub Adamski se odůvodněně dopracoval k datování nejspíše do rozmezí let 1323 – před 1344²¹²⁾ a jeho argumentům lze přisvědčit. Situaci ovšem poněkud komplikuje skutečnost, že jižní polygonální závěr kostela, tzv. kaple Panny Marie, se stylově hlásí již do doby kolem roku 1300 či do první dekády 14. věku. Ve stavbě zatím nebylo rozpoznáno, že by presbytář byl přistavěn k starší severní zdi tohoto jižního závěru. Proto snad můžeme, podobně jako v Kroměříži, s nejvyšší opatrností uvažovat o tom, že presbytář sice byl vyměřen a založen již kolem roku 1300, jeho výstavba však postupovala velmi pomalu a urychlení prací a dotvoření jeho vnitřní koncepce akcelerovalo až po vydání odpustkové listiny z roku 1323.²¹³⁾

U velkých staveb – jakými byly kostel sv. Vavřince v Lorch, který vyrostl koncem 13. a v první polovině 14. století na troskách starokřesťanského chrámu, v prostředí pasovského episkopátu spojovaného s pozdně antickým biskupstvím v Lauriacu, nebo kolegiální kostel sv. Mořice v Kroměříži, jenž měl na Moravě demonstrovat ambice biskupa Bruna ze Schauenburku – byl důraz kladen na kvalitní, strukturálně vyrovnanou a majestátní architekturu přirozený. Tyto novostavby, při vši dobové modernitě architektonického repertoáru, který v nich byl aplikován, poskytovaly měřítkem, stejně jako investovanými financemi, dostatek prostoru a možností; zjednodušování a stylová i tvarová redukce, která poznamenala hradní kapli v Ulmerfeldu, v nich neměla místo. Přísný a ukázněný formální řád lineárního charakteru, působící asketičtější dojmem, než bohatě kamenosochařsky zdobené chrámy starší slohové vlny z 13. století, v Lorchu ani v Kroměříži nebyl vynucen omezenou velikostí a potřebou šetřit nedostávající se hotovost, ale odrážel obecné představy o Božím uspořádání světa. Jejich monumentalita i koncepty proto patrně nemohly poskytnout jasný a přiměřeně použitelný vzor pro stavitele, jenž měl za úkol vystavět nevelký farní kostel v odlehle vsi ztracené kdesi v Českomoravské vrchovině. Mezi majestátními stavbami v Kolíně, Vídeňském Novém Městě, Lorch a Kroměříži na jedné straně

a Rohoznou na straně druhé vysoce pravděpodobně musely stát ještě jiné, menší objekty, které zprostředkovaly převod základních kompozičních principů i formálních detailů. Trojicí arkád v čele otevřená předsíň kostela sv. Mikuláše ve Znojmě z doby kolem roku 1338, s osmidílnou klenbou nad čtvercovým půdorysem, s hruškovými příporami stoupajícími od podlahy či zkrácenými příporami s ostruhově vykrajovanými patkami,²¹⁴⁾ nebyla pro Rohoznou o nic bližším vzorem, než podobné stavby z konce 13. století v Kremži a ve Vídeňském

Novém Městě. Je zřejmé, že bližší vazby mezi Rohoznou a Znojmem hledat nelze. Dolnorakouská skupina kaplí v klášterních dvorech a na hradě freisinských biskupů (Kammern, Kremže, Stein, Ulmerfeld), se zase jako přímé východisko pro Rohoznou příliš nehodila svým „privátním“ charakterem, i když docela dobře mohla posloužit jako předobraz pro uzpůsobení kombinace křížové a pseudopolygonální klenby v prostorách malého měřítka, přičemž jejich realizaci postupně během prvního dvacetiletí 14. století provázelo zjednodušování formálního aparátu. Pro Rohoznou však obecně vhodný podnět mohly poskytnout hlavně venkovské farní jednolodní kostely.

Mezi nimi si zvláštní pozornost zaslouží kostel sv. Martina v Neukirchen an der Wild, který bývá v souvislosti s evropskými pseudopolygonálními klenbami neprávem opomíjen.²¹⁵⁾ Snad k tomu vedlo neobratné vyjádření v pátem svazku rakouské topografie, podle něhož se k pozdně gotickému dvoulodnímu korpusu, roku 1523 opatřenému klenbou, měl pojit „o něco starší“ presbytář s postranní věží („...spätgotisches Langhaus in Verbindung mit einem etwas älteren Chor und einem Turm...“), jejíž umístění a mohutnost upomínaly na románský původ kostela.²¹⁶⁾ Také v mírně matoucím popise s chybným označením žeber jako hruškových (ač na připojeném vyobrazení 504 na s. 436 jsou správná vyžlabená žebra) byla klenba charakterizována poněkud nesrozumitelně.²¹⁷⁾ O mnoho lépe kostel nevystihla ani příslušná pasáž v Dehio-Handbuch z roku 1935. V tomto průvodci byla loď kostela opět označena za pozdně gotickou, přičemž ze 14. století měl pocházet vrchol věže. Jen nepřímě z textu plynulo, že autoři do 14. století kladli také vznik presbytáře.²¹⁸⁾ Podobně stručně se vyjádřil později třeba Adalbert Klaar a o mnoho sdílnější nejsou ani novější zmínky.²¹⁹⁾ Farní kostel v Neukir-

214) J. Sommer, o. c. v pozn. 134.

215) Nezmínili jej A. Wenzel, Die Baugeschichte der Klosterkirche zu Trebitsch, Marburger Jahrbuch für Kunstwissenschaft 5, 1929, s. 353–419, tam s. 410–416; Václav Mencl, Kurt Bleicher, Jan Sommer, ani Jakub Adamski.

216) H. Tietze a kol., Österreichische Kunsttopographie V. Die Denkmale des politischen Bezirkes Horn in Niederösterreich 2. Die Denkmale der Gerichtsbezirke Horn. Wien 1911, s. 435 a 436–437.

217) Tamtéž, s. 438.

218) D. Frey – K. Ginhart edd., Georg Dehio: Handbuch der deutschen Kunstdenkmäler II. Österreich 2. Wien, Niederösterreich, Oberösterreich und Burgenland. Wien – Berlin 1935, s. 287.

212) J. Adamski, o. c. v pozn. 80, s. 146; *tjž.*, o. c. v pozn. 155, s. 376 až 378.

213) Ke kostelu např. E. Marckhgott – L. Altmann, Die Sankt-Laurentz-Basilika zu Enns-Lorch. München 1978; O. Winkler, St. Laurentz-Basilika zu Enns-Lorch. Ried im Innkreis 1999; J. Adamski, o. c. v pozn. 155, s. 369–383; *tjž.*, o. c. v pozn. 80, s. 141–147.

chen uvedla již donace klášteru sv. Mikuláše v Pasově, údajně z roku 1067, sepsaná asi po roce 1138. Z této stavby, zasvěcené sv. Martinu již roku 1110, se nedochovaly zjevné pozůstatky. Klášter později o faru přišel a ve 12. století byla ves v držení ministeriálů spjatých s Erkenbertem z Garsu.²²⁰⁾ Když v roce 1210 hrabata z Poigen vymřela, Neukirchen s kostelem se dostal do rukou Babenberků a zůstal v zeměpanském vlastnictví. Kolem roku 1255 se Neukirchen s panstvím hradu Wildberg stal součástí držav pánů z Maissau, ale patronát kostela sv. Martina nadále ovládali zeměpáni, po Friedrichovi Babenberském, Přemysl Otakar II. a po něm římský král Rudolf Habsburský. Rudolfův syn Albrecht Habsburský jej roku 1290 vyměnil se Štěpánem z Maissau za patronátní právo kostela ve Schleunz, čímž se zcelila Štěpánova držba wildberského dominia a Neukirchen.²²¹⁾ Štěpán z Maissau († 1316) potom v roce 1293 kostel i se vsí Neukirchen předal své oblíbené fundaci, klášteru cisterciáček Sankt Bernhard v sousední osadě Krug, náležející k farnosti kostela sv. Martina. Někdy v té době vystřídal faráře Leopolda, naposledy zmíněného 8. dubna 1289, nový plebán Mikuláš, který se aktivně podílel na zajištění noví hladkého provozu konventu. Ještě vděčněji v klášteře vzpomínali na jeho nástupce Jindřicha, jenž, snad již před nebo kolem roku 1335 vlastním nákladem nechal vystavět jedno z křídel křížové chodby.²²²⁾ O gotické výstavbě kos-

Obr. 31: Neukirchen an der Wild (Rakousko), kostel sv. Martina, kolem 1320/1325, celkový pohled od jihu, na němž za presbytářem vystupuje starší věž, v jádře z 12. století, stav 2016.

tela sv. Martina v Neukirchen nemáme k dispozici přímé zprávy, proto z poněkud pokročilejšího charakteru pozůstatků ambitu v Sankt Bernhard lze jen s jistým stupněm pravděpodobnosti usuzovat, že k ní došlo nějaký čas před rokem 1335. Nejpozději tehdy již byl plebán Jindřich plně zaujat stavební činností v klášteře cisterciáček, v níž utápl své bohatství. Nelze vyloučit, že s budováním kostela sv. Martina se započalo již za faráře Mikuláše.

Počátkem 14. století tedy byl v Neukirchen na ohrazeném hřbitově opodál staršího osmibokého karneru, demolovaného roku 1897,²²³⁾ vystavěn rozměrnější venkovský farní jednolodní kostel s dlouhým, rovně uzavřeným presbytářem, (Obr. 31) který nahradil starší stavbu. Její součástí bylo jádro mohutné hranolové věže z 12. století, s valeně klenutým přízemím, tyčící se nad lehce obdélným půdorysem. Loď byla původně v interiéru krytá rovným stropem. Nový presbytář se uvnitř členil v mírně protáhlé západní „chórové“ pole s křížovou klenbou a mělčí východní pole s pseudopolygonálním klenutím nad oltářem. (Obr. 32) Štíhlá vyžlabená žebra s úzkou stezkou jsou na rozhraní polí, v polovinách podélných stran východní partie a ve třetinách východní stěny podchyceny velmi tenkými válcovými zkrácenými příporami. Ty zhruba 0,5 m nad podlahou nesou drobné kuželové konzoly s horním prstencem. Hlavičky přípor pokrývá dekor zčásti vycházející ještě z raně gotických bobulových ornamentů, dílem

219) A. Klaar, Eine Kirchenbautype der Hochgotik in Niederösterreich, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, Neue Folge 36/2, 1964, s. 656–669, zde s. 663. Dále třeba F. Eppel, Das Waldviertel. Seine Kunstwerke, historischen Lebens- und Siedlungsformen. Salzburg 1989, s. 174 (9. vydání); W. Huber, Polit. Bezirk Horn, in: E. Benesch – B. Euler-Rolle – C. Haas a kol., Dehio-Handbuch. Die Kunstdenkmäler Österreichs. Niederösterreich nördlich der Donau. Wien 2010, s. 775–776; E. Bittermann, Wehrkirchen im Waldviertel. Diplomová práce na Universität Wien. Wien 2012, s. 42–43, rkp. s upřesněním, že jádro kostela pochází z doby kolem roku 1300; E. Rabl, Der Bezirk Horn. Wien 2013, s. 84. Nepřesně, s údajem, že z doby kolem roku 1300 pochází jádro věže, např. W. Robl, Martinsberg im Waldviertel und in der Oberpfalz – zwei Kirchen in derselben Tradition, mit Anmerkungen zu den Grafen von Hohenburg-Poigen-Wildberg und zu Pabonen. Berching 2017, s. 90–91.

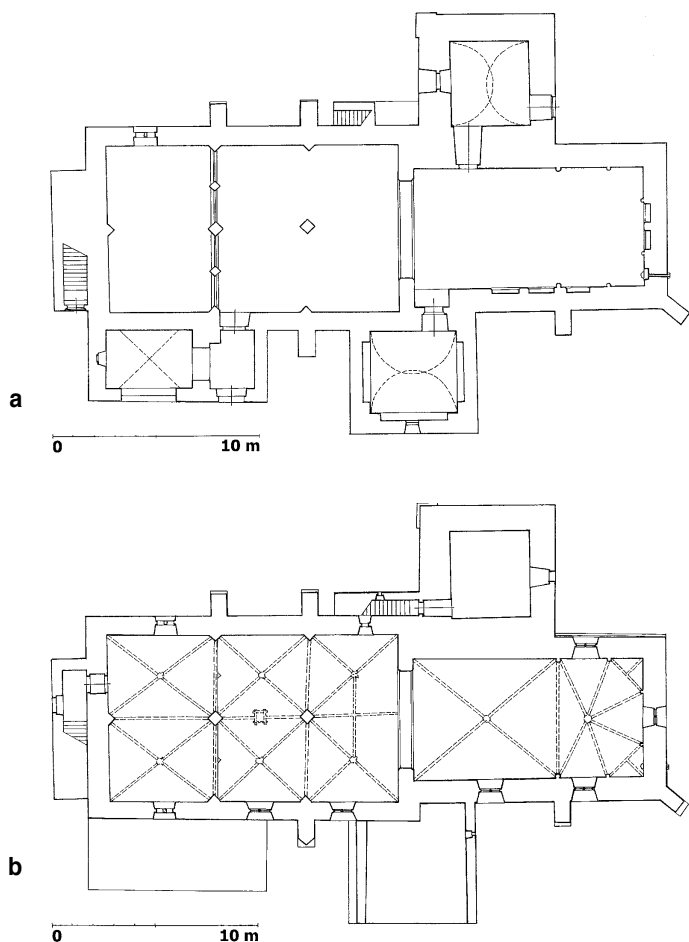
220) Srov. M. Weltin, Zur Entstehung der niederösterreichischen Landgerichte, in: M. Weltin ed., Babenberger-Forschungen, Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich, Neue Folge 42, 1976, s. 276–315, zde s. 292, pozn. 75; též v přepracované verzi *týž*, Zur Entstehung der niederösterreichischen Landgerichte, in: F. Reichert – W. Stelzer edd., Das Land und seine Recht. Ausgewählte Beiträge zur Verfassungsgeschichte Österreichs im Mittelalter. Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung. Ergänzungsband 49. Wien 2006, s. 24–59, tam s. 38. Viz i F. Daim – K. Kührtreiber – T. Kührtreiber, Burgen Waldviertel – Wachau – Mährisches Thayatal. Wien 2009, s. 80–81.

221) G. Schweighofer, Die Entwicklung der Pfarrorganisation im Poigreich des Mittelalters, Das Waldviertel 5–6, 1956, s. 84–94; *týž*, Die Entwicklung der Pfarrorganisation im Poigreich des Mittelalters. Schluß, Das Waldviertel 7–8, 1956, s. 121–140.

222) F. Endl, Die Baudenkmäler des ehemaligen Cistercienser-Frauen-

-klosters St. Bernhard's bei Horn (Nieder-Osterreich), Mittheilungen der K. k. Central-Commission für Erforschung und Erhaltung der kunst- und historischen Denkmale XXVI, Neue Folge, Wien 1900, s. 89–91. Nověji např. B. Schedl, Zum Gründungsbau des ehemaligen Zisterzienserinnenklosters St. Bernhard bei Horn, in: R. Andraschek-Holzer – M. Niederkorn-Bruck – B. Schedl, St. Bernhard (Niederösterreich) und die Zisterzienser. Neue Forschungen zu Geschichte und Kunstgeschichte. St. Pölten 2001, s. 51–72; R. Andraschek-Holzer – M. Niederkorn-Bruck – B. Schedl, Sankt Bernhard (Niederösterreich) und die Zisterzienser. Neue Forschungen zur Geschichte und Kunstgeschichte. St. Pölten 2001.

223) E. Bittermann, o. c. v pozn. 219, s. 43, s odkazem na disertaci M. Capra, Die Karner Niederösterreichs. Ein Beitrag zur Entwicklungsgeschichte des Karners. Wien 1926, s. 45.

Obr. 32: Neukirchen an der Wild, kostel sv. Martina: a – půdorys v úrovni vstupu půdorys v úrovni oken s vkreslenými klenbami, zaměření 2016, kresba 2017.

pak nanejvýše stylizované, ornamentálně rozprostřené romanizující listoví. Jeho ploché pojednání navozuje dojem, jako by bylo jen vyškrábáno do hraněného povrchu hlavic. Patrně není náhodou, že primitivní technologie vzdáleně připomíná způsob výzdoby podobně působících konzol mladšího kostela v Korouhvi v blízkosti Rohozné. V Neukirchen úvahy o technickém provedení výzdoby potvrzují i značně jednoduché elementární kružbové motivy na jižní hlavici přípory za oltářem. Četné archaismy zde zastupují i hmotné náběžníkové štítky v patách žebířů na hlavicích, jako by jen mechanicky okopírované ze staveb o půl století starších. Mezi příporami odlehčují podokenní zónu stěn sedile. Jejich měkce lomené záklenky oživuje jen okosení hran. Tři výklenky jsou na jižní straně, dva za oltářem. K původním detailům zde náleží i drobná písčinná určená k odvedení vody použité při liturgii, vsazená v lomené nise v jižní části východní zdi, kterou prochází kamenná výlevka, zvenčí dobře dochovaná. Ačkoliv řada prvků v presbytáři by téměř zapadla do profilu architektury 60. či 70. let 13. století, dobu vzniku presbytáře určují pokročilejší detaily či struktury. Až od přelomu 13. a 14. století můžeme počítat s vysokou, přitom nápadně nízko osazenou klenbou, subtilními žebířky s úzkými čely, nebo až extrémně „vyzáblými“ příporami s jakoby mechanicky vrstvenými profily krycích desek. (Obr. 33) Ještě mladší době, až prvním dvěma či třem dekadám 14. století pak náleží svorníky a kružba východního okna presbytáře.

Obr. 33: Neukirchen an der Wild, kostel sv. Martina, pohled do presbytáře, 2016.

Svorník nad oltářem nese standardní zpodobení Beránka božího, jehož neumělý reliéf je srovnán takřka do jedné roviny. Stejný princip se uplatnil u západního svorníku s čtveřicí vinných, ornamentálně symetricky rozložených listů. Podobný typ zploštělé výzdoby registrujeme u řady památek z doznívajícího 13., hlavně však z první třetiny 14. století.²²⁴⁾ Východní okno je jediné, které si uchovalo původní vzhled.²²⁵⁾ Jeho kružbové pruty jsou vyvrážděné a vzorec obsahuje nad dvojicí jeptišek dole neuzavřený kruh s vepsaným čtyřlístem.²²⁶⁾

V Neukirchen se přitom v presbytáři profala inspirace schématem pseudopolygonální klenby, nejpravděpodobněji odvozená z koncepce kaplí v okolí Kremže a Amstetten

224) Pro západní svorník lze jako nepatrně stylově starší předstupeň uvést např. východní svorník klenby obdélného presbytáře v kostele sv. Ducha v Krčíně u Nového Města nad Metují, snad už z konce 13. století nebo doby kolem roku 1300, hlavně však charakter výzdoby svorníků třeba z jižní boční lodi kostela sv. Mikuláše v Lipovském sv. Mikuláši, asi z 30. let 14. století, nebo mladších a rustikálnějších svorníků v Spišské Bělé, ze 40. let 14. století; k nim např. J. Žárý, Dvojlobové kostoly na Spiši. Bratislava 1986 (snímky 84 a 88 v příloze).

225) Okna v bočních zdech presbytáře i v lodi byla pozdně goticky upravena a osazena novými kružbami až kolem roku 1523.

226) Vespod neuzavřené kruhy s vloženými výplněmi a později polyloby se rozšířily sice již v poslední třetině 13. století (viz východní okno katedrály ve Vratislavi z doby krátce před svěcením v roce 1272), ještě kolem roku 1300 patřily k velmi pokročilým prvkům v celé Evropě a jejich výskyt kulminoval v 1. třetině 14. století (uvést lze např. presbytář kostela sv. Kříže ve Vratislavi).

(hradní kaple v Ulmerfeldu), s architektonickým stylem, který v Dolních Rakousech severně od Dunaje zastupoval na samém počátku 14. století presbytář kostela sv. Michaela v Pulkavě. Tam byl kolem roku 1300 nebo těsně po něm ke staršímu románskému jádru, doplněnému asi po roce 1288 o náročnou jižní kapli, přistavěn nový polygonální závěr.²²⁷⁾ V něm se uplatnilo pole šestidílné klenby a v závěru paprscité klenutí. Hrušková žebra dosud raně gotického charakteru jsou zde subtilní, avšak – podobně jako v Neukirchen – nasazená nápadně nízko, v závěru na velmi štíhlé válcové přípory s nezdobenými hlavicemi s masivními krycími deskami, jakoby nepoměrně těžkými vůči slabým dříkům. (Obr. 34) I v Pulkavě se paty žebroří do náběžných štítků. Na rozhraní polí jsou svazkové přípory zkráceny, přičemž jejich patky se podobají patkám zkrácených přípor v Neukirchen, třebaže shodné nejsou. Součástí výstavby presbytáře v Pulkavě se navíc stal sanktuář s vysokým trojúhelným vimperkem završeným křížem, už připomenutý v souvislosti se sanktuáři v Korouhvi a v Rohozné, stylově sice pokročilejšími, ale patřícími k témuž typu. Oba svorníky v pulkavském presbytáři, s Beránkem božím nad oltářem a se stylizovaným listovým vinné révy, provedené v nápadně plochem reliéfu, lze považovat za zdroj inspirace pro kameníky činné o něco později v Neukirchen. Z řečeného plyne, že se vznikem kostela sv. Martina v Neukirchen an der Wild lze nejspíše počítat v době kolem roku 1320/1325.²²⁸⁾

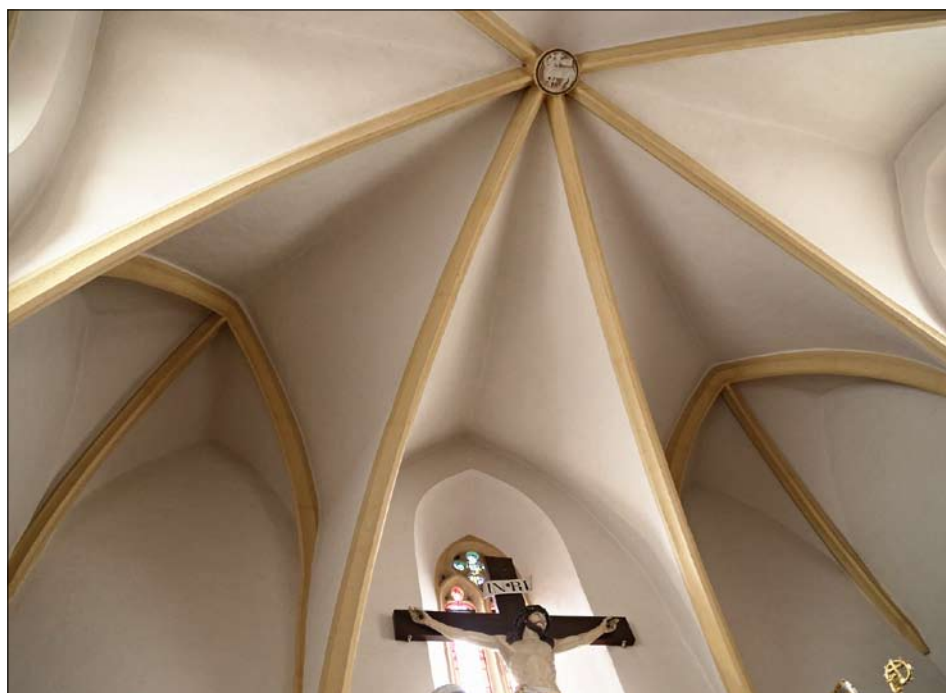
S tímto návrhem datování by dobře souvisely i další dílčí prvky. Prostá vyžlabená žebra se totiž objevila v pseudopolygonálních klenbách až v letech 1316–1320 v kapli hradu v Ulmerfeldu. Tam také registrujeme potlačení role žebra dělicích koutová trojúhelná pole v soustavě pseudopolygonální klenby. Stejný motiv je příznačný pro Neukirchen. Dělicí žebra jsou zde osazena nápadně výše, než všechna ostatní. Na rozdíl od nich také nejsou podepřena

Obr. 34: Pulkava (Pulkau, Rakousko), kostel sv. Michaela, pohled do presbytáře z počátku 14. století, 2017.

227) Srov. K. Kubes, *Der Bauherr im Spiegel seiner Kunst. An ausgewählten mittelalterlichen Beispielen aus Österreich und besonders Niederösterreich*, Jahrbuch des Vereins für Landeskunde von Niederösterreich, Neue Folge 50–51/1984–1985, Wien 1985, s. 229–337, zde s. 263; též přehledně A. Reich, *Pulkau. Seine Kirchen und seine Geschichte*. Wien 1963; H. Puschnik, *Pulkau. Geschichte-, Kunst- und Kulturführer*. Pulkau 1984, s. 17–24; H. Puschnik – H. Puschnik, *Pulkau. Stadtgeschichte, Kunst, Kultur*. Wien 1998.

228) Kostel v Neukirchen byl později přestavěn na počátku 20. let 16. století, jak prozrazuje letopočet 1523 vytesaný do vrcholu staršího vítězného oblouku na západní straně. Tehdy dvojice hranolových pilířů, natočených hranami souhlasně s podélnou a příčnou osou kostela, rozdělila korpus v síňové dvoulodí zaklenuté šesti křížovými klenbami. Kvůli vítěznému oblouku byla ve východních klenbách dvoulodí vypuštěna část žebroří. Souběžně došlo k úpravě většiny oken a v nich k osazení pozdně gotických kružeb; srov. H. Tietze a kol., o. c. v pozn. 216, s. 435–438, s drobnými nedostatky v půdoryse na s. 436, obr. 504.

Obr. 35: Neukirchen an der Wild, kostel sv. Martina, klenba východního pole presbytáře, 2016.

Obr. 36: Rohozná, kostel sv. Erasma, pohled do klenby v jihovýchodním koutě presbytáře, 2015.

zkrácenými příporami, ani archaickými konzolami raně gotického charakteru, jako je tomu v západních koutech presbytáře. Jejich běh vysoko ukončuje prosté šikmé, jen nepatrně konkávně projmuté seříznutí. [Obr. 35] Při zběžném pohledu z lodi do presbytáře se tato pomocná žebra opticky neprojevují. Kostel v Neukirchen tedy lze nahlížet jako vývojový mezistupeň mezi pseudopolygonálními klenbami s plně vyvinutými koutovými příporami na jedné straně a řešením pseudopolygonální klenby bez dělicích žebířů v koutových polích, v kostele sv. Erasma v Rohozné v okruhu dochovaných památek v Evropě uplatněným vůbec poprvé. (Obr. 36)

Rakouská a s ní spřízněná moravská architektura první třetiny 14. století tedy představovala oblast, z níž bylo možno převzít inspiraci pro kostel v Rohozné, jeho pseudopolygonální klenbu i pro některé prvky, které skládají jeho vzhled, odlišný od převládajícího „profilu“ východočeské sakrální architektury druhé čtvrtiny 14. století. Nemáme jistotu, že hlavním inspiračním zdrojem pro stavitele navrhujícího podobu rohozenského kostela byl asi o patnáct až dvacet let starší kostel v Neukirchen an der Wild. Mohla to být i jiná, dnes již zaniklá stavba podobného charakteru. Přesto souvislosti, které spojují Rohoznou s dolnorakousko-jihomoravským prostředím, nasvědčují velmi dobré obeznámenosti stavitele z Rohozné s krajinou mezi Dyjí a Dunajem. I když pro některé dílčí prvky použité v Rohozné lze najít analogie i jinde v Čechách (např. profil žebířů, portálu, úzké východní okno atp.), jedná se o jednotliviny vyčleněné z kontextu. Avšak soubor všech těchto článků, propojený do formy celkového vzhledu rohozenského kostela, poměrně přesvědčivě odkazuje k zmíněným končinám na Moravě a v Dolním Rakousku. Hruškový profil žebířů se tam ve spojení s pseudopolygonální klenbou vyskytl jak v kostele sv. Vavřince v Lorch, tak ve druhé čtvrti 14. století v presbytáři kostela sv. Kateřiny v Olomouci. Stavitel ve službách olomouckých dominikánů přitom modifikoval starší podněty plynoucí z kolegiálního kostela v Kroměříži. Hruškový prut provázený po

obou stranách výžlabky s okosenou vnější hranou, příznačný pro jižní portál lodi v Rohozné (a též v Korouhvi) zase měl starší a kvalitnější, avšak velmi blízký předobraz v portálu, který propojuje východní pole s pseudopolygonální klenbou v kapli Panny Marie v Göttweigerhof ve Steinu nad Dunajem se sakristií této kaple. Jiný podobně profilovaný portál je pak dodnes osazen v severní zdi presbytáře kostela sv. Vavřince v Lorch a souvisel s připojením kaple sv. Jana ke kostelu před rokem 1332. Prosté podetnutí žebířů pseudopolygonální klenby, povšechně sice připomínající ostruhové patky z Kroměříže a z Olomouce (a hojně rozšířené už od konce 13. století právě v jihomoravské a podunajské

oblasti),²²⁹⁾ ale přece jen jednodušším vzhledem již více se blížící prvkům z Rohozné, je užito v pseudopolygonální klenbě kostela v Neukirchen. Klenbě v Rohozné (Obr. 37) ještě bližší útvar, totiž patku hruškově profilovaného žebířu jakoby seříznutou do ostrého hrotu a těsně před ním ještě krátce podlomenou, zase známe z presbytáře kostela sv. Jakuba v Hodonicích u Znojma. Ten byl připojen k románské obdélné lodi asi z první poloviny 13. století jako náhrada za původní nedochovaný románský závěr.²³⁰⁾ Dlouhý presbytář s pětibokým závěrem s kružbovými okny²³¹⁾ uvnitř kryjí dvě pole křížových klenb a šestipaprscitě klenutí závěru. Hrušková žebra bez přerušení hlavicemi sbíhají po stěnách a v koutech hluboko k podlaze, kde jsou ve výši asi 2 m nad podlahou ukončena rozmanitě tvarovanými patkami. Kromě několika variant ostruhového podkrojení jsou zde i prostě podlomené patky. V jihozápadním koutě presbytáře se pak nachází i patka dvojité podlomená, (Obr. 38) která je prozatím nejbližší nalezenou obdobou ukončení žebířů v kostele v Rohozné. Datování presbytáře v Hodonicích v literatuře přitom prozatím nebylo dostatečně zdůvodněné; názor Dobroslava Líbala²³²⁾ o raně gotickém původu klenby v severní kapli-sakristii vylučuje společný sokl presbytáře i kaple. Přiznáme-li

229) K. Benešová, Klášter minoritů a klarisek ve Znojmě a jeho středověká podoba, in: Česko-rakouské vztahy ve 13. století. Rakousko (včetně Štýrska, Korutan a Kraňska) v projektu velké říše Přemysla Otakara II. Sborník příspěvků ze symposia konaného 26.–27. září 1996 ve Znojmě, Praha 1998, s. 217–236. V souvislosti s kostelem sv. Vavřince v Lorch s pseudopolygonální klenbou viz D. Prix, o. c. v pozn. 153, s. 118.

230) Ke kostelu srov. B. Samek, Umělecké památky Moravy a Slezska 1. A/I. Praha 1994, s. 492–494, s datováním presbytáře do doby „po pol. 14. stol.“; D. Líbal, o. c. v pozn. 33, s. 98, s jeho zařazením „kol r. 1360“; naposledy T. Valeš, Kostel sv. Hypolita ve Znojmě – Hradišti sv. Hypolita. Praha 2017, s. 53–57 a půdorys na s. 58, s datací do poloviny 14. století.

231) Kružba ve východním okně byla vyměněna při pozdně gotické obnově kostela; k ní stručně B. Samek, o. c. v pozn. 230, s. 493; též L. Šabatová, Hodonice. Kostel sv. Jakuba Většího. Nálezková zpráva OPD. Brno 2006, rkp.

232) D. Líbal, o. c. v pozn. 33, s. 98.

Obr. 37: Rohozná, kostel sv. Erasma, patka klenebních žeber ve východní části severní stěny presbytáře, 2015.

Obr. 38: Hodonice (okres Znojmo), kostel sv. Jakuba, patka žebra klenby v jihozápadním koutě presbytáře, asi 40. léta 14. století, stav 2017.

ovšem jeho postřehu o starobylém charakteru klenby v kapli určitou platnost, potom je možné zvážit, zda klenba samotného presbytáře nevznikla dříve, než v době kolem roku 1360, či po polovině 14. století, jak chtěl Bohumil Samek.²³³⁾ Povšechná spojitost s podobnými presbytáři řady rakouských kostelů z 30. a 40. let 14. století naznačuje, že lze připustit i vznik presbytáře v Hodonicích již v průběhu 40. let 14. věku,²³⁴⁾ zvláště když z jižní lodi kostela Panny Marie v nedalekém Raabs an der Thaya známe i některé velmi podobně utvářené patky.²³⁵⁾

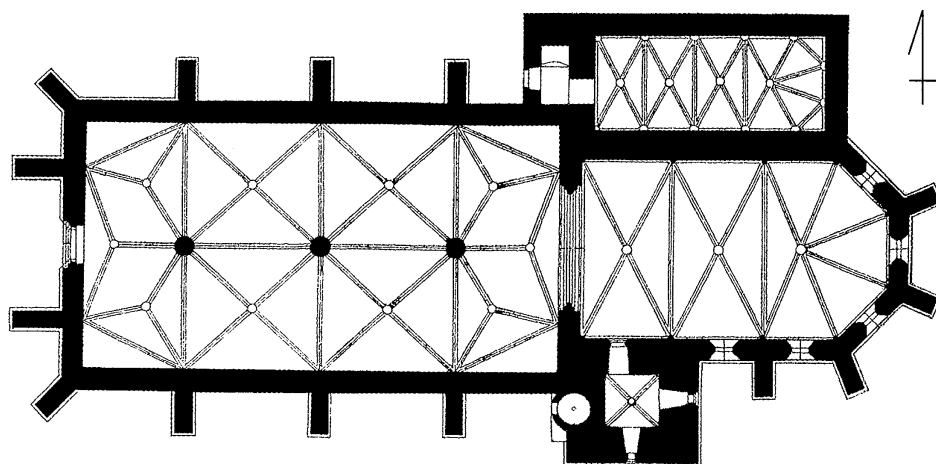
Shrňme-li předestřené úvahy a postřehy, lze konstatovat, že kostel sv. Erasma v Rohozné u Poličky vznikl ve 40. letech 14. století (před rokem 1349). Jeho – v rámci do-

chovaných českých a moravských venkovských jednolodních kostelů neobvyklá – klenba vycházela z moravských (Třebíč, Kroměříž, Olomouc, Znojmo), českých (Horšovský Týn, Kolín) a hlavně rakouských (Kremže, Vídeňské Nové Město, Stein nad Dunajem, Kammern, Ulmerfeld, Lorch, Neukirchen an der Wild) předstupňů či paralel. I když nelze popřít důležitost kroměřížského kostela sv. Mořice mezi těmito stavbami zejména v první polovině 14. století, bezprostřednější příklady pro Rohoznou pravděpodobně představovaly stavby v Podunají a v okolí Znojma, časově koncentrované do intervalu let po 1299 – asi 1345, především do druhé až čtvrté dekády (Ulmerfeld, Lorch, Neukirchen an der Wild a též asi Hodonice, ačkoliv v nich chyběla pseudopolygonální forma klenby). Kostel v Rohozné přitom nebyl prvním venkovským farním kostelem, který adoptoval pseudopolygonální klenbu; tento „primát“ prozatím náleží kostelu v Neukirchen an der Wild. V Rohozné se však jednalo o stavbu, která před polovinou 14. století dovršila pozvolný proces redukce žeber dělicích koutová trojúhelná pole doplňující v pseudopolygonálních klenbách paprscitě sklenutý hlavní útvar a vyrovnávající

233) B. Samek, o. c. v pozn. 230, s. 493.

234) Tak T. Valeš, o. c. v pozn. 230, s. 53–54.

235) Ke kostelu v Raabs srov. např. G. Brucher, Raabs an der Thaya (NÖ.), Pfarrkirche zu „Maria Himmelfahrt am Berge“, in: G. Brucher ed., Geschichte der bildenden Kunst in Österreich II. Gotik. München – London – New York 2000, s. 279–281; R. Weidl, Pfarrkirche „Zu Maria Himmelfahrt am Berge“, in: *týž*, Raabs an der Thaya. Salzburg 2009 (3. vydání). Vznik presbytáře je kladen přibližně do konce 30. let 14. století, s tím, že dokončen byl před rokem 1347.

Obr. 39: Miličín (okres Benešov), kostel Panny Marie, kolem 1374–1384, půdorys s hypoteticky rekonstruovanou klenbou v lodi (převzato z J. Adamského, o. c. v pozn. 80, s. 158, obr. 173).

tak diferenci mezi dojmem, který měl simulovat zaklenutí polygonálního závěru, a obdélným nebo čtvercovým půdorysem prostor, do nichž byly tyto klenby zasazeny. Kostel sv. Erasma je totiž v dochovaném fondu středoevropských památek s tímto specifickým klenutím prvním, který vypustil dělicí žebra z těchto koutových polí. Důvodem nebyly pouze skromné vnitřní rozměry presbytáře, jak soudili Mořic Trapp nebo Jakub Adamský,²³⁶⁾ ale jednalo se tvůrčí završení postupné evoluce, kterou můžeme sledovat od hradní kaple v Ulmerfeldu přes kostel sv. Martina v Neukirchen an der Wild právě až k Rohozné. Schéma, jež takto bylo na Poličsku nastoleno, se potom rozšířilo až v pozdní třetí a poslední čtvrtině 14. století (Miličín, Rožmberk nad Vltavou, Cáhlov) [Obr. 39] a doznívalo ještě v první třetině 15. století (špitální kaple sv. Ducha v Cáhlově). V tom tedy význam rohozenského kostela daleko překročil omezené hranice svojanovského panství na Vysočině a ovlivnil proslulé rožmberské stavitelství druhé půle 14. století. S ohledem na dobu vzniku klenby je pak pozoruhodným svědectvím o plošně i formálně rozrůzněném hledání nových klenebních forem ve střední Evropě dávno před epochálním vystoupením Petra Parléře v Praze. Vliv architektury kostela sv. Erasma, respektive jeho projektanta, však byl i přímější a dodnes jej můžeme dílčím způsobem vystopovat na Poličsku např. v kostele sv. Petra a Pavla v Korouhvi.

Zjevným nedostatkem, který prozatím nebyl překonán, je absence možnosti blíže zasadit vznik gotické stavby do sociálních souvislostí poličského distriktu a panství hradu Svojanova v pátém decenniu 14. století. Jinak řečeno: chybějící písemné prameny znemožňují objasnit iniciátora použití vzácného klenebního schématu a osoby, které se na realizaci podílely. Neznáme nejen stavitel a kameníky, kteří v Rohozné pracovali, ale ani tehdejšího rektora kostela, ba ani purkrabího královského hradu Svojanova ve 40. letech 14. století.

Netušíme proto, zda onen anonymní stavitel-projektant plnil rámcové požadavky místního plebána nebo správce či třeba zástavního pána Svojanova, anebo nabídka v kostele vyklenout nezvyklý útvar vzešla od něj a osvěcený farář, po poradě se zástupci krále Jana Lucemburského či Karla IV., jako držitelů patronátního práva, s hradním správcem, rohozenským rychtářem a možná s dalšími duchovními z okolí (v úvahu připadají třeba nedaleké Svitavy patřící olomouckému biskupství), na takový nápad kývl s tím, že potřebné náklady budou uhrazeny. Záhadou zůstává i odkud se při svěcení do oltáře dostaly potřebné ostatky antiochijského biskupa sv. Erasma, jimž stavba vděčí za neobvyklé patrocinium, v Čechách patrně jedno z nejstarších.²³⁷⁾ Jen tušíme, že stavitel zodpovědný za provedení stavby dobře znal moravskou a zejména dolnorakouskou architekturu ve Wachau, Mostviertelu, v zemi nad Enzí a hlavně Waldviertelu i na severozápadě Weinviertelu. I když byl tamními kostely a kaplemi s pseudopolygonálním klenutím podstatně ovlivněn, v Rohozné slepě nekopíroval nějaký konkrétní předobraz, ale podněty z těchto staveb převzaté modernizoval, adaptoval a tvůrčím způsobem upravoval tak, aby vyhověl představám i možnostem objednavatelů.²³⁸⁾

PHDR. DALIBOR PRIX, CSC. – ÚSTAV DĚJIN UMĚNÍ AV ČR, V. V. I.

236) M. Trapp, o. c. v pozn. 45, s. 276; J. Adamský, o. c. v pozn. 80, s. 158.

237) Nutno ovšem objektivně připomenout, že zasvěcení kostela není ve středověku doloženo.

238) Stať vznikla v rámci projektu NAKI II, č. DG16P02B003: Gotické a raně renesanční umění ve východních Čechách. Výzkum, interpretace, prezentace. Studijní cesty do Rakouska, Německa, Polska (Kladsko, Slezsko) a Francie byly hrazeny z vlastních prostředků.

DIE MITTELALTERLICHE KIRCHE DES HL. ERASMUS IN ROHOZNÁ BEI POLIČKA

Die Pfarrkirche des hl. Erasmus in Rohozná (Bez. Svitavy [Zwittau]) in der Nähe der Burg Svojanov bestand im Mittelalter aus dem kürzeren flachgedeckten Schiff, rechteckigen Chor mit Strebepfeilern und einem schmalen Ostfenster, und einer an der Nordseite des Chors angeschlossenen niedrigen tonnengewölbten Sakristei. Der Chor ist mit zwei Jochen Rippengewölbe gewölbt. Während das westliche Joch das gewöhnliche Kreuzrippengewölbe überspannt, das Altarraumgewölbe des östlichen Jochs stellt eine Variation der Überwölbung des polygonalen Presbyteriums dar. Aus der ursprünglichen Ausstattung des gotischen Baus sind noch das Spitzbogenportal mit beschädigter Birnstabprofilierung an der Südseite des Kirchenschiffs, der Sakramentsschrein im Presbyterium und eine Ablegenische in der Presbyteriumssüdmauer mit einem Aufbewahrungswinkel erhalten. Erwähnenswert ist auch das in die Laibungsecke des gotischen Schiffseingangs eingemauerte Taufbecken. Im Dachraum befinden sich noch Kerne der gotischen Giebel vom Schiff und Presbyterium. Dieser mittelalterliche Kern der Kirche lässt sich anhand des Vergleichs mit der unweiten Kirche der hl. Peter und Paul in Korouhev (Kurau, Bez. Svitavy) wohl in die 1340er Jahre, vor Dezember 1349 zeitlich einordnen. Der Kirchenbau hatte sich in der mittelalterlichen Gestalt bis Ende des 19. Jahrhunderts erhalten, bis er 1890 vom Architekt František Schmoranz d. Ä. umgebaut, an der Westseite verlängert und durch den gemauerten Turm ergänzt wurde.

Ein bestimmtes Augenmerk wurde der Kirche schon seit Mitte des 19. Jahrhunderts gewidmet (Moritz Trapp, später Zdeněk Wirth und weitere Fortscher), das sich allerdings im 20. und anfangs des 21. Jahrhunderts überwiegend auf bloße Erwähnungen in weiteren Deutungskontexten beschränkte (z. B. Václav Mencl, Jan Sommer, jüngst Jakub Adamski), oder sich auf den Bau selbst, ohne Rücksicht zu den architektonischen Zusammenhängen konzentrierte (wie etwa bei Dobroslav Libal). Der Bau und sein Gewölbe rufen jedoch eine Reihe Fragen hervor, vor allem ob es sich um ein Produkt der böhmischen gotischen Baukunst handelt und ob die Kirche in Rohozná das älteste Beispiel der Dorfpfarrkirche mit dem sog. pseudopolygonalen Gewölbe darstellt.

Nach der Übersicht der bisherigen Ansichten an die Entwicklung der pseudopolygonalen Gewölbe im mittelalterlichen Europa, wie sie von Václav Mencl, Jan Sommer und jüngst Jakub Adamski 2013 postuliert wurden, ist es offenbar, dass die Kirche in Rohozná der Gruppe dieser Bauten angehört, bei deren Anfang in den böhmischen Ländern und dem österreichischen Donaugebiet die Benediktiner-Klosterkirche in Třebíč in Mähren (um 1226 bis etwa 1250) steht. Der anonyme Baumeister, der gegen 1264 die Privatkapelle im Turm der Residenz des Prager Bischofs Johann III. v. Dražic in Horšovský Týn (Bischofteinitz, Bez. Domažlice [Taus]) erbaut hat, übernahm wohl nur die Grundlehre aus Třebíč. Sein Werk verrät jedoch eine bemerkenswerte Kenntnis der progressiven früh- und hochgotischen Baukunst auch in Deutschland und Frankreich. Wohl noch in den 1260er Jahren begann man den Bau des Chors der Stadtkirche des hl. Bartholomäus in Kolín an der Elbe, wo über dem nicht erhaltenen rechteckigen Presbyterium auch das Pseudopolygonalgewölbe entworfen war. Kurz vor 1261 der Olmützer Bischof Bruno v. Schauenburg hatte die Kollegiatkirche des hl. Mauritius in Kroměříž (Kremsier) angelegt. Der reich gestiftete Bau begann erst nach einem bestimmten Zeitabstand, wohl kurz vor 1281. Spätestens in den 1280er Jahren hat man entschieden, der lange rechteckige Kirchenchor würde im Presbyterium mit dem Pseudopolygonalgewölbe überwölbt (die Wölbung vor 1351 vollendet). Zu Beginn des letzten Viertels des 13. Jahrhunderts hat man diesen Gewölbetyp nach Österreich übertragen, in die Kapelle der hl. Katharina in der sog. Gozzoburg in Krems a. d. Donau (wohl 1280er Jahre). Der Gewölbetyp in moderneren Formen kam nachfolgend nach 1279 in der sog. alten Sakristei des an Maria und hl. Rupertus eingeweihten Doms in Wiener Neustadt (vielleicht 1290er Jahre) zur Geltung. Seine Teildetails beeinflussten weitere Bauten in Österreich: die Kapelle im Hof der Zwettler Zisterzienser in Kammern (nach 1299, als Torso erhalten), die Marienkapelle des Hofes der Göttweiger Benediktiner in Stein a. d. Donau (Anfang des 14. Jahrhunderts, wohl vor 1310), die an hl. Ursula und 11000 Jungfrauen eingeweihte Kapelle des Passau-

erhofs in Krems a. d. Donau (vielleicht 1300–1320) und die Kapelle des hl. Ulrich in der Burg der Freisinger Bischöfe Ulmerfeld bei Amstetten (1316–1320). Gegen 1300 hatte außerdem der Bau des neuen Chors der großen Pfarrkirche des hl. Laurentius in Lorch bei Enns begonnen, in dem man das ähnliche Schema der Pseudopolygonalwölbung wie in Kroměříž verwendet hat. Die Hauptetappe vom Chorausbau in Lorch lässt sich in die Zeit gegen 1323 bis vor 1344 einordnen. Ungefähr in der gleichen Zeit (nach 1326) hat man vom Bau eines neuen rechteckigen Chors der Dominikanerinnenkirche der hl. Katharina in Olomouc (Olmütz) in Mähren mit dem aus Kroměříž abgeleiteten Pseudopolygonalgewölbe entschieden. Die Formierung der Gestalt der Hl.-Erasmuskirche in Rohozná beeinflussten wohl mehr die österreichischen und südmährischen Bauten. Vielleicht um 1320/1325 erbaute man im Dorf Neukirchen a. d. Wild unweit von Horn die älteste heute bekannte Dorfpfarrkirche mit dem Pseudopolygonalgewölbe im rechteckigen Presbyterium. Die Kirche in Rohozná stellt somit nicht die erste Dorfkirche mit solchem Gewölbetyp dar. Es ist zugleich offenbar, dass ihre Gestalt im höchsten Maß durch die Bauten in Österreich beeinflusst war (die Marienkapelle im Göttweigerhof, die Burgkapelle in Ulmerfeld, das Presbyterium in Lorch und vor allem die Hl.-Martinskirche in Neukirchen a. d. Wild) sowie in der Umgebung von Znojmo (Presbyterium der Hl.-Jakobskirche in Hodonice [Hödnitz, Bez. Znojmo/Znaim], wohl 1340er Jahre).

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Rohozná, sog. Pflichtabdruck der Mappe des Stablen Katasters, 1839. Der Ausschnitt nahm deutlich die Position der Kirche des hl. Erasmus in der Struktur des Kernes vom doppelseitigen Walldorf mit Wasserbecken und der sekundären Häusler- und Beisassenverbauung des Talbodens sowie im Vorfeld der Bauernhöfe auf (Zentralarchiv für Geodäsie und Kataster Prag, Nr. 6506-1-004).

Abb. 2: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, Gesamtansicht von Süden (alle Fotos, Bauaufnahmen und Zeichnungen D. Prix, falls nicht anders angeführt).

Abb. 3: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, heutiger Zustand: a – Grundriss in der Höhe des Eingangs, 2016–2017; b – Grundriss in der Fensterhöhe, 2016–2017; c – Grundriss in der Erdgeschosshöhe mit eingezeichnetem Ausmaß des erhaltenen mittelalterlichen Baus, rot, 2018; d – Grundriss in der Fensterhöhe mit eingezeichnetem Ausmaß des erhaltenen mittelalterlichen Baus, 2018.

Abb. 4: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, östliches Presbyteriumsfenster, um 1340–1349, 2016.

Abb. 5: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, Schiff, gotisches Südportal, um 1340–1349, Zustand 2017.

Abb. 6: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, Dachraum, gotischer Ostgiebel vom Schiff mit ursprünglichem Durchgang in den Chordachraum. Pfeile zeigen zur Position der Balkenlager nach Schrägstreben der verschwundenen Konstruktion, 2017.

Abb. 7: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, Blick in das Presbyterium, 2017.

Abb. 8: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, Sakristei, gotischer Teil mit dem ursprünglichen Gewölbe, Blick nach Westen, Zustand 2017.

Abb. 9: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, Presbyterium, Ostwand, Sakramentsschrein an der Nordseite, wohl 1340–1349, 2017.

Abb. 10: Korouhev (Kurau, Bez. Svitavy [Zwittau]), Kirche der hl. Peter und Paul, Presbyterium, Ostwand, Sakramentsschrein an der Nordseite, 1346–1347, 2017.

Abb. 11: Korouhev, Kirche der hl. Peter und Paul, Schiff, Südportal, wohl 1345–1347 (Foto D. Prix, 2017).

Abb. 12: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, Schiff, Südportal, Profil, um 1335–1349 (Zeichnung D. Prix, 2017).

Abb. 13: Korouhev, Kirche der hl. Peter und Paul, Schiff, Südportal, Profil, um 1340–1347, 2017.

Abb. 14: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, Presbyterium, Reste der mittelalterlichen Ausmalung in der Ostfensterlaibung, wohl die 1380er Jahre, Zustand 2017.

Abb. 15: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, Presbyterium, östlicher Schlussstein mit Christuskopf, um 1340–1349, Zustand 2017.

Abb. 16: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, Presbyteriumsgewölbe, um 1340–1349, Zustand 2017.

Abb. 17: Horšovský Týn (Bischofteinitz, Bez. Domažlice [Taus]), Burgkapel-

lengewölbe, Blick nach Osten, um 1264–1268, Zustand 2015.

Abb. 18: Horšovský Týn, Burgkapellengewölbe, Ansicht vom Schiffsgewölbe mit dem rekonstruierten Teil (helleres Material, 2015).

Abb. 19: Kolín, Stadtkirche des hl. Bartholomäus, Rekonstruktionsversuch des Zustands gegen 1300 (übernommen aus: J. Beránek – J. Kypka – F. Laval – Z. Neustupný, s. Zit. in Anm. 187, S. 77, Abb. 49).

Abb. 20: Krems a. d. Donau (Niederösterreich), sog. Gozzoburg, ehemalige Kapelle der hl. Katharina, wohl die 1280er Jahre, Blick nach Osten, unter dem Triumphbogen unter den gelagerten Fragmenten auffallender Schlussstein mit acht Rippenausläufen, 2010.

Abb. 21: Wiener Neustadt (Niederösterreich), Marien- und St. Rupertsdom (1468–1785 Kathedrale), Ostteil, Grundriss mit ersichtlich gemachter Lage der sog. alten Sakristei (übernommen aus: J. Adamski, s. Zit. in Anm. 80, S. 130, Abb. 129).

Abb. 22: Wiener Neustadt, Marien- und St. Rupertsdom, nach 1279, Ecke der Chornordseite und des Querschiffnordarms mit der Kapelle, die Konstruktion der eingebauten Empore ist spätgotisch, wohl an Stelle einer älteren Konstruktion errichtet, 2019.

Abb. 23: Metz (Lothringen, Dép. Moselle, Frankreich), die Benediktiner- und Kollegiatkirche des hl. Vincenz, 1248-gegen 1255, Querschiff, Blick nach Norden mit Emporen über den Seitenkapellen beim Chor, 2019.

Abb. 24: Wiener Neustadt, Marien- und St. Rupertsdom, sog. alte Sakristei, Gewölbe, wohl die 1290er Jahre, 2019.

Abb. 25: Wiener Neustadt, Marien- und St. Rupertsdom, sog. alte Sakristei, Gewölbe. Konsole in der Südostecke mit dem Auslauf der ausgekehrten Keilrippen, 2019.

Abb. 26: Stein a. d. Donau (Niederösterreich, Teil von Krems), sog. Götterweigerhof, Marienkapelle im Obergeschoss über der Durchfahrt in den Hof, wohl gegen 1300-vor 1310, Grundriss (übernommen aus: J. Adamski, s. Zit. in Anm. 80, S. 136, Abb. 144).

Abb. 27: Ulmerfeld (Niederösterreich, Bez. Amstetten), Burg, Durchfahrtsturm mit der Kapelle des hl. Ulrich, 1316–1320, Grundriss, 2011.

Abb. 28: Ulmerfeld, Kapelle des hl. Ulrich, Südostecke mit der auf hochliegender Konsole aufgesetzten Trennrippe, 2011.

Abb. 29: Lorch (Oberösterreich, Teil von Enns, Bez. Linz-Land), Basilika St. Laurenz, nach 1285–1344, Grundriss, Aufnahme 2009, Zeichnung 2011.

Abb. 30: Kroměříž, Kollegiatkirche des hl. Mauritius, kurz vor 1261 gegründet, Bau wohl 1275-nach 1351, Grundriss, Aufnahme 2009, Zeichnung 2011).

Abb. 31: Neukirchen a. d. Wild (Niederösterreich, Teil von Brunn a. d. Wild, Bez. Horn), Kirche des hl. Martin, gegen 1320/1325, Gesamtansicht von Süden, hinter dem Chor der ältere Turm, im Kern aus dem 12. Jahrhundert, 2016.

Abb. 32: Neukirchen a. d. Wild, Kirche des hl. Martin: a – Grundriss in der Höhe der Eingänge; b – Grundriss in der Höhe der Fenster mit eingezeichneten Gewölben, Aufnahme 2016, Zeichnung 2017.

Abb. 33: Neukirchen a. d. Wild, Kirche des hl. Martin, Blick in das Presbyterium, 2016.

Abb. 34: Pulkau (Niederösterreich, Bez. Hollabrunn) Kirche des hl. Michael, Blick in das Presbyterium, Anfang des 14. Jahrhunderts, 2017.

Abb. 35: Neukirchen a. d. Wild, Kirche des hl. Martin, östliches Gewölbejoch über dem Presbyterium, 2016.

Abb. 36: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, Presbyteriumssüdostecke, Blick in das Gewölbe, 2015.

Abb. 37: Rohozná, Kirche des hl. Erasmus, Gewölberippenfuß am östlichen Teil der Presbyteriumsnordwand, 2015.

Abb. 38: Hodonice (Hödnitz, Bez. Znojmo [Znaim]), Presbyteriumssüdwestecke, Gewölberippenfuß, wohl die 1340er Jahre, 2017.

Abb. 39: Miličín (Bez. Benešov), Marienkirche, gegen 1374–1384, Grundriss mit dem hypothetisch rekonstruierten Schiffsgewölbe (übernommen aus: J. Adamski, s. Zit. in Anm. 80, S. 158, Abb. 173).